

VÄNERSBORG SÖNERS
GILLES

ÅRSSKRIFT
1932

VÄNERSBORG
C. W. CARLSSONS EFTR: S BOKTRYCKERI
1932

ANMÄLAN.

Då Gillets årsskrift för första gången kommer under gillesmedlemmarnes ögon, anser sig redaktionsnämnden böra beledsaga denna händelse i Gillets historia med en kort anmälan.

Årsskriften har tillkommit genom beslut vid 1931 års gillesstämma. Avsikten var, att därigenom få möjligheter dels att till trycket befordra sådana arbeten, som kunna ha intresse för kännedomen om vår stad från äldsta tider till våra dagar, dels att på ett fylligare sätt än hittills skett meddela uppgifter om Gillets verksamhet och om dess medlemmar. Hur redaktionsnämnden i denna första årgång förverkligat dessa intentioner överlämnas åt den kritiske läsaren att avgöra. Lika litet som Rom byggdes på en dag, lika litet får årsskriften sin form och skapnad i detta första försök. Det ankommer på alla gillesmedlemmar, att genom samarbete med redaktionsnämnden för varje år söka få den — om blott ett tuppffjät — närmare målet, att bli så bra, att den får en hedersplats i varje medlems boksamling.

Vänersborg i november 1932.

REDAKTIONSNÄMNDEN.

BIDRAG

TILL

VÄNERSBORGSTRAKTENS
FÖRHISTORIA

AV

FÄLTLÄKARE
K. G. CEDERGREN

I

Stenåldersbebyggelsen.

Då jag, ehuru autodidakt, vågat framträda såsom arkeologisk författare, är det därför, att jag anser, att Vänersborgstrakten alltför länge saknat någon fornbeskrivning och jag ej vet någon, som för närvarande sysslar med detta ämne. Beskrivningen har ej medtagit mera än den närmast Vänersborg liggande delen av Dalsland, då jag vet att kompetent forskare håller på med detta landskap. Att beskrivningen slutar strax ovanför Trollhättan, beror därpå, att jag känner, att en annan person sysslar med dess utforskande.

För hjälp med detta arbete beder jag att få framföra min tacksamhet till intendenten vid Göteborgs museums arkeologiska avdelning, docent Nils Niklasson, vilken ställt museets samlingar och bibliotek till mitt förfogande, och till överlärare Johan Alin, Göteborg, vilken ställt sina anteckningar om denna trakt och sin rika erfarenhet till min hjälp.

För tvänne döda forskare i traktens arkeologi, rektor Fredrik Nordin och handelsresanden G. M. Blomqvist, de första upptäckarna av Vänerssträndernas rika kultur, är jag skyldig en honnör för deras mig sporrande föredöme.

Tertiärtiden med dess tropiska klimat, av vilket även Sverige blivit delaktigt, hade efterträtt av en klimatiförsämring. Nedsättning i medeltemperaturen i förening med ökad nederbörd gjorde, att hela Norden täcktes av ett sammanhängande istäcke, liknande den inlandsis, vilken i våra dagar täcker Grönland. Sedermera inträdde åter varmare perioder med avsmältning av glaciärerna, vilken under åtminstone en interglacialperiod anses hava varit så kraftig, att de ej ens nådde det omfång, vilket de hava i vår tid. Man räknar i Norden med tre nedisningar och två interglacialperioder. Den sista stora nedisningen sträckte sig ej blott över hela Skandinavien utan även ett långt stycke ner i Nordtyskland och Nordväst-Ryssland, där de från Norden kommande glaciärerna möttes av liknande från Alperna och Uralbergen. Märkvärdigt nog synes det Sibiriska låglandet till största delen hava varit isfritt, ett faktum, vilket kan hava en viss betydelse för människans första invandring till nordliga Norge. Efter denna sista nedisning vidtog åter en värmeperiod, vilken kom isen att avsmälta i allt raskare tempo, ju mera värmen tilltog. Även under denna värmeperiod synes dock en klimatiförsämring hava ägt rum; isen blev kvarstående dels omkring 2000 år i norra Skåne dels i flera hundra år utefter en linie, gående genom mellersta Sverige. Genom Gerhard De Geers geniala undersökningar av »den varviga leran» kan man exakt ange denna avsmältnings intensitet. Hans metod för denna bestämning grundar sig på följande. En betingelse för utförandet av

denna undersökning har varit, att de sydliga delarna av Skandinavien lågo djupt nedsänkta, så att den dåvarande Östersjön kunde breda ut sig långt in över Östsverige. Den lera, som smältvattensfloderna förde ut i denna issjö, avsatte sig i utbredda lager på dess botten och då landet höjde sig, uppstod av denna Östersjöbotten vidsträckta lerslätter. Den av dessa floder medförda leran och slammet voro än av en mera grov och ljus än av en mera finkornig och mörk beskaffenhet. Det grova gruset är avsatt under sommaren, då floderna förde mera vatten, det finare under vintern, då vattenflödet var mindre. Därigenom uppkom en följd av lager, vilka angiva ej blott avsmältningstiderna utan även avsmältningens större eller mindre intensitet. Den mot en viss årsföljd svarande varvserien får därigenom en viss karaktäristisk rytm i varvens mäktighetsväxling, som gör det möjligt att även på långa avstånd igenkänna samtidigt bildade varvserier. Då vart och ett av dessa varv går längre mot norr än det underliggande — varven täcka varandra taktegelformigt — är det därför möjligt att steg för steg följa den tillbakavikande isen genom Sverige. De Geer har följt israndens avsmältning från Skåne till dess den i sammanhang med en stor klyvning (den så kallade bifurkationen) i Indalsälvens dalgång uppkomna isdelningen och därefter fullföljt undersökningarna längre norrut. Sedan isens börjande avsmältning i Skåne, vilket räknas såsom inledningen till det så kallade gotiglaciala skedet, anses 12000 år hava förflutit. Ännu för 17000 år sedan stod isen över Skåne och Ostsjälland. Israndens uppehåll vid den mellansvenska ändmorängördeln anses ligga 10000 år tillbaka i tiden och isens tudelning i Indalsälvens floddal, vilket räknas som inledning till det skede, som kallas postglaciala skedet, anses hava inträffat för omkring 8000 år sedan. Överföres denna De Geers »geokronologiska» skala på arkeologiska förhållanden, skulle nedanstående tidsräkning finnas. Före den

postglaciala tiden har man i Norden inga andra spår än av den renjägarekultur, sannolikt buren av enstaka individer eller möjligen av små horder, vilken man anträffat i Danmark och möjligen en tidig bosättning i nordligaste Norge. Maglemose-tiden skulle falla mellan 7000 och 5000 före Kr. Erteböllekulturen förlägges mellan 5000 och 3500.

Isens avsmältning gick snabbt mot slutet av istiden tack vare det allt mera tilltagande varma klimatet, så att södra delarna av Sverige redan under den finiglaciala epoken, varmed De Geer betecknar tiden mellan den förutvarande stora baltiska insjöns avtappande genom öppnandet av ett sund tvärsöver Sverige och istidens slut, kunde hysa en värmeälskande vegetation och vilken temperaturförbättring tillät tallen att följa omedelbart i den tillbakavikande iskantens spår.

Vid iskanten härskade under den gotiglaciära tiden, varmed man betecknar isens avsmältning från dess utpost i Skåne till Mellansverige, ett arktiskt, tundreliknande klimat med en flora, vilken nu återfinnes endast i fjällen ovan trädgränsen och vilken representeras av den så kallade Dryasgruppen (efter fjällsippa, *Dryas octopetala*), polarviden och dvärgbjörk. Djurvärldens förnämsta representant voro renen och myskoxen.

Så småningom började glasbjörk, asp, sälg, viden av mera subalpin art, en, odon och slutligen tall att invandra. Älgen blev nu karaktärsdjuret. Under senare skeden (boreala tiden) med ännu mera tilltagande temperaturförbättring tog tallen överhand, åtföljd av klibbal, hägg, hallon och senare av alm, hassel, lind, hagtorn. De arktiska växterna försvinna. I vattnen trivas ag, *Carex*arter och svärdsilja. Djurvärlden representeras nu utom av älgen av urox, björn, lodjur och bäver m. fl. Vid ännu mera tilltagande värme uppträder eken, vilken utbreder sig i stora bestånd, och sjönöten (*Trapa natans*), en växt, som fordrar ett exkvisit varmt klimat och som

nu är försvunnen från Sverige. I geologiskt avseende sammanfaller detta med Ancylussjöns högsta utbredning. Denna tid kallas av R. Sernander den postglaciala eller bättre den postarktiska värmetiden. Isranden stod nu i norra Uppland. I västerhavets varma vatten invandrade en del snäckor (*Tapes decussatus*, *Phocas candida*, *Isocardia cor*), vilka nu dragit sig tillbaka till varmare hav. Med eken följde lönn, ask, murgröna och senare storbladig lönn och avenbok. Djurvärlden får tillökning genom kronhjort, rådjur, vildsvin och kärrsköldpadda, vilken senare förefunnits rikligt i södra Skånes och Danmarks sumpmarker och även återfunnits i Östergötland och på Öland. Kronhjorten går nu ända upp till södra Dalarna. Skogsgränsen ligger på denna tid 200 meter högre än nu. Augustitemperaturen var 2,5 grader högre än i nuvarande tid. Södra Norrland hade en medeltemperatur motsvarande den nuvarande i Mälارlandskapen, Skånes medeltemperatur motsvarade nuvarande mellersta Tysklands. Man kan dock i denna postglaciala värmeperiod urskilja tre stadier. Den första är den s. k. boreala tiden, motsvarande Ancylussjöns högsta stadium och Litorinahavets allra första del, motsvarande De Geers finiglaciala och troligen en del av postglaciala skedena. Klimatet var torrt, soligt, av kontinental prägel men utan kalla vintrar. Mossarna torkade ut och blevo bevuxna med skog eller ljunghedar; källorna sinade och sjöarnas vattenspegel sjönk. Såsom orsak till detta klimat har man velat söka orsaken i nedanstående. Över den finiglaciala landisen i Nordsverige härskade ett permanent högtrycksmaximum, de därifrån utströmmande vindarna uppvärmdes efter hand kraftigt och blevo mycket litet fuktighetsbärande. Molnbildningen var ringa och därigenom kunde solstrålarna göra sin värme gällande. Denna period infaller under Maglemosekulturens tid. Denna period efterträddes av den s. k. atlantiska perioden med en övergående mildring av

torrheten, framkallad av det varma salta stenåldershavets inverkan samtidigt med att det av den kvarliggande inlandsisen orsakade lufttrycksmaximums verkan minskades. Värmen på samma gång fuktighetsälskande växter började att taga överhand; alm, lind utträngde nu tallen. Torvbildningen tog ny fart. Sjöarna växte. Detta motsvarar Ertebölletid. Den tredje perioden är den s. k. subboreala, sträckande sig till slutet av bronsåldern. Genom landhöjningen minskades havets inflytande och klimatet blev åter torrt, för mellersta och södra Sverige ungefär motsvarande nuvarande mellersta Ryssland. Kärren, vilka uppkommit under den atlantiska perioden, torkade åter ut och kläddes av skog; högmossarnas torvbildning avstannade och ljungvegetationen, liknande den man finner på avvattnade mossar, uppträdde. De ädla lövträden nådde nu sin största utbredning norrut; sjönöten blev allmän i mellersta Sveriges sjöar. Sedan inträdde vid början av järnåldern i Sverige en klimatförsämring, av Sernander kallad den postglaciala klimatförsämringen, den subatlantiska perioden, vilken utan gräns övergår i nutiden. Denna klimatförsämring var av genomgripande betydelse. Sjöarnas vattenstånd stiger. Skogarna på de uttorkade kärren försumpas och ersättas av sankar starrmossar eller vattenrika högmossar. De gamla högmossarna växa; över den subboreala ljungheden lägger sig ett mäktigt lager av vitmossa, ofta nående en mäktighet av 2—3 meter. De värmeälskande växterna, vilka nått norr om sin nuvarande växtort, försvinna. Vid denna tid pressas trädgränsen i fjällen ner till sin nuvarande gräns. I Sydsveriges skogar undanträngdes eken och dess följetråd av tall och björk men framför allt av gran, en invandrare österifrån av sent datum, och av bok. Ekblandskogarnas tid efterträdes av bok, — granskogarnas tid, boken i södra och västra mera under havets inflytande stående delar, granen i östra och norra. Man har velat sammanställa

denna klimatförsämring med sagornas »fimbuls vinter». Brons-ålderns rikedom utbyttes mot fattigdom under järnåldern. Denna klimatförsämring hade vitt gående följder för befolkningen. Från denna tid kan man spåra de stora utvandringarna, vilka inledde folkvandringstidens omstörtande företeelser. Om orsaken till detta omslag i klimatet känner man inget med säkerhet; man har gissat på kosmiska orsaker.

Efter denna granskning av Sveriges klimatologiska förhållanden under äldre tider och dess inverkan på dess djur- och växtvärld vilja vi återgå till de geologiska förhållandena.

Det istäcke, vilket under den sista nedisningen täckte norra Europa synes hava haft en utsträckning av 6,5 millioner kvadratmeter — som jämförelse kan anföras, att det istäcke, som i närvarande stund höljer Grönland, uppskattas till 1,9 millioner kvadratmeter — och hade åtminstone i de centralare delarna av nedisningen en tjocklek av minst en kilometer. Genom isens oerhörda tryck hade en intryckning av jordskorpan gjort sig gällande. Jordens plastiska inre strävade emellertid att intaga ett jämviktsläge kring den av jordrotationen betingade elipsoidformen. Den genom isbelastningen störda jämvikten måste återställas och genom bergarternas inneboende elasticitet kom denna höjning till stånd vid ismassornas försvinnande. Vid isens avsmältning uppkommo stora vattenmassor, vilka förvandlade den genom isbarriärer avsnörda Östersjön till en väldig insjö, det sydbaltiska innerhavet. Detta var ett verkligt ishav med väldiga kringflytande isberg, uppkomna genom isens »kalvning». Faunan var rent arktisk. Man har i Sydsverige funnit lämningar av flera valarter, vilka nu leva i arktiska hav, såsom grönlandsvalen, narvalen och den s. k. vitfisker eller vitvalen. Vidare har man funnit skelett av isbjörnar, ishavssälar, (Grönlandssälen och storsälen). Skelett av valross hava anträffats i Danmark. Genom isens tidiga avsmältning i östra delarna av området hade förbin-

delse tidigt vunnits över Finska viken och Vita havet med Norra ishavet. Genom denna förbindelse hade även invandrat en liten snäcka, *Yoldia arctica*, vilken kanske med orätt givit det hav med salt vatten, vilket nu uppstod, namnet Yoldiahavet; med orätt kan man kanske säga, alldenstund denna snäcka, enligt De Geers undersökningar, endast givit en kort gästroll i Östersjön. Då isbarriären passerat Billings norra ända, tog sig dock detta innerhav, vilket söderut var avspärrat genom landmassor, utlopp till västerhavet över de frilagda låga markerna i Mellansverige och den väldigaste sjösänkning, vilken väl förekommit i jordens historia, ägde rum, i det att det sydbaltiska innerhavet i ett slag sänkte sig till havsytans nivå, en sänkning av omkring 20 meter. Det uppstod ett väldigt sund, det s. k. Nerikessundet tvärs över Mälar- och Hjälmarskapen och begränsat i norr av Bergslagsbergen och i söder av det Småländska höglandets utlöpare. Den högsta gräns, som havet nått, kallas högsta marina gränsen. Man finner på bergens och höjdernas sluttningar tydliga märken av vågsvall och man finner långa strandterasser med genom svallning avrundade stenblock och renspolad sand. Därovan synas inga tecken, att vattnet nått dit: blocken äro skrovliga och det fina vittringsmaterialet i orört skick. Man finner på många ställen, att bergens toppar äro skogklädda, under det att nedanför liggande bergsidorna i avsaknad av mylla äro nästan vegetationslösa. Denna marina gräns ligger mycket olika på olika ställen. I södra Skåne ligger den på endast något 10-tal meter över den nuvarande havsytan, på Hallandsås ligger den omkring 60 meter, i norra Småland omkring 100 meter, i Mälarlandskapen 125—175 meter, i Bohuslän omkring 175 meter och i Norrland ännu högre. Den högsta uppmätta höjden är på Skuluberget i Ångermanland, där den ligger 284 meter över den nuvarande

havsytan. Från denna högvattenstid äro större delen av de stora skalbankarna i Bohuslän och ostkustens snäckmärgel.

Sambandet med Ishavet avsnördes ganska snart och även det mellansvenska landet höjde sig, så att förbindelsen med västerhavet avbröts. Genom att den först från landisens tryck befriade södra delen av Skandinavien höjde sig mera än de norrut liggande delarna, hade här uppstått en väldig landbrygga, vilken förenade Skåne med Jylland över de danska öarna och möjligen även förenade det med Nordtyskland. Denna brygga sträckte sig långt ut åt väster, så att en sammanhängande landsträcka sannolikt sträckte sig från Jyllands västra kust över kanalen mot England. Doggersbank synes åtminstone av de fynd av torvmossar och de djurrester, vilka man funnit på densamma, länge hava varit land, vilket först i ganska sen tid försvunnit under havet. Den stora insjö, vilken bildades och vilken åtminstone en tid synes hava haft ganska sött vatten, kallas efter en liten sötvattenssnäcka (*Ancylus fluviatilis* eller *lacustris*) Ancylussjön. Genom det väldiga vattenflödet från den raskt smältande isen höjdes vattenståndet alltmera i denna sjö. Slutligen nådde det över den pasströskel, vilken bildats i trakten av Degerfors och bröt här igenom åt västerhavet. Det uppstod här den så kallade Svea älv, en av de väldigaste förbindelseleder som någonsin existerat och genom vilken Ancylussjöns vatten i fem djupt nedskurna fåror tömde sig i den havsvik, vilken bildades av den nuvarande Vänern. Om dessa falls mäktighet vittnar ännu i dag de väldiga cañonsbildningar, vilka vattnet utskurit, och de mäktiga erosionsblock, vilka det släpat med sig. Det beräknas, att fallen haft en sammanlagd bredd av 1300 meter och dess vattenmängd beräknas lågt till 20000 kbm.-sek., under det att till exempel Niagara presterar endast 6—7000 kbm.-sek. Men Sveafallens saga blev ej lång. Landhöjningen i söder hade avstannat; dess högsta nådda punkt är den

av H. Munthe bestämda så kallade Ancylusgränsvallen. Vattenytan i Ancylussjön nådde här en ny passhöjd, vilken hädanefter blev bestämmande för Östersjöbäckens vattenhöjd. Denna nya avloppströskel anses hava varit belägen vid inloppet till de nuvarande skånsk-dansk-tyska sunden, troligen vid den så kallade Darssertröskeln mellan Falster och tyska landet väster om Rügen. Detta andra avlopp kallas Dana älv och man har troligen att söka dess huvudfåra i den 30 meter djupa sänkan i Stora Bält. Denna älv övertog nu rollen av avlopp för Ancylussjön och Sveafallen började att sina alltmåra för att slutligen alldeles försvinna och ligga nu såsom storartade döda fall, vittnande om urtidens väldiga krafter.

Under den tid som Svea älv flödade som rikast, var Väneren en havsvik. Denna stod i förbindelse med västerhavet genom fyra sund: ett söder om Hunneberg, det andra mellan Halle och Hunneberg, det tredje över dalslätten omkring Vänersborg och det fjärde från Vänersborgstrakten västerut mot Uddevalla. Dessutom hava sannolikt funnits ännu tvenne sund: ett över Lelången och Dalslands sjösystem och ett mot Kongsvinger, sträckande sig till Glommens floddal. I dessa sund synes genom den oerhörda vattenmängd, som Vänersviken avbördade sig till havet hava varit en mycket stark ström, vilken eroderade grunden, så att sprickorna mellan förklyftningsstyckena blevo utvidgade och deras kanter antogo rundade former. Bergytan antog även genom det strömmande vattnets nötning en egendomlig skrovlighet, där de motståndskraftigare mineralen höjde sig ända till någon centimeter över de mjukare partierna, som vattnet utgrävt. Detta kan man iakttaga på en massa ställen, kanske vackrast vid Nordkroken, där berghällarna äro uppdelade i fält av kornigt berg med djupa sprickor mellan. Det stora klapperstensfält, vilket sträcker sig utmed södra sidan av Halleberg från spet-

sen av detta berg vid Skytteklev till trakten av Grytet, är även märken av denna ström, vilken släpat med sig erosionsstycken av berget. Man kan i detta fält iakttaga en viss lagring, i det att de mera lätt flyttbara styckena fraktas längst bort, under det att de yngre blivit liggande såsom väldiga klapperstensblock närmare spetsen av berget. Genom den fortgående landhöjningen uppgrundades det ena efter det andra av sunden och till sist återstod endast det ungefär 6 kilometer breda »Vänersborgssundet» mellan Halleberg och Dalslandet. Slutligen blev avsnörningen fullständig och det uppstod av den forna havsviken insjön Vänern. Denna urtidssjö var dock mycket väldigare än den nuvarande: genom att landet höjt sig i söder utbredde den sig över stora arealer mot norr, öster och väster, vilka nu äro torrt land. Det kvarvarande »Vänersborgssundet» förvandlades genom den ökade vattenmassan till en fors, vilken så småningom antog naturen av fall, då vattnet grävde sig ner i fåror i berggrunden. Så uppkommo de ännu bestående fårorna Huvudälven och Lillån, såsom de nu kallas. Denna senare har dock en gång varit huvudavloppet med en massa förbindande tvärfåror till huvudälven. Denna senare går nämligen fram i en smal i berget nedgrävd kanal med ofta tvärbranta väggar och för vattnets bortförande kom Lillån med dess sidokanaler att spela en synnerligen nödvändig hjälpende roll. Den genomströmmande vattenmängden kunde på grund av denna kanalens beskaffenhet ej ökas i huvudälven, under det att Lillån på grund av den lösare jordbeskaffenhet genom vilken den framgick, kunde utvidga sig betydligt. Att Lillån en gång haft en betydande ström, visa de massor av erosionblock, vilka man ännu i dag kan se på dess botten vid lågvatten. Bredden av densamma torde under dess storhetsdagar hava uppgått till åtskilliga hundra meter. Vattenhöjden vid Huvudnäsöfallets övre del torde vid Svea älvs rikligaste flöde hava legat 48 meter över

havet. Med Svea älvs minskade betydelse såsom avrinningskanal för Ancylussjön sjönk nivån av Vänerns vattenyta och huvudälven blev i viss mån tillräcklig för att avleda vattnet. Allt erforderligt vatten kan dock på grund av den förträngning, som ännu i dag existerar vid Vänerns utlopp i Göta älv, så att Vänerns yta vid lågvatten står omkring 3,5 och vid högvatten 5—6 meter över pasströskelns lägsta punkt, ej avrinna ur Vänern. Detta har nödvändiggjort arbetet med anläggande av en kanal genom näset vid Sjöboda och älvfårans upprensning mellan fallen. Ännu vid Svea älvs slutstadium nådde havsarmen fram till Vargöfallets nedre del och stod denna vid den nutida 44 meters nivån, samt bildade den forna Göta fjorden. Trollhättefallen stodo ännu vid Sveafallens sinande under havsytan men berggrunden började så småningom att höja sig. Den kraftiga strömmen hade börjat att i allt raskare tempo erodera berggrunden och gräva sig ner i denna. Så övergick även Trollhätteströmmen så småningom till fall. L. von Post gör det antagandet, att om Svea älv fått existera ännu något hundra år, skulle Trollhättefallen i vild storhet hava erbjudit en ännu mera inponerande anblick, än vad de erbjudit i sin krafts dagar, innan människan tvingat in vattnet i den så kallade kraftkanalen.

Vänerns avsnörning från havet förlägger L. von Post till omkring 7000 år före Kr. och genombrottet av Bältena och Öresund till omkring 6000 före Kr.

Då Vänern blev en insjö, hade Vättern redan något 1000 år tidigare förlorat sin förbindelse med havet. Hjälmarens avloppströskel steg över havet omkring 2000 år före Kr., således under hällkisttid. Mälarens avlopp, Norrström, förblev ända till omkring 1200 efter Kr. ett segelbart sund, genom vilket främlingar kunde tränga in i landet och plundra och bränna Sveriges förnämsta städer, Birka och Sigtuna. Man får nog räkna, att Stockholms upphov var just denna uppgrundning

av inloppet till Mälaren, då här vid det forna sundet uppstod en stapelort mellan inlandet och Östersjön.

Genom de öppnade Bältena och Öresund inströmmade kraftiga salta strömmar, särskilt som såväl Bältena som Öresund synas hava varit betydligt djupare på den tiden än nu. Salthalten synes enligt H. Munthe vid Gotland hava varit 12 ‰ och denna salthet sträckte sig långt upp i Östersjön. Den nutida salthalten är i Bältena omkring 12 ‰, vid Norra Gotland 7 ‰, vid Åland 6 ‰, i norra Kvarken 4 ‰ och i Bottniska vikens norra del 2—3 ‰. Havssnäckor och musslor, vilka nu endast finnas i de sydligare, mera salta delarna, anträffas i detta havs avlagringar även inom de nordligaste delarna av det forna Litorinahavet, såsom det kallas efter en liten snäcka (*Litorina litorea*). Andra arter, vilka inkommo samtidigt, äro blåmusslan (*Mytilus edulis*) kammusslan (*Cardium edule*) och *Testina baltica*. Även vid västerhavet råde under denna tid saltare vatten och bättre klimatiska förhållanden med varmare vatten, vilket gjorde, att en musselart (*Tapes decussatus*), efter vilken havet uppkallats, förekom därstädes. Gränsen för denna sänkning kallas postglaciala gränsen. Den ligger lägst i Skåne (endast några meter) och är särdeles utmärkt på västkusten, där den i Göteborgstrakten ligger på ungefär 30 meter med tilltagande uppåt Bohuslän. De avlagrade jordarterna utgöras till en stor del av oskiktade leror och särskilt på västkusten av gyttja. Längs hela Sveriges kust låg ett landbälte av växlande storlek under vatten. En vik av Litorinahavet täckte en stor del av Östergötland; en bred bukt sköt in över de lägsta delarna av Uppland, Södermanland och Västmanland ända till Närke-slätten. Vänern hade en betydligt större utsträckning än i våra dagar och täckte betydande delar av Västergötland, Dalsland och Värmland; den hade även förbindelse norrut över de Dalsländska och Värmländska sjösystemet med väs-

terhavet. Denna tid har ur arkeologisk synpunkt särdeles stor betydelse, ty det var under denna tid som människan i mera utsträckt grad började att kolonisera Norden. Denna tid sammanfaller nämligen med kökkenmöddingtiden.

Sedermåra vidtog åter en höjning, vilken fortgår ännu i våra dagar. Alltefter som landet höjde sig, togs det i anspråk av boplatzfolket och sedermera av megalitkulturens bärare, vilka på lerslätterna införde jordbruket. Man har på arkeologiska grunder fastställt tiden för det postglaciala eller såsom det kallas stenåldershavets största utbredning till omkring 4000 år före vår tidsräknings början. Vid stenålderns slut (omkring 1800 år f. Kr.) låg landet i Oslotrakten omkring 14 meter, i mellersta Sverige omkring 12—15 meter lägre än nu. Vid övergången mellan brons- och järnåldern synes ännu 7—8 meter av den nuvarande landhöjningen hava återstått och vid slutet av vikingatid 3—4 meter. Enstaka fynd antyda, att människan redan under finiglacialtid (=tiden mellan Baltiska sjöns urtappning och bifurkationen i Indalsälvens dalgång, vilken betecknat slutet på istiden — finisåret —) nått Skandinavien. Fullt säkra fynd träffas dock först i de lager, som äro något äldre än det neolitiska havets högsta gräns liksom i stor mängd i själva gränsvallen; detta dock huvudsakligen i landets södra delar. Bebyggelsen längre upp synes hava skett dels genom de många sunden i Bohusläns dåvarande skärgård dels efter det långa och smala Göta Älvsundet, som vid denna tid förband västerhavet med Vänersfjärden, då befolkningen huvudsakligen uppstod på västra sidan.

Men denna höjning av landet har ej varit jämn; den har avbrutits av nedsänkningar (Transgressioner) av landet av ganska betydande art, så betydliga, att de gamla strandvallarna övertäckts med nya, såsom blivit till fulla ådagalagt angående en gammal strandvall, Järavallen nära Limhamn i Skåne.

Man är ense, att minst en sådan inträffat, då bebodda landsträckor överspolats av stenåldershavet. Endast om tiden för densamma äro meningarna delade.

Även de senare stadierna av den postglaciala landhöjningen hava medfört ändringar i Östersjöns hydrografi och djurliv, vilka olika stadier liksom de föregående betecknas efter någon karaktäristisk djurart. Så efterföljdes den egentliga Litorinatiden av Limnaeatiden (kallad efter *Limnea ovata* f. *baltica*), under vilken Östersjöns höga salthalt sjönk. Denna i sin tur efterföljdes av Myatiden, under vilken sandmusslan (*Mya arenaria*) invandrade och vilken tid ännu förtgår. Den senare skulle hava börjat så sent som under senare delen av järnåldern och den förra tog sin början under bronsåldern.

Det landskap, i vilket dessa våra första sydliga förfäder, av vilka man ej återfunnit några andra spår än några renhornsyxor, levde, var av tundranatur med ett arktiskt klimat, motsvarande det nu på Spetsbergen och Grönland rådande. Marken var, såsom förhållandet är i polartrakterna, sönderkliven i oregelbundna rutor. I sprickorna förekom en torvtig vegetation. Endast på mera fuktiga, mossbeklädda ställen kunde en mera frodig vegetation göra sig gällande. Den bestod av fjällsippan (*Dryas octopetula*), polarvidet (*Salix polaris*), fjällvidet (*Salix reticulata* och *herbacea*), ripbäret (*Arctostaphylos alpina*), en del arktiska gräs samt några andra till *Dryas*gruppen hörande växter såsom fjällsyran (*Oxyria digyna*), av vilka man dock på grund av deras lätt förgängliga vegetativa delar ej nu kan finna några spår. Sedermera tillkommo med stigande temperatur dvärgbjörken (*Betula mana*) i små krypande exemplar och en del mera subalpina viden såsom *Salix phylicifolia*, kråkbär (*Empetrum nigrum*), rosling (*Andromeda polifolia*).

G. Sarauw har i Maglemosemossen vid Möllerup på Själ-
land påvisat en kultur, vilken efter den första fyndplatsen fått
namnet Maglemosekulturen. Sedermera har i Sværdborgs
mosse ej långt därifrån upptäckts kulturrester, tillhörande
samma tid. *Maglemose-
kulturen.*

Den är huvudsakligen knuten till ben och horn såsom ämne
för redskapen men dessa äro av älg och någon gång av kron-
hjort i motsats mot den föregående benkulturen, vilken hade
renen såsom ämne för sina redskap. Man finner därav, att
den tidens människor levde under mera gynnsamma klima-
tiska förhållanden: medeltemperaturen var till och med 2
grader högre än under nutiden. Pollenanalysen har daterat
den till senare delen av borealtid. Tallen var det förhär-
skande trädet och marken var täckt av renlav (*Cladonia*
rangiferina) och andra lavar samt av lingon, mjölon (*Arcto-*
staphylus uva ursi) och kråkbär (*Empetrum nigrum*). På
mera öppna platser förekommo rönn (*Sorbus Aucuparia*),
hägg (*Prunus padus*), hallon (*Rubus idaeus*) olvon (*Viburnum*
Opulus) och örnbräken (*Pteris aquilina*). I övre delen av
furuträdens lager har man funnit alm (*Ulmus montana*), al
(*Alnus glutinosa*), hassel (*Corylus Avellana*), lind (*Tilia euro-*
pea), björk (*Betula verrucosa*), hagtorn (*Crataegus mono-*
gyna). I vattnen förekom ymnigt den nu ur Skandinaviens
flora avförda sjönöten (*Trapa natans*), vilkens mjöliga fruk-
ter torde hava utgjort ett omtyckt födoämne för dåtidens folk.

Växtligheten hade en längre vegetationstid på grund av
längre höstar. Man har kallat denna tid den postglaciala vär-
metiden. Man har slutit till, att denna tid var varmare än nu-

tiden därav, att hasseln gick betydligt nordligare än under nutiden. Med stöd av De Geerska kronologien har man velat sätta denna värmetid till mellan 7000 och 4000 f. Kr. Värmetiden skulle alltså ej ännu hava nått sin kulmen under Maglemosetid, vilken sammanfaller med Ancylussjöns tid, utan under den tid, som sammanfaller med Litorinahavets maximum, vilket motsvarar en senare tid av den äldre neolotiska stenåldern. Von Post har velat indela denna värmetid i tvenne avdelningar: en tidigare boreal tid med ett maritimt klimat i västra Sverige och en senare, subboreal, med ett kontinentalt klimat åtminstone i östra Sverige. Övergångstiden mellan dessa skulle utgöras av det s. k. atlantiska skedet.

Denna bosättning, vilken L. von Post med tillhjälp av pollenanalys förlagt till boreal tid, ägde rum under den tid, då Östersjön utgjorde en stor insjö, vilken kallas Ancylussjön, och var en utpräglad sötvattenskultur. Folket var bosatt på i åkrokar eller lugna vikar förankrade flottar eller på låga uddar eller små holmar, där mosstorven sedan vuxit över boplatsen och på så sätt räddat dess inventarium åt eftervärlden. Denna kulturs höga ålder bevisas därav, att en stor del av redskapen voro bearbetade av ben efter älg, vilket djur saknas även i de undre lagren av följande bosättning. Detta djur var nämligen bundet vid tallskogen och samtidigt med dennas undanträngande av eken drog det bort från Danmark för att ej mera återvända dit. Denna kultur tyckes hava utbrett sig från Danmark—Skåne längs Halland till Bohuslän, därifrån över Hästefjorden till Dalsland, vidare till Vänerne och efter denna sjös tillflöden till norra Västergötland.

De förnämsta redskapen under denna kulturepok utgjordes av långa ljusterspetsar med en eller flera hullingar invid udden samt av bredare eller smalare tunna benspetsar, vilkas kanter voro försedda med fåror, i vilka med hartz voro

fästade små vassa flintpilar, de så kallade fågelpilarna. Man har även funnit långa, glattslipade tämligen tunna benskivor, någon gång med sirningar i nätliknande mönster, vilka man ansett hava varit »flåknivar» men vilka sannolikare enligt Lindqvist äro att anse såsom »nätstickor», avsedda att vid nätets upptagande ur vattnet möjliggöra dess hopsamlande, ett förfarande, vilket på vissa trakter praktiseras ännu i dag, i det att maska efter maska trädas över stickan. Dessutom har man funnit hornyxor, ofta försedda med eggjar av flinta eller vildsvinständer samt metkrokar av ben. Alla yxorna tyckas hava varit tväryxor d. v. s. med eggen vinkelrätt mot skaftet, en yxform, som är vanlig bland på lågt kulturstadium stående folk.

Men tillslagningen av flintan var ej okänd. Utom de nämnda skarpkantade, tillslagna flintbitarna har man på boplatserna funnit en del spån och borrar, några fåtaliga exemplar av följande kulturskedes förnämsta redskap, kärnyxan, samt framförallt cirkelformiga skrapare. Denna periods nordiska kulturutveckling kallas av S. Lindqvist »benåldern».

Jag vill i det följande endast omnämna ett av de fynd, vilka ådagalägga, att denna kultur utbrett sig även till från den stora fyndorten avlägsna delar av Norden. Man måste dock antaga, att många liknande fynd ännu kunna göras. Vidare måste man hålla i minnet, att det efterföljande Litorinahavet kan hava spolat bort många av benåldersfolkets boplatser. Man måste kanske med S. Lindqvist säga »att trots fyndens fåtalighet har man rätt att antaga, det benålderns jägare och fiskare i betydande antal tagit alla de mot dem gästfria delar av landet i besittning». Vid sänkningen av sjön Hästefjorden på Dal anträffades år 1868 på ett djup av 2,4 meter under sjöns torrlagda botten 17 ben av olika djurarter, vilka voro bearbetade av människohand. De viktigaste av dessa äro en vacker harpun med hullingar på ena sidan och ett ämne till

en dylik. Bådas längd äro omkring 23 cm. De äro förfärdigade av ben av älg. Vidare ett benredskap, liknande de ovan nämnda »nätstickorna». Professor O. Torell har på arkeologkongressen i Stockholm år 1874 på grund av den lera, i vilken de lågo inbäddade, hänfört dem till Ancylostiden.

Att denna »benålder» omspunnit en avsevärd tid, finner man ej blott vid jämförelse mellan dess redskapsformer och de former, vilka uppträda under den följande kulturepoken (Erteböllekulturen) utan även av de geologiska förhållande. Ben- och hornredskapen, vilka äro så utmärkande för Maglemose, om ej alldeles försvinna under Ertebölle, så bliva dock sällsynta och ersättas av ett annat material, nämligen stenen, såsom huvudämne för redskapstillverkningen. Keramik har ej kunnat påvisas under Maglemose men uppträder rikligt under Ertebölle. Maglemosetiden inträffade under det utvecklingsskede i Skandinavien och öster och söder därom liggande trakter, då Östersjön genom Öresunds och Bältenas tillstängning förvandlats om ej under hela dess tillvaro så dock under en ganska lång period till en sötvattenssjö — sannolikt den väldigaste som någonsin existerat — och vilkens egenskap av sötvattenssjö bevisas av tillvaron därstädes av en sötvattenssnäcka (*Ancylus fluviatilis*), vilken givit sjön dess namn. Erteböllekulturen inföll under den tid, då genom landets sänkning förbindelse med världshavet öppnats och salt vatten strömmat in i densamma d. v. s. under Litorinahavets tid. Även floran och faunan tala sitt oförtydbara språk. Tallen, vilken, såsom vi sett, var det förhärskande trädet under Maglemose, har under Ertebölle förträngts av eckskogen med i den levande andra träd och örter. Älgen, som gav »benåldersfolket» det förnämsta materialet till dess redskap, hade för alltid lämnat Maglemosekulturens förnämsta stamort, Danmark, för att aldrig mera återvända, redan innan Ertebölletiden inbröt.

På många ställen i Danmark har man funnit väldiga banker, ofta ända till flera hundra meter långa och av 1—3 meters höjd. I det övriga Skandinavien äro de sällsynta. De utgöras till större delen av skal efter ostron och andra musselarter, vari äro inblandade andra räster från det där levande folkets måltider, deras redskap och bohag, ja, även av dem själva. Dessa kallas av de danska forskarna, vilka hava undersökt dem, kökkenmöddingar eller affaldsdynger. Den man kan nästan säga klassiska av dessa är kökkenmöddingen vid Ertebölle nära Limfjorden, vilken givit hela kulturen dess namn. De äro att hänföra till en tid, då genom landets sänkning havet stod betydligt högre än nu, till s. k. Litorinahavets tid. Orsaken till den rikliga förekomsten av skaldjur har varit, att genom landets nedsänkning en stor del av norra delen av Jylländska halvön låg under havet och tvärs över denna halvö vid Limfjorden bildats ett brett sund. Även hela havet mellan Jylland och Norge var betydligt djupare än nu. Därigenom fick en varm havsström — en gren av Golvströmmen — bättre tillträde till Skagerack och Kattegat och kunde tillföra deras stränder ej blott varmare utan även saltare vatten. Att en sådan gren av Golvströmmen verkligen existerat bevisas därav, att man här fossilt funnit rester av växtdelar, vilkas hemland är Västindiska öarna men vilka sedan landhöjningen kommit till stånd ej längre spolas upp på Danmarks eller Sveriges kuster men väl på västra Norges och Spetsbergens kuster.

*Ertebölle-
kulturen.*

De klimatiska förhållandena voro också betydligt gynnsammare än under den föregående perioden, vilket visas av

den dåvarande floran som faunan. Eken hade förträngt tallen, och bildade — enda gången förr eller senare — verkliga skogsbestånd ej blott i Danmark utan även i övriga Skandinavien, där ekskogarna från sydväst brett ut sig på tallskogarnas bekostnad först över Skåne och därefter utefter halvöns båda kuststräckor, tills de slutligen täckt mellersta Sveriges låglänta fruktbara nejder och mot norr trängt upp i Göta- och Svealands högre liggande delar. Jämte det gynnsamma klimatet fann eken även marken väl förberedd genom det senglaciala havets rikliga sedimentbildning. Endast i Smålands, Västergötlands och Dalslands högre liggande, ofruktbara delar kunde den ej uttränga tallen. Man har funnit spår av densamma i form av blad, ållon och framför allt väldiga stammar i trakter, där den nu ej finnes. Dess nordligaste växtplats synes hava varit Stormyren i Skogs socken i Hälsingland. Av eken funnos två olika former dels den i Sverige vanligaste sommareken (*Quercus pedunculata*) dels den i Danmark vanligaste vintereken (*Quercus sessiliflora*). Eken, själv ett ljus- och luftälskande träd, tål gärna i sin närhet andra träd och en riklig undervegetation. De i tallskogen redan vanliga örterna och träden ökades i kvantitet och nya inkommo. Bland dessa äro de förnämsta lönnen (*Acer platanoides*), asken (*Fraxinus excelsior*) samt murgrönan (*Hedera Helix*). Som ett kuriosum kan anföras att den nu i Skandinavien tämligen sällsynta mispeln (*Viscum album*) inkommit under denna tid. Denna invandring synes hava skett under senare delen av Ancylostiden, men dess största utbredning torde hava inträffat under Litorinahavets tid. Men ekens tillvaro såsom skogbildande träd tillintetgjordes av två nya invandrare: från söder hotades den av boken och från norr av granen. Detta senare träd är en ganska sen invandrare från öster, till oss närmast från Finland. I de norrländska avlagringarna från Ancylostid saknas granen alldeles och uppträ-

der först där vid tiden närmast före den postglaciala sänkningens maximum. I avlagringarna söder därom anträffas den ännu senare och de sydligaste fyndorterna för fossil gran ligga i norra Småland, vilket allt utvisar, att detta trädslag är en mycket sen invandrare, vilken dock genom sin hårdighet lyckats att undantränga den föregående vegetationsväxten, eken. Denna invandring till mellersta Sverige förlägges av Högboom till så sen tid som omkring 2000 f. Kr. d. v. s. under senare stenåldern.

Vad faunan beträffar, så har älgen vikit norrut med barrskogen och sannolikt har detta även varit till största delen förhållandet med uroxen. Men i stället hade en del djur invandrat söderifrån, under det att en del blivit stationära. Det viktigaste invandrande högdjuret var kronhjorten (*Cervus elaphus*), som utbrett sig ända till Dalarna. Vidare rådjuret (*Capreolus capreolus*), vilket utbredningsområde ej var fullt så långt norrut som under nutiden. Bland de stationära djuren märkas vildsvinet, vilket tyckes hava varit en viktig beståndsdel i Erteböllefolkets måltider; björn; lo; mård; bäver; vildkatt; säl dels knobbsäl (*Phoca vitulina*) dels gråsäl (*Halich aerus-grypus*). Av fåglar har man i kökkenmöddingarna återfunnit rester av grågås (*Anser anser*), sångsvan (*Cygnus cygnus*), tjäder (*Tetroa urogallus*) samt naturligen en hel del sjöfåglar. Av fiskar har man funnit rester av sill, torsk och ål. Av bär har Erteböllefolket haft till sitt förfogande alla våra nuvarande arter, möjligen med undantag av lingonen (*Vaccinium vitis idaea*), som sannolikt följt tallen på dess vandring mot norr, och åkerbäret (*Rubus arcticus*), som är en invandrare österifrån och som synes hava inkommit samtidigt med granen. Då de nog ej voro så kräsna på födan, har nog en hel del rötter och rotstockar, vilka nu ej finnas på vår matsedel, ingått i deras föda. Något sädesslag hade denna tids bebyggare ännu ej.

Man har på boplatserna återfunnit deras redskap. Utom en del ben- och hornredskap utgjordes dessa till övervägande grad av stenredskap, av flinta. De mest typiska av dessa äro den triangulära eller trapezformiga »skivyxan» där med ett par slag från båda sidorna åstadkommits en ofta mycket skarp egg, och »den runt om slagna yxan, kärnyxan», ett mera mejselliknande redskap. Men dessutom hava de haft ofta synnerligen grova borrar, ofta med fyrsidigt skaft, samt knivar och skrapare dels runda dels mera avlånga, spånliknande med skrapegg i ena ändan, vilka därför fått namnet spånskrapare. Materialet var flinta.

Lerkärlstillverkningen var känd. Drejskivan var ej ännu uppfunnen utan torde lerkärlstillverkningen hava tillgått på det sätt, att rullar av lera lades ovanpå varandra, varefter dessa ringar formades till ett kärl. Dessa voro stora och klumpiga samt illa brända, ofta med inblandning av sand i leran.

Husdjur hade Erteböllefolket ej några med undantag av hunden.

Om deras boningar känna vi ingenting. Klimatet var ju varmt och de kunde mycket väl reda sig med enkla riskojor eller med tältliknande kojor av resta trästammar, täckta av djurhudar.

Bebyggelsen var en utpräglad strandkultur vid salt vatten i motsats mot Maglemose, då folket uppehöll sig vid sötvatten.

Begravningen av de döda skedde, såsom fynden visa, på boplatsen.

Denna Erteböllekulturens flintkultur har vunnit en storartad utbredning och litet varstades i Skandinavien finner man avläggare av densamma och den genomgår hela den återstående delen av den s. k. äldre stenåldern och fortsätter enligt vissa åsikter långt in i den yngre stenåldern, då männi-

skan i många avseenden stod på ett högre utvecklingsplan och bland annat ej blott tillägnat sig konsten att slipa verktygen, att idka åkerbruk och boskapsskötsel utan även förändrat sitt gravskick. Särskilt i de sydliga svenska landskapen, i Bohuslän och i Västergötland samt Dalsland träffas många boplatser fallande tillbaka på denna kultur.

*Lihults-
tiden.*

Under Litorina- eller möjligen under sen Ancylustid hade i norra Bohuslän och omkring Osloviken uppfunnits en ny redskapsform i det s. k. Vette—Osloområdet. Denna kulturs redskap var egentligen ett upprepande av de redskap, vilka anses karaktärisera Erteböllekulturen men materialet var ett annat: i stället för flinta kom här korniga bergarter till användning. Dess förnämsta och först påvisade redskap utgöres av en yxa, som efter de första fyndorterna fått omväxlande namnet Nöstvetsyxa efter den plats, där den först påvisades vid Siöskoven—Nöstvet i Nordby sogn, Akershus fylke, eller Lihultsyxa efter ett torp Lihult i Skee socken, Bohuslän. Denna yxa utmärkes i sin mera ursprungliga form av en triangulär eller trapezoid genomskärning med plan undersida och en ofta skarpkantad översida. Man har velat rubricera den såsom endast överförande i »sten» av den runt om slagna yxan av flinta. Mycket talar för detta, särskilt som man även kan finna en hel del av de andra flintredskapen av denna tid återgivna, ehuru i särdeles grova former, i sten. I allmänhet är detta fallet i trakter, där flintan saknats och endast kunnat anskaffas genom import. Särskilt givande är en jämförelse mellan Orust—Tjörnsområdets flintredskap och de redskap, som anträffas på de stora boplatserna på Vänersnähalsvön i södra delen av Vänern. Här träffar man en massa verktyg, framställda av det särdeles lämpliga materialet diabas, vilket i outtömliga förråd träffas i raskanten vid Halleberg, vilka föremål, ehuru grovt slagna, i hög grad likna sina förebilder i flinta. De äro utom yxor av olika slag skrapare, såväl skiv- som spånskrapare, borrar, pryglar, kni-

var och massor av spetsverktyg. Verktygen finnas i alla möjliga utvecklingsstadier och en massa avfall visar, att de äro tillverkade på platsen. Då man återfunnit verktyg av denna stenart på platser, där liknande sten saknas och dit förbindelserna voro lätta, måste man antaga, att här drivits en redskapstillverkning i stort. Att denna uppehållits under långa tider, finner man därav, att man på boplatserna anträffat redskap av typer, vilka sträcka sig in ej blott i gånggriftstid utan även i hällkisttid. Dessutom har man på samma boplatser anträffat hela lager av knackstenar, vilka av befolkningen rubricerats såsom kanonkulor från ofredstider. Även har man anträffat stembryggor från de grunda stränderna ut till djupt vatten, där de kanoter, vilka förmedlade trafiken kunna lägga till vid små öar. På vissa ställen har man funnit anhopningar av råmaterial och halvfabrikat, vilka sannolikhöra en fabrikation i stort. Man kan med andra ord säga, att man här anträffat en fabriktionsort av stora mått. Man skulle, då denna trakt är rikare än någon annan känd ort på redskap av denna art, vilja döpa redskapen till Vänersredskap.

Lihultsyxan undergår sedan en betydlig omvandling, en förfining, om man så vill. Den övre skarpa ryggen, som naturligen var hinderlig vid användningen, försvinner och yxan får en kullrig rygg, samtidigt som eggen bliver slipad. Detta kan möjligen tydas såsom ett första försök med slipade verktyg men då man måste tillägga denna yxform en mycket lång livstid, kan det ju hända, att denna förfining först kommit till sedan slipade flintyxor kunnat stå såsom förebild för den mera fullkomnade Vänersyxan, vilken synes hava varit ett både prisbilligt och ganska användbart redskap i trakter, där flintan var sällsynt och vilken även vunnit användning i trakter med tämligen rik flintförekomst. Dess utbredningsområde är också ganska stort. Utom i Bohuslän och Västergötland, där den

utbredd sig inåt landskapet längs de i Vänern utmynnande floderna, har man anträffat den i Dalsland, särskilt omkring den fordom mycket betydande sjön Hästefjorden, vilken en gång synes hava varit ett viktigt boplatssentrum, sannolikt beroende på dess fiskrikedom, och till vilken befolkningen med all sannolikhet kommit från Bohuslän utefter det system av sjöar, som från Byfjorden, vilken ligger mitt emot det stora boplatssentrumet på Orust, förenar Västerhavet med det stora innerhavet Vänern. Man vågar även sluta därtill av det faktum, att man utefter detta sjösystem har en massa boplatser, under det att sådana med undantag av några större (främst boplatserna vid Backa i Nödinge socken) nästan helt och hållet saknas eller åtminstone äro fåtaliga utefter den väg (utefter Göta älv), vilken man förr antog såsom invandringsvägen för det folk, som koloniserade Vänersstränderna.

Trindyxan, är en gammal typ, en typ, som återgår i de flesta kulturer, så att man kan säga, att den är ett allmänmänskligt redskap. Den uppträder redan under den äldre stenåldern men får sin högsta utveckling under den yngre stenåldern, och fortlever länge. Dess utveckling kan man härleda dels från Lihultsyxan, till vilken den visar en massa övergångar, dels från den spetsovala flintyxan. De äldsta typerna äro liksom Lihultsyxan åstadkomna genom tillslagning, under det att de senare äro bultade, ett för materialet lämpligare tillverkningssätt. De äro i allmänhet slipade. Såväl på boplatserna som i lösa fynd äro de mycket vanliga.

Vi stå nu inför en ny tid, ett nytt kulturskede, karaktäriserat av ett av de största civilisatoriska förändringar, vilket någonsin förekommit i Nordens utveckling, inför åkerbrukets och boskapsskötselns, den slipade flintans och de stora stenkammargravarnas (megalitgravarnas) epok. Men det är ej blott detta, som karaktäriserar den nya tiden, det är något mera. Förut hade det varit den enstake individen, möjligen den lilla horden, som varit bäraren av den föregående kulturen. Nu bliver det sammanslutningens anda, samhörighetsidéen, som bliver drivfjädern i allt görande och låtande. Individen försvinner för massan. Arbetet karaktäriseras kanske ännu i mycket av den enstake begåvade individens konstskicklighet, hans imitationsförmåga, hans uppfinningsförmåga. Men det, som för oss faller mest i ögonen, är en följd av samverkan mellan menigheter. Den forna befolkningen, som förut levat i familjer eller i små horder, slog sig nu tillsammans till större enheter. Något liknande senare tiders byalag får man kanske ännu ej tala om, åtminstone ej under första tiden, men grunden till något liknande lades nog redan under denna tid. Ett slags form av samhälle uppkom, där den ene individen i mycket var beroende av den andre och ej alltid låg i strid med grannarna om fiskevatten och jaktmarkerna. Hunden, som förut varit stenåldersmannens ende följeslagare på jaktstigen, får nu dela med sig av hans omtanke åt andra husdjur. Boskap började att hållas: nötboskap, får, getter och svin. Även hästen synes hava varit tämd under den yngre stenåldern. Därom vittnar ett fynd av ett hästkranium med en djupt inslagen flintspets, vilket man gjort i en skånsk torvmosse un-

*Yngre sten-
åldern.
Döstid.*

der omständigheter, vilka göra, att man måste hänföra det till stenåldern. Eljest var nog oxen dragdjuret ända in i bronsåldern.

Hans vegetabiliska föda utgöres ej längre av endast vilda växters rotstockar eller frön; han hade till sitt munförråd lagt frön av odlade växter: vete, korn och hirs.

Av redskapsinventariet levde mycket kvar från Kökkenmöddings- och Maglemosetid men mycket hade också kommit till. Det viktigaste var, att flintans slipning nu blivit allmän. Förut hade man ju haft en och annan slipad Lihults- och trindyxa men nu blev slipningen vanlig ej endast på flintredskap utan även på deras efterbildningar i »sten».

Man hade förut begravt de döda på boplatsen eller i dess omedelbara närhet. Om graven skulle vara riktigt storståtlig, omgav man den med några stenar. Stor skillnad är det mellan gravarna hos olika folk och på olika kulturstadier men hos alla synes dock tanken på något fördolt bakom dödens förlåt hava gjort sig gällande och detta är ofta starkare utvecklat ju primitivare individen eller folket är. Som regel tänker man sig den döde såsom försänkt i djup sömn, vilken på ett visst stadium skall utbytas i en tillvaro, mer eller mindre liknande den, vilken han fört under det förgångna livet. Från Orienten hade en kulturvåg utbrett sig längs Medelhavets södra kust till Spanien, längs Rhone och Loire till Bretagne och därifrån till Britannien. Den förde med sig ett nytt gravskick i form av stendösen, sannolikt en efterbildning av Egyptens mastabor.

Dösarna bildas av stora tjocka, på kant ställda hällar, nående från golv till tak, släta på insidan men ofta kullriga på utsidan. Taket bildas av en eller flera hällar. Kammarrens inre är ofta mångkantigt, så att den förefaller än rund än mera fyrkantig. Längden är 1,5—2 meter, höjden sällan över 1,5 meter. Mellan de stora hällarna finnas ofta stenflisor,

bildande ett slags kallmur, om också ej så uttalad som på gånggrifterna. De ligga på en hög, som lämnar taket och i de flesta fall även sidorna fria. Runt omkring dösen är en stensättning, vilken efter sin olika form giver namnet åt dösen: runddös eller långdös.

Döstitidens förnämsta redskapsinventarium var tunnackiga yxor, ofta av betydande storlek, vackert slipade och försedda med så skarp egg, att de väl skulle kunna upptaga tävlan med de bästa s. k. skogshyggeyxor. Vidare bärnstenspärlor med ofta djupt inborrade hål, s. k. kragflaskor och höghalsade flaskor med vertikalt lineornament. Vidare har man till denna period velat hänföra en del kraftiga flintblad, ofta skarpt böjda, vilka man velat anse såsom dolkstavsklingor; bland lerkärl höra också bågare med vertikal ornering

*Gånggrifts-
tid.*

Nästa tidsskede är gånggriftstiden. Det utgör ej något från det föregående avskilt kulturskede utan endast en vidare utveckling. Sitt namn har det fått efter dess typiska gravform: gånggriften. Gravkammaren är försedd med en ofta ganska lång gång, som dock är ej blott längre utan även smalare än själva gravkammaren. Kammarens längd varierar mellan 4 och 7 meter; bredden är 1,50 till 3 meter; höjden är 1,20 till 1,80 meter. Gången är betydligt lägre än kammaren; dess bredd varierar mellan 0,60 och 1,20, dess höjd mellan 1 och 1,5 meter. Betydligt större gånggrifter finnas dock. Så är den största gånggriften vid Karleby i Västergötland 16,5 meter lång med en bredd av 2,4 och har en gång av 12 meters längd. Kammaren är än nästan rund, än oval eller avlångt fyrkantig. Den är bildad av på kant ställda stenar, jämna på insidan men ofta med rundade utsidor. Taket utgöres av väldiga hällar, oftast av samma beskaffenhet som sidohällarna. Gången utgår från östra eller södra sidan av kammaren och är liksom denna, åtminstone i sin inre del, täckt. Ej sällan finner man mellan dem en dörrinfattning av sten med tröskel; sannolikt har en gång funnits en trädörr, vilken varit infäst i denna.

Gånggriften är oftast ända till takstenarna täckt av en jordhög.

Sådana gravbyggnader finnas i Bohuslän; Västergötland, där man i Skaraborgs län träffar två tredjedelar av alla Sveriges kända gånggrifter, under det, att de äro sällsynta i Älvsborgs län; Halland; Skåne; i Östergötland (en enda);

på Öland. De saknas alldeles på Dal, i Värmland, Blekinge, Småland och på Gottland.

Gånggriftstiden representerar en lång period i den mänskliga utvecklingen i Norden. Under det att döstiden och ännu mera den spetsnackiga yxans tid äro ganska korta -- Otto Rydbeck sätter dem till för den spetsnackiga yxan till från 2700 till 2600 och för döstiden från 2600 till 2300 f. Kr. och gånggriftstid till 2300—1800 f. Kr. — finner man gravar av den för denna tid typiska stilen ej blott under döstidens senare skede utan långt in i den följande perioden, hällkisttiden. Det har därför också synts en del forskare, bland andra Nordman, oegentligt, att indela tiden efter gravformerna utan vilja de hellre indela tidsskedena efter de för dem karaktäristiska redskapen eller efter den härskande keramiken, även detta en sak, som nog erbjuder en hel del svårigheter, och dessutom utgör ett betydligt ingrepp i hävdvunna åsikter.

Gånggriftstiden var en epok rik på utveckling i Norden, en storhetstid.

Bland gånggrifternas gravgods kan man urskilja verktyg, tillhörande en äldre och en yngre period. Bland de äldre verktygen räknas de tjocknackade yxorna dels av flinta dels av »sten»; till de yngre dolkarna. Dessutom märkas såväl i gravar som i lösfynd mejslar av flinta, dubbeleggade yxor av olika stenarter, flata diskusliknande klubbhuvuden — särskilt utmärkande för den Jylländska gruppen —, tvärpilar och långa spånpilar med trekantig genomskärning, talrika bärnstenssmycken ofta i form av miniatyryxor.

Keramiken når under denna period en rik utveckling. Det är den »stora stilens tid». Godset bliver såväl bättre som mera omsorgsfullt bränt. Orneringen antager ofta storstilade former, byggda på kontrastverkan mellan vertikala och horisontala ornament: kraftigt intryckta zigzag-motiv, sned- och korsstreckade band, trianglar och romber. Även

lerkärlens form är ofta elegant i mångskiftande former. Lergodstillverkningen har under förhistorisk tid aldrig stått på en högre ståndpunkt och efter denna period inträder en förflackning såväl i fråga om kärlens form som deras dekorering. Flintverktygen visa dock under hela perioden en jämn utveckling till höggradig konstnärlighet, en konstnärlighet som möjligen med undantag av Grekland ej återfinnes i den Europeiska kulturutvecklingen. Man behöver endast erinra sig de eleganta dolkarna med fyrsidigt, väl hugget skaft och de smäckra pilspetsarna samt stridsyxorna, vilkas utsvängda eggarna visa en hög grad av konstnärlig utveckling. Under den följande perioden, hällkisttid, når flintutvecklingen en ståndpunkt, vilken aldrig överträffats någonstades. Särskilt är det dolkarna, vilka representera tidens högt uppdrivna konstfärdighet i de långa bredbladiga vapnen med utsvängd skaftända och en utomordentligt fin bearbetning. En del forskare hava också velat kalla denna period »dolktiden».

Så småningom uppträder det en ny typ av gravar, hällkistan. *Hällkisttid.* Denna är att anse såsom en direkt avläggare av den föregående periodens stenkammargravar: gången försvinner och ersättes av en öppning, vanligen i den östra ändan. De äro mer eller mindre oregelbundet fyrsidiga, ofta avsmalnande mot ena ändan. De bestå liksom de föregående periodernas gravar av på kant ställda hällar, ofta i motsats mot dessa släta på båda sidor. Storleken av gravkammarna är: längd 2,5—4 meter, bredd 1—1,5 meter, höjd 0,75—1,50 meter men betydligt större hava påträffats. De äro åtminstone till största delen täckta av en jord- eller stenkulle. »Fristående hällkistor», d. v. s. sådana, vilkas översta del är obetäckt, har man påträffat i Västergötland, särskilt i Älvsborgs län, Bohuslän, Sydvästra Värmland och på Dal.

Jordtäckta kistor — en övergångsform till bronsålderns gravar — har man funnit i Skåne, Västergötland, såväl i Skaraborgs som Älvsborgs län, Halland, Bohuslän, Närke och på Dal men förekomma även i landskap, där man ej funnit några av de andra gravformerna, ej ens fristående hällkistor, såsom i Blekinge, Småland och på Gottland. De för denna tid mest utmärkande redskapen voro de vackra dolkarna, utomordentligt väl slagna och med utsvängda skaft samt flintyxorna med utsvängda eggar, vilka äro att anse såsom stridsyxor. Skaftålsyxorna gingo under denna tid en uppenbar dekadans till mötes. De bliva allt klumpigare och sämre slagna. Ett nytt redskap som synes hava tillkommit under denna period är den halvmånformiga skraparen av flinta, även kallad såg.

Man finner dock långt tillbaka (under Lihultstid) en grov föregångare till densamma men sin egentliga blomstring får den först under denna tid, då den skönhetskänsla, som allmänt gör sig gällande, även kommer utformningen av densamma tillgodo.

Att med någon sannolikhet yttra sig om kulten eller de religiösa föreställningarna under denna avlägsna tid, är naturligen en mycket vanskelig sak. Men det finnes dock en del omständigheter, vilka tala för att kulten ej var främmande för dessa våra förfäder. Dels på takstenarna till stenkammargravarna dels på berghällar och även på stenblock och lösa stenar har man funnit skålförmiga fördjupningar, inknackade eller kanske snarare inborrade, med en diameter av 5—10 cm. och ett djup av högst några cm. Det är de s. k. älvkvarnarna, offerskålarna eller skålgroparna. Att de ej äro senare tiders verk, bevisas därav att man funnit dem på insidan av orörda stenkammargravar eller på i sådana liggande stenar. Om deras betydelse är man dock oviss. Det ännu bland allmogen levande namnet »älvkvarnar» och det ännu för en generation sedan allmänna bruket, att smörja dem med något fettämne eller i dem nedlägga offer av allehanda mindre föremål, kan möjligen giva en antydning om deras användning även under forna tider — folktraditionen är mycket envist fasthållande vid gamla bruk och först vår allt nivellerande tid har kommit många uråldriga sedvänjor att försvinna. Man kan återfinna dem ända från Indien över hela det kulturområde, vilket upptages av den indoeuropeiska rasen. En hel del forskare anse, att denna ras inkom i Norden med det inkräktande stridsyxefolket under slutet av gånggriftstiden. Sant är visserligen, att man finner dem även på dösnarnas toppstenar men de kunna hava kommit till därstädes senare. Offren kunna möjligen hava gällt de mystiska underjordiska makter, vilka av folktron kallas »älvor»,

och om vilka såväl dikt som folksägen hava så mycket att förtälja. »Älvatron» har mycket gamla anor och är utbredd bland de flesta folk, dock särskilt bland de indoeuropeiska folken. I allmänhet anses de såsom »underjordiska» makter av än mot människorna vänligt än fientligt stämd sinnesstämning. Redan profeten Esaia talar om dem: »då skola där troll och spökelse löpa om varandra och en gast skall möta den andre; älvor skall ock där hava härberge och finna där ro» kap. 34: 14. Även i Babyloniska urkunder återfinner man tron på dem och dessa vilja till och med veta namnet på deras urmoder, nämligen Lilithu. I Beowulf återfinner man tron på dem och Kabala sysslar ingående med dem och deras stammoder. Rabbi Bensira skildrar denna i nedanstående sägen. Före Eva hade Adam haft en annan hustru vid namn Lilith. Enligt en version hade hon övergivit honom, då hon ej ville underordna sig. Enligt en annan version hade Gud Fader även skapat henne men då han fann, att hon i fortplantningshänseende ej motsvarade de anspråk, vilka han ställt på ett blivande människosläkte, hade han skilt Adam från henne och i hennes ställe skapat Eva, då Adam försjönk i sorg över sin förlorade Lilith. En av orsakerna skulle enligt sägnen varit, att hon var behäftad med en djurisk fortplantningslusta, vilken Gud fruktade att genom övergång på hennes döttrar skulle kunna åstadkomma en hel del oreda i världen. Han dolde henne under jorden och från henne stamma alla dessa »underjordiska», vilka såsom »tomtegubbar» bo under hus, såsom älvor vistas i rösen och under träd, såsom skogsnuvor och rån hava sitt uppehålle i skogen, såsom näckar och sjöjungfrur hava sitt tillhåll i vattnet och vilka ännu på Linnés tid ansågos befolka det under det synliga liggande och vilka ej ännu anses utdöda i avlägsna landsändar. En del av dessa väsen äro onda men en del söka, enligt folksägnen, människornas sällskap, ofta enligt sin stam-

moders exempel för köttslig beblandelse. Såsom en utveckling av just dessa de underjordiskas dragning till människorna i könslig alstringsavsikt får man kanske söka ändamålet med »älvskålarne». De voro en del i riten för offer till de fruktsamhetsbefordrande makterna, kanske offer åt den sannolikt uräldsta gudinnan »Moder jord». Detta stämmer kanske väl med deras vanligare anbringande på jordfasta eller lösa stenar än på gravar. Ett primitivt folks bestånd var ju i hög grad beroende på deras kvinnors fruktsamhet, för att stammen skulle växa. Det sträckte sig nog också till ökningen av deras boskapshjordar och äringen på deras åkrar. Sådana offerskålar anträffas ofta tillsammans med bronsålderns hållristningar och den omständigheten, att deras bruk ännu långt fram i tiden hållits i helgd, antyder en djupt rotad tradition. Särskilt sädens spirande ur det till synes döda kornet, den regelbundna återkomsten av liv och död i naturen i form av grönskande och förtvinande och den lagbundenhet, med vilken detta skedde, måste för den tidens människor framstått såsom något övernaturligt, såsom något beroende av för dem dolda makter, vilka likfullt ingrepo i deras liv och med vilka det gällde att ställa sig på god fot. Och ändå mera var det av nöden, att ställa sig väl med dem, då sädesodlingen trots alla ansträngningar misslyckades, då väderleksförhållanden förstörde de spirande plantorna. Detta kunde naturligen endast ske genom offerhandlingar. Man börjar alltmera luta åt den föreställningen, att bronsålderns ståtliga ristningar äro grundade på åkerbruksriter, avsedda att på mystiskt sätt inverka på naturkrafterna. Då offerskålarna äro en del av dessa ristningar, måste man nog antaga, att deras anbringande utgjorde en del av åkallan av makterna. Man kan ej med säkerhet spåra tron på en differentiering i en Fader Himmel, som genom regn och solsken verkade befruktande, och en Moder Jord, som verkade alstrande. Den

olika anordningen av »offerskålarna» med ringar och sammanbindande fåror på en del ställen. är möjligen ej tillfällig utan har en viss rituel betydelse. Även med »de underjordiske» måste man hålla sig väl. Älvorna voro i allmänhet fredliga väsen men kunde dock särskilt hos barn åstadkomma sjukdomar, oftast av utslagsnatur, vilka ännu i vår skeptiska tid på många håll botas med »ellekorset». Tomten måste mutas med godsaker, särskilt med hans livrätt gröt, för att husdjuren skulle trivas. Necken kunde stanna kvarnhjulet.

Ännu för några mansåldrar sedan voro människorna inställda på att ständigt se sig omgivna av dessa mystiska andeväsen, vilka ingrepo i deras göranden och låtanden och mot vilkas motstånd även de mest väl planlagda företag kunde misslyckas. En fasa för dessa väsen, vilka endast någon gång uppenbarade sig i synlig måtto för särskilt invigda, grep mänskligheten och denna psykos fick sitt fruktansvärdaste uttryck under 1600-talets häxeriprocesser. Det är ju därför ej underligt. att tron på dessa väsen utövade ett stort inflytande på våra på vildens stadium stående förfäder och kom dem att med alla till buds stående medel göra sig dem bevägna. I den äldre indoeuropeiska mytologien tyckas älvorna hava fattats såsom de avlidnas själar och spår härav förekomma här i Norden både från forntiden och senare tid. Under det att man under äldre stenåldern tyckas vilja hava de avlidna i sin närhet genom att begrava dem på boplatsen, synes man under den yngre stenåldern hava velat avlägsna dem så mycket som möjligt från de levandes gemenskap. Det tyckes nämligen som om stenkammargravarna ofta anlagts långt borta i omarken. Möjligen var det en slags rädsla för de döda, en fruktan att »de skulle gå igen» och plåga de levande. Man skulle i så fall vara benägen att tolka »offerskålarna» såsom platser för offer, ägnade att ställa sig väl med de döda. Åsikten att offren skulle skett såsom ett medel

att hjälpa dem fortare till en salig tillvaro i en annan tillvarelseform i stil med mässor och dylikt måste man nog låta fara. Tanken på ett liv efter det jordiska var nog ej så utvecklade, att den kunde taga denna form. Om man antager, att här i Norden under denna tid härskade en slags tro om sammanhanget mellan de döda och »de underjordiska», är kanske offerceremonien mera förklarlig. Man kan då också bättre förklara anbringandet av skålarna på gravarnas stenar.

Gravskicket under sten-åldern. Det äldsta spåret av en tydlig begravning påträffas under den tid av paleolithicum, vilken kallas Moustérien, under toppunkten av en av de sista stora nedisningarna, då kulturen i Europa representerades av den lågt stående Neandertalsrasen, vilken sökt sina hemvist i grottor. Man har i ett par grottor (vid Moustier och La-Chapelle-aux-Saints i Frankrike) funnit spår av regelrätta begravningar. I den ena fann man en 16 års yngling, i den andra en omkring 60-årig man. Båda hade fått en ordentlig begravning i grottornas avfallshög och hade fått med sig flintvapen och livsmedel. De lågo båda i sömnställning. Denna begravning i hordens omedelbara närhet får kanske tydas såsom en viss samhörighetskänsla, en ankänsla, så att de döda skulle kunna besöka sina anförvanter. Möjligen kan medgivandet av vapen och födoämne tydas som en tro på, att de skulle behöva dessa efter uppvaknandet ur det sömnlila tillstånd, i vilket de voro försänkta. Man får väl knappast tro på en tanke på ett liv efter detta, således någon utpräglad religiös förnimmelse. Även under följande period, Auragnicien, då kulturen i Europa uppbars av den högt stående Cro-Magnonrasen, sannolikt våra förfäder, fortfor samma gravskick. Den döde begravdes även nu i grottans avfallshög men gravsättet visar en högre förfining. Under huvudet hade han fått en stenbit och graven omgavs av en stensättning. Ett egendomligt drag var, att den döde synes hava begravts i sina bästa kläder och prydnader. Genom mikroskopisk undersökning har man funnit rester av pälsverk; på armar och hals hade han pärlband av snäckor, tänder och fiskknotor. Kring huvudet har funnits en mössa.

prydd med snäckor. Även vapen och föda hade nedlagts i graven.

Från Maglemosetiden känna vi, såsom nämnts, inga skelett och kunna därför ej avgöra gravskicket. Under Ertebölletid bliva underrättelserna rikligare. Man har i nästan alla kökkenmöddingar funnit rester av skelett, vilka antyda, att den döde jordats i hordens närhet. Några spår av varken vapen eller kläder har man dock ej iakttagit. Den döde har begravts ensam, liggande på rygg. Att denna gravform bibehållits under hela boplatskulturens tid finner man av en grav vid Gullrum på Gottland, vilken visserligen innehåller Ertebölleinventarium men vilken med säkerhet är från senare tid. Den döde är begravd i en endast 3 decimeter djup grav, liggande på rygg med huvudet mot väster. Graven är omgiven på långsidorna av stenar och täckt av avfall från boplatsen. Denna urgamla begravningsform visar således en mycket stor beständighet.

Med åkerbrukskulturen kom såsom redan omtalats ett nytt gravskick, i det att de döda infördes, oftast i sittande ställning i stora stengravar. Troligen är någon ny religiös föreställning grunden till detta bruk. Ankulten kunna vi dock med säkerhet spåra även under denna tid: gravarna voro stora släktgravar. Om ett annat gravsätt tillämpats samtidigt av åkerbrukskulturens folk, är ej känt. Under slutet av den andra perioden av megalitgravkulturen invandrade i Norden ett erövrarefolk, stridsyxfolket. Detta medförde ett säreget gravsätt, den s. k. enmansgraven, i vilken den döde nedsattes, ofta i hukställning, och omgiven av ett rikt gravgods. Man finner dessa gravar ofta ovanpå varandra, vilket möjligen skulle kunna tydas på det sätt, att det varit olika generationer, vilka jordats på samma ställe. Men stridsyxfolket synes snart hava tillägnat sig det besegrade megalitfolkets gravkultur och särskilt i de stora stenkammargravarna i Väs-

tergötland finner man ej blott skallar, vilka äro av den kranieform, som man anser utmärkande för stridsyxfolket, utan även en del av deras typiska redskap och vapen. Det är en egenhet, att de flesta individer, vilka hava den gamla stammens rasegenskap av dolikocefali, i dessa gravar äro kvinnor, under det att de manliga skallarna visa brahyocefali. Detta skulle möjligen kunna tydas så, att det invandrade erövrarfolket varit utan kvinnor och genom brudrov eller på annat sätt kommit i släktskap med de ursprunglige bebyggarna. Det synes dock som om dessa inkräktare begravts skilda i släktgravarna.

Att Vänersborgstrakten redan tidigt befolkats, framgår av en hel del fakta. Redan förut har omtalats, att vid sjön Hästefjordens sänkning funnits benredskap, vilka enligt gjorda undersökningar tillhöra den avlägsna tid, som kallas Maglemosetiden eller på grund av materialets beskaffenhet benåldern. Fyndet gjordes vid Hästefjordens sänkning åren 1867—68, då sjön sänktes 2,4 meter, därigenom att en kanal upptogs. I botten av denna kanal, 2,4 meter under den tillblivna vattenytan, hittades 17 stycken ben av olika djurarter, vilka buro spår av bearbetning av människohand. De viktigaste av dessa utgjordes av en vacker benharpun med stora hullingar och ett klavet, tillskuret ben, vilket Oscar Montelius anser såsom förarbete till en liknande harpun. Den färdiga harpunen och ämnet till densamma utgöras av kanonbenet (mellanhandsbenet) av älg och äro respektive 23,3 och 23,5 cm. långa. Man fann även flera andra bearbetade kanonben av älg, av vilka ett, 15 cm. långt och 2,5 cm brett, »slipat och tveeggat», torde hava utgjort en så kallad »glättare» eller »nätsticka». Ett armbågsben av älg var tillspetsat och utgjorde möjligen ämnet till en bendolk; flera revben av samma djur voro klavna och tillspetsade, tydligen för att användas till redskap. Olika ben av sångsvan voro även bearbetade på ett sådant sätt, att man kan förmoda, att de voro ämnade till fiskekrokar. Man fann även ben av björn och lo. Genom kvarsittande lera — pollenanalysen var ännu ej känd — har man kunnat bestämma benen till Maglemosetid. Fyndet gjordes sydost om södra torpet Stora Lövnäs (enligt geologiska kartan, blad Wenersborg, där fyndstället av Elis Si-

*Vänersborgs
närmaste
omgiv-
ningar.*

denbladh är utprickat). En förvillande omständighet var, att man samtidigt på ungefär 300 meters avstånd från fyndet påträffade skelettet av en Grönlandssäl. Detta fynd har föranlett antagandet, att redskapen skulle förskriva sig från arktisk tid men detta antagande har avfärdats genom analys av de olika lerlager i vilka de funna föremålen och sälskelettet lågo: skelettet av sälen låg i betydligt äldre lager. Fyndet väckte berättigat uppseende och diskuterades mycket i såväl tal som skrift och förevisades på kongresser, kanske till sin olycka. Av fyndet återstår nu endast harpunen och dess förstadium; förvarade i statens historiska museum; de övriga benen äro spårlöst försvunna, sannolikt helt enkelt bortstädade.

Vi stå med säkerhet inför vår trakts nu åtminstone kända äldsta boplatz, från en mycket avlägsen tid, men vilkens fynd visa, att befolkningen redan hade vetat att tillgodogöra sig Håstefjordens utmärkta fiskevatten och traktens sannolikt rikliga tillgång på villebråd, under en tid, då stenens bearbetning till verktyg ännu ej i någon vidare utsträckning var människans egendom. Vi stå inför de fåtaliga vittnesbörderna från de i töcknigt dunkel höljda tider, då människan ännu stod på ett mycket lågt kulturstadium med fiske och jakt såsom sitt enda näringsfång, sannolikt under kringströvande och på oupphörig vandring i de jaktbara djurens fotspår. Tillgången på föda var nog i stället riklig och klimatet var mildare än under nuvarande tid. Som benen av de stora rovdjuren visa, hade människan dem till sina grannar och måste därför sannolikt förlägga sina visten till öar eller möjligen till flottar i sjöarna. Några märken av pålbyggnader i likhet med de i Dagsmosse vid Alvastra påträffade har man ej lyckats uppdaga i våra trakter.

Sedermera vidtog den tid, då människan lärde sig att av diverse stenarter tillhugga sina verktyg och nu bliva spåren

flera, därigenom att materialet blev mera oförstörbart. Vi finna spåren av dem på de så kallade boplatserna, där de längre eller kortare tid framlevat sitt liv, där de tillrett sina måltider och tillverkat sina redskap. Vi finna deras verktyg, vilka antingen blivit kvar vid deras avflyttande eller förlorats av en eller annan orsak, eller kanske såsom förbrukade kastas bort, vi finna de härdar, på vilka de tillrett sina måltider och om vi hava tur kunna vi finna bitar av deras enkla kokkärl av ofta illa bränd lera. Av dem själva finna vi intet. Först då megalitkulturen vunnit insteg med sina kammargravar kunna vi återfinna skeletten av dessa våra förfäder, bevarade sedan årtusenden i de mäktiga gravmonument, vilka de rest för sig och sina anhöriga. I våra trakter finner man endast sällan annat än deras stenverktyg; våra klimatiska förhållanden hava ej tillåtit deras lerkärl att gå till eftervärlden och stenkammargravarna äro mycket sällsynta i våra trakter.

Vänersborg.

Vänersborgs allra närmaste omgivningar bjuda på åtskilliga spår av en tidig bebyggelse. Stadens avgränsning mot Väneren kallas Skräcklan — ej Skräckland, som en del personer hava för vana. Ursprunget till detta namn är okänt. Sannolikt sammanhänger det med ett fornnordiskt ord, vilket även återfinnes i fågelnamnet skrake, och skulle i så fall betyda orten, där det förekommer mycket brus och buller med häntydande på vågornas slående mot skären. Första gången, som jag funnit namnet angivet, är i en lantmäterihandling från år 1661, då det skrevs med sitt nuvarande namn, vilket dock i en handling av år 1699 förändrats till Skrägla. Här synes, att döma av de nedan anförda märkena efter boplatser, den inflyttande befolkningen tidigt hava slagit sig ner. Platsen erbjöd också en hel del betingelser såsom boplatser. Utanför

fasta landet utbreder sig en betydande skärgård av större och mindre holmar, vilka vid kraftiga nordliga och ostliga stormar bröto vågornas kraft. Vid undersökningarna för stadens förflyttning från Brätte till Huvudnäset, såsom platsen då kallades, på 1600-talet, angives, att trakten var bevuxen med reslig ek- och barrskog, och detta var nog ännu mera förhållandet under stenåldern med dess betydligt mildare klimat. Sjön var med all sannolikhet betydligt fiskrikare än nu och djurlivet i de omgivande skogarna rikt och det var således ett Eldorado för ett folk, som för sitt näringsfång var hänvisat till jakt och fiske. Människorna bodde då sannolikt ej direkt vid sjökanten, där de med ett par undantag ej kunde få skydd för de vintriga vindarna, utan inne i skogskanten. Hurudana deras boningar varit, undandrager sig vårt bedömande, då vi ej här funnit några spår av hyddor men väl härdar, bestående av en grop, fylld av aska och kol, omgiven av en krets av skörbrända stenar. En sådan härd har anträffats i en grusås på den plats, där nya folkskolan nu ligger, vilken genom förekomsten av kalcinerade flintsaker angiver sin ålder. Men vi hava från Vänersborgstrakten räster av en hydda från denna tid. Vid hemmanet Änden på Vänersnäs har man funnit en del lerkulmpar, med tydliga avtryck av armstjocka stolpar. Det har varit en klenhytta, där lera i tjocka lager smetats på en stomme av stockar och ris. Vid hyddans förstöring genom brand hava dessa lerkulmpar förvandlats till tegelliknande massa, vilken genom sin hårda bränning motstått tidens tand. Dessa lerkulmpar förvaras nu i Göteborgs museum. Av bevarade husgrunder från denna tid har man funnit, att hyddorna voro cirkelformiga med härden anbragt nära öppningen. Genom denna anordning av härden vann man den fördelen, att röken gick ut lättare och kölden hade svårare att tränga in samt att de på den tiden

mycket vanliga vilddjuren avskräcktes från att göra besök i hyddan.

Att man anträffat så jämförelsevis få spår av de äldsta bebyggarna — att döma av boplatinventariets skiftande beskaffenhet har Skräcklan varit bebodd under långa tidsrymder — torde till en stor del bero på det sätt, stadens donationsjordar användes under senaste århundradena. Det var vanligt, att stadens borgare anhöllo hos magistraten att få taga upp »lyckor» på stadens mark för att därigenom bidra till sin näring. Det tilläts som regel men därvid fästades det villkoret, att marken inom en viss tid, vanligen sex år, skulle vara brukbar till åker och »försedd med något nyttigt plantage». Under denna tid, då det gällde att inom landet återhämta vad som förlorats i det stora kriget, gällde det att inom landet åstadkomma så mycket material som möjligt för den uppblomstrande industrien för att därigenom bli oberoende av utlandet och så tillkom odlandet av en hel del växter och uppdragandet av en massa djur, för vilka Sveriges klimat och jordmån dock ej passade. »Och detta vid risk att den, som brast i detta avseende, skulle vara marken förlustig utan ersättning för utlagd kostnad eller möda». Magistratsprotokoll år 1754. Att dessa arrendatorer av stadens mark betraktade den såsom sin egendom och till och med sålde den, så att staden måste återköpa den, finna vi av upprepade processer. Så måste staden av en källarmästare Hafwenström år 1756 återköpa den så kallade Vassändaängen vid Ormlyckan. »vilken i forn tid, ehuru väl den varit och är stadens donationsjord, ändock kommit ur stadens händer, så att den såsom egen egendom innehafts av framlidne lantmätare Brunn och sedermera av dess arvingar försålts till källarmästare Hafwenström». Staden fick vid sitt återköp betala 150 daler »sådan ängen befanns med gärdesgårdar och stängsel». Magistratsprotokoll år 1756. Det var ganska vanligt, då stads-

kassan var skral, att staden till enskilda personer pantsatte från donationshemmana avsöndrad jord men ej återlöste den. Då staden år 1759 sökte återvinna sådan donationsjord, anmälde en ägare till ett par åkerlyckor på Amnereds hemman, att staden år 1689 pantförskrivit dessa men ej återlöst desamma. Magistratsprotokoll år 1759. Man sökte visserligen i görligaste mån råda bot på dessa missförhållanden men såsom synes med mycket ringa resultat. Så utfärdade magistraten 1754 en kungörelse av nedanstående lydelse. »Till förekommande af hwarjehanda oreda och processer nu och i framtiden har magistraten med öfwervägande nödigt ansett, at Stadsens af Höga Öfwerheten i nåder förunte ägor af åker och äng samt betesmarker ej böra af någon förpaktas mindre bortsälas innan sådant i Stadsens tänkebok efter privilegierna införts och dervid iakktaget blifwit den hushållning, som dermed i staden wedwerbör och som stadsens privilegier derom förmäna och innehålla. För den skull blifwer herigenom kundgjort, det ingen må sig fördrista at förpakta eller tilhandla någon del af dem; men om det utan magistratens samtycke sker, samma ägor warda til staden indragna och tildelade dem, som genom Höga Öfwerheten allernådigast förlänt til Borgerskapets bästa; då den, som icke desto mindre emot detta förbud utlämnar penningar eller något annat på dessa ägor, har at söka sitt igen af den, med hwilken han i så måtto olagligen handlat af sådan egendom, som han äger, och skyller sig således själf, om hos honom ingen tilgång finnes. Hwilket alt härigenom til warning och efterrättelse lämnas. Hwilket alt Borgerskapet funnit för godt och nyttigt samt anhållit at genom publication måtte blifwa allmänneligen kundgjort». Magistratsprotokoll år 1754.

De ovan skildrade fövirrade jordägande förhållandena bidrogo nog till förstörandet av de fornminnen, vilka till äventyrs funnits i Vänersborgstrakten. Märkligt nog omtalas ej

några fornminnen i Vänersborgs omedelbara närhet av de berömda resande (Linné, Kalm, Palmstruch), vilka skildrat sina reseintryck från staden. Kanske har det aldrig funnits några märkvärdigheter. Kommer därtill den okunnighet om eller rent av förakt för »antikviteter», vilka ännu intill våra dagar gjort sig gällande och vilken kanske är orsak till att mycket av de lösa fynden blivit skingrade eller förstörda. Men ännu kan man dock genom fynd i Vänersborgs närmaste omgivning finna många spår av traktens äldsta bebyggare, om också dessa minnen ej äro av den beskaffenhet, att de genast falla den arkeologiskt oskolade i ögonen. Jag vill här nedan angiva de viktigaste fyndplatserna.

1) Grusgropen strax öster om nya folkskolan.

10 stycken flintavfall. 8 stycken skärvor av flinta med tydliga märken av bearbetning, funna kring kanterna av en grop med anhopning av kolbitar. (Vänersborgs museum. Inv. N:r 2544).

Skivskrapare, 10 stycken retuscherade spån och omkring 50 stycken flintavfall. (V. M. n:r 2543.)

Spånpilspets av något trekantig form och åtta stycken flintavfall. (V. M. n:r 2543.)

2) Vägen förbi folkskolan till badstranden vid Skräcklan.

En skivskrapare. En liten spånskrapare. 50 stycken avfall.

3) Vattenverket på Skräcklan ($\frac{1}{2}$ meter under normalvattenstånd funna år 1914 vid lågvatten). Vid vattenverket skjuter ut en udde av mycket söndersplittrad gneis med en ganska hög rygg, bjudande skydd mot nordliga och östliga vindar. Strax därinvid skär en vik in med sandstrand. Vid lågvatten år 1932 gjordes inga andra fynd än en svallad diabasskrapare och en flintboll.

Lihultsyxor (hårt svallade): 3; skrapredskap: 2. Spets-

redskap av mäjseltyp: 1. Fyra redskap av obestämdbar art (liknande stötredskap.) Allt av diabas. (V. M. n:r 5039.)

Lihultsyxa: 1; stötredskap med nästan fyrkantig genomskärning, i ena ändan med märken av stark nötning; spetsverktyg, borrar: 4, knivliknande redskap (dubbel-eggade): 4; skrapare: 1. Allt av diabas. Primitiv skivskrapare och kniv av flinta. (V. M. n:r 5008.)

4) Väster om vattenverket.

Lihultsyxa (hårt svallad). (V. M. n:r 5005.)

5) »Gröna gången» (nuvarande Norra Hamngatan).

Cirkelrund trindyxa med urvidgat eggparti. Vittrad. (V. M. n:r 2356.)

Strax invid föregående: trindyxa med oval genomskärning. (V. M. n:r 2418.)

6) Öster om Vattenverket.

Lihultsyxor: 2 (hårt svallade); spetsverktyg av borryp: 1. Flintkärna. (V. M. n:r 3748.)

Skrapare av diabas. (V. M. n:r 3983.)

7) Planteringen på Skräcklan.

Skrapare av diabas: 1; skivskrapare av grå flinta, cirkelrund: 1; kniv av grå flinta, dubbeleggad: 1; mäjsel av skiffer: 1. (V. M. n:r 2540.)

8) Viken mellan »Midsommarviken» och badviken ungefär en meter under vanligt vattenstånd.

Skivskrapare av grå flinta; spånskrapare av grå flinta. (V. M. n:r 5044.)

Lihultsyxa: 1. (V. M. n:r 3131.)

9) Planteringen på Skräcklan.

Skrapare av diabas; skivyxor av grå flinta, långsträckt typ: 2; skivskrapare av grå flinta med hög rygg: 1. (V. M. n:r 3446.)

10) F. d. idrottsplatsen på Skräcklan.

Av flinta: knivar 2, dubbeleggade; den ena 16 cm. lång

och 3 cm. bred, med fästeanordning; halvmånformiga »sågar» 2, en med rak egg, den andra med skarpt insvängd egg; spjutspetsar: 2, lancettformiga, den ena med tydlig skaftanordning; trekantig pilspets med utbildad tånge; skrapare: 1, avlångt oval med skrapeegg vid ena kanten, hög rygg.

Av diabas: trindyxa: 1, cirkelrund genomskärning.

(V. M. n:r 3900, 3161, 3760.)

- 11) Skräckklan vid Kyrkogatans förlängning ner till stranden, uppe på höjden.

Diabas: skrapare: 1; kniv, enkeleggad: 1; fragment av Lihultsyxa.

Granit: knackstenar: 2.

Flinta: primitiv skivskrapare; litet trekantigt borr; spånpilspets av trekantig form; spånpilspets; 10 flintavfall; massor av diabasavfall.

- 12) Skräckklan vid utjämning av trädgårdsland mellan Öster och Vallgatorna.

Diabas: Lihultsyxa: 1; skrapare: 2; spetsverktyg, borr: 1.

Skiffer: bryne.

Flinta: skivskrapare av grå flinta; primitiv kniv; 87 mindre avfall. (V. M. n:r 5030.)

- 13) Skräckklan norr om Kyrkogatans förlängning.

Lihultsyxa, hårt svallad.

- 14) Skräckklan, Loviseberg.

Lihultsyxa, liten, hårt svallad; spetsverktyg, mäjsel med bred egg, diabas. (V. M. n:r 3259.)

- 15) Skräckklan, Skottvallarna.

Lihultsyxa; skrapare: 2; spetsverktyg, borrar: 2. (V. M. n:r 2518.)

Lihultsyxor: 2 (svallade); spetsverktyg, borr: 1; mäj-

sel: 1; mäjselliknande verktyg med bred egg: 1. (V. M. n:r 3746.)

Lihultsyxor: 3; spetsverktyg, borrh: 1. (V. M. n:r 5036.)

Lihultsyxa: särdeles vacker. (V. M. n:r 5004.)

16) Skräcklan, Holmängen.

Lihultsyxor: 3, grovt slagga; spetsverktyg, borrh. (V. M. n:r 2505.)

Skrapare av diabas; enkeleggad kniv av flinta; randstycke av lerurna av grovt bränt gods. (V. M. n:r 3246.)

17) Stranden av Skräcklan utan angiven fyndort.

Primitiva redskap, hårt svallade; Lihultsyxor: 7; skrapare: 7; dubbeleggad kniv; spetsverktyg, borrar: 10; mäjslar: 3, en med särdeles bred bane, en slipad; knackstenar 5. (V. M. n:r 2060.)

Lihultsyxa och knacksten av diabas. (V. M. n:r 2061.)

Såsom synes av ovanstående fyndförteckning har Skräcklan varit bebodd redan under den så kallade Lihultsyxans tid. Då råmaterialet till dessa yxor ej finnas på trakten, har det måst hämtas från raskanten vid Halleberg, en sak, som nog ej erbjöd några större svårigheter, då den tidens folk med säkerhet voro utrustade med ganska säkra ökstockar. Att tillverkningen av redskapen åtminstone delvis skett på stället framgår av fynden av diabasavfall. Att bebyggelsen ej inskränkt sig till denna tid utan fortgått under följande perioder finner man av fynden av trindyxor samt av redskap, pekande på såväl gånggrift- som hällkisttid (sågarna). Att flintredskapen tillslagits på platsen framgår av det ganska rikliga flintavfall, vilket man funnit på flera av boplatserna. Att man funnit så litet mera utvecklade flintverktyg, får nog ses i ljuset av den starka odlingen och bebyggelsen i senare tid; dessa voro nog de enda, vilka ansågos värdiga att tillvaratagas, för att under årens lopp förskingras. I Vänersborgs högre allmänna läroverks, i Vänersborgs museum deponerade

samling, finnas en massa redskap av både dös-, gånggrifts- och hållkisttyp men av någon outränsaklig anledning sakna dessa redskap uppgifter om fyndort och äro således utan allt värde för vetenskapen, särskilt som man ej kan vara säker på, att de ens förskriva sig från våra trakter.

Den nuvarande sjön *Vassbotten* var i forna dagar en vik av Vänern. Visserligen sökte naturen gång på gång att avspärra viken från sambandet med sjön genom att i dess mynning hopa väldiga sandbankar. Att sådana funnits redan under stenåldern, antydast av de boplatsfynd, vilka av Fr. Nordin och G. M. Blomqvist gjordes år 1905 vid »Svalberget». Men vad vattnet gav, kunde det återtaga på en gång. Stora flodvågor hava med säkerhet inträffat flera gånger. Historien gömmer dock endast minnet av en sådan. Nyårsnatten år 1773 inträffade en springflod, vilken sög ut sandbankarna och förvandlade den bro, som ledde över dem, till en ruinhög. Möjligen får detta naturfenomen sättas i samband med någon av de i Vänersbäckenet ej ovanliga förskjutningarna i berggrunden, vilka nämnas jordbävningar. Vägen gick då på en träbro över den djupaste delen av »sundet», såsom förbindelsen mellan Vassbotten och Vänern kallades, och fortsatte sedan på »sandén», som var så utsträckt och torr, att marknader höllas därstädes och att den även kunde begagnas till övningar av det på den tiden till Vänersborg förlagda artilleriet. Vägen gick då något nordligare än nu och stötte till landsvägen ungefär vid »Djupedalsliden». Genomsprängningen för vägen över Blåsut kom till stånd först på 1790-talet. Redan förut hade det dock visat sig olägenheter med denna väg över sandén vid högvatten, vadan stadens borgarskap år 1754 beslöt, att anlägga en bro av sten. Sannolikt hade det förut funnits en bristfällig träbro, som kunde användas vid högvatten. För att befordra dess hastigare byggande beslöts, att var och en, som hade häst, skulle bidra med

ett dagsverke med häst och karl och de, som ej hade häst, med två »karladagsverken» för varje tomt. Men även icke tomtägare av borgerskapet skulle bidraga på samma sätt. (Mag. Protocoll 1756). För att till dess den nya bron bleve färdig, skaffa medel till den gamla brons bibehållande i farbart skick, anhöll staden år 1754 att i enlighet med K. Maj:ts resolution av år 1728 och K. Maj:ts brev till landshövdingen den 5 december 1753 angående brotull få uppbära högre sådan. K. Maj:t biföll stadens framställning men skulle den förhöjda tulltaxan ej träda i kraft, förrän den nya bron bleve färdig. Att uppbära denna brotaxa beordrades arrendatorn av hamntullen, Petter Wenngren, mot ersättning av staden. Han skulle upptaga brotullen av alla utom stadens innevånare enligt 1729 års taxa och »nedlägga penningarna i en låda vid brostolpen (det fanns tydligen idel ärligt folk i staden på den tiden) och ej taga något i eget förvar, så kärt honom är att vilja undvika ofelbart påföljande olägenhet och straff för otrohet. Skulle något hinder möta för uppbörden, skulle han det strax anmäla till magistraten. Skulle staden på hans åtgärd i minsta mån beskadas, vore han skyldig att strax avträda denna sin syssla och även vara entledigad ifrån all förmån av det kontrakt, som han med staden ingått om hamnpengarna samt lämna det beboende huset ledigt till den, som magistraten i hans ställe förordnar.» Han skulle vidare tillse, att träbron vid vindbryggan ej skadades genom fartyg eller hårt ridande eller körande. För fartygens genomsläppande var nämligen anordnad en vindbrygga. Denna vindbrygga var dock ej anordnad alldeles vid den nuvarande svängbron utan något mera åt väster, där segelleden var djupare. Trots dessa påbud och förmåner såg sig staden dock ej i stånd att ensam kunna fullborda stenbron utan anhöll, att landshövdingen ville förmå Dalslands allmoge att bidraga till bygget. (Mag. protocoll 1757.) Att det förfors ganska strängt mot ar-

betarna vid brobygget, finner man därav, att det i ett magistratsprotokoll av 1759 angående ett kontrakt med en murare heter: »att därest han går av arbetet och försummar någon tid eller stund på dagen än han verkligen bör, skall han, då sådant sker, vara alldeles kvitt från dagens arbete eller dagslön». Den 30 april 1759 kunde det anmälas, att bron var alldeles färdig. Samtidigt beslöts det att uppföra en skyddsmur för att hindra sandens bortförande. Tydligt hade det redan då visat sig en sådan tendens och bron var byggd på lös sand. Det var denna bro, som av stormfloden år 1773 förvandlades till en stenhög. Möjligheten att bygga i den gamla riktningen hade omöjliggjorts genom sandens bortförande och bron fick sedermera den riktning, vilken den har ännu i dag. Den nya bron var färdig i mars 1787 och hade kostat 2,074 riksdaler specie, varav enligt överenskommelse den 13 januari 1785 Nordals, Sundals och Valbo härader hade bidragit med 1,026, Tössbo och Vedbo med 308, Väne härad med 63 och överste von Qwanten med 17 riksdaler specie för sitt gods Qwantensburg. Under byggandet av denna bro hade trafiken uppehållits på en provisorisk träbro, till vars uppförande staden hade blivit ålagd, till dess den pågående processen angående häradernas deltagande i bygget blivit avdömd. De hade således ej godvilligt åtagit sig deltagandet i brons uppförande. Då, såsom nämnts, passagen över Blåsut ej ännu var genomsprängd, lades utefter land en träbro mellan den nya brons västliga ända och Djupedalsliden, där vägen vidtog. Den nya stenbron hade tillkommit på entreprenad och de förnämsta entreprenörerna voro kommercerrådet Krull och rådman Söllscher. Bron skadades åtskilliga gånger under nordoststormar. Särskilt år 1814 befann sig bron i dåligt skick och måste förstärkas. Åtskilliga gånger sedan har den varit i fara, vilket slutligen avvärijdes genom anläggandet av vågbrytare. Genom järnvägsbankens

tillkomst år 1866 inskränktes Vassbotten ytterligare och dess enda förbindelse med Vänern blev genom kanalen.

Det är ganska naturligt, att en vik med Vassbottens goda betingelser för bosättning tidigt skulle tagas i besittning av stenålderns folk. Men märkvärdigt nog finner man ej några mera betydande boplatser på dess stränder. Detta kan möjligen bero på strändernas beskaffenhet. Genom dess uppbyggande av lera och morängrus har en kraftig erosion kommit till stånd och boplatsmaterialet är nu att söka på sjöns botten. Även kan den ganska intensiva odlingen omkring densamma vara en av orsakerna till deras förstörande. Vid Tackjärnsbacken har den nitiske utforskaren av Vänersborgstraktens boplatser, G. M. Blomqvist, enligt vad han meddelat mig, för omkring 30 år sedan funnit massor av obearbetad flinta, även i hela block. Vid lågvatten år 1932 har jag funnit en hel del flinta med kvarsittande kritskorpa, men ej något avfall. Det är en faschinerande tanke, att vi kanske här hava en plats, som åtskilliga 1000 år senare skulle bli en upplagsplats för ett annat råmaterial, nämligen Värmlands järn, på den tiden skulle hava varit en stapelplats för dåtidens främsta redskapsmaterial, flintan. Vägen från kusten — flintan saknas såsom bekant alldeles i våra trakter —, där flinta fanns, över det mot nuvarande Uddevalla ledande sjösystemet, erbjöd en bekväm transitoled och den vidare transporten till de stora boplatscentra på Vänersnäs' halvön och till flintkulturens högborg, Falan, är ju ganska bekväm, då den till en stor del kan ske sjöledes. Tyvärr har dock platsens flitiga begagnande — det var under många år skeppsvarv — och en kraftig bebyggelse gjort, att endast mycket gynnsamma betingelser kan göra, att vi återfinna något av det gamla upplagsmaterialet. Längst in i Vassändavikens västligaste del uppstod tydligen invid en där utfallande liten bäck tidigt ett kulturcentrum, om man får tala om kultur under denna avlägsna

tid. Det måtte fått en viss betydelse såsom bytesställe. Traditionen är ju utomordentligt envis och det tyckes hava bibehållit denna supremati även under en tid, då dess första bebyggare för längesedan voro förmultnade och deras primitiva redskap doldes av jorden. Det blev en transitoplats för Vänerslandskapens och västkustens produkter. Slutligen uppstod här en marknadsplats. Skriftliga urkunder om densamma äro sällsynta. Lödöse stads tänkeböcker tala om borgare från Brätte. Av nedanstående brev från den store landsbyggaren, Gustaf Vasa, finner man, att den på hans tid var att räkna med. Han skriver nämligen i ett brev, givet i Glia den 28 augusti 1559, nedanstående. »Till Gustaf (Olsson Stenbock) angående åtgärders vidtagande för ett nederlags inrättande i Elfsborg, till vilket bättre vägar borde byggas från Bergslagen. "Vår synnelig gunst.... Vi såge ock gärna, käre her Göstaff, såsom vij och medt edher tilförende talatt haffve, thett man kunde finne rådih till at bestället um ett nederlag udi Elffsborg, och thett at ifrå the landzender här uppå kunne skee tilförningh till Elffsborg medt allehande varer, som här falle, och synneligen ifrå berggzlagen och till Väner och sedan till Elffsborg, ther man kunde fordre fram medt eenn hoop stongejärhn såväl som andre partzeler ther till tienlige, så achte vij lathe bestellet, at ifrå för:ne bergverck och till Väner schall tillpyntes väger, som vägfalande kunne haffva rådih till ath komma fram både medt järhn och annat, hvad the haffve medt fare, sammalunda och lathe bestället um kröger på samme väger, ath the vägfalande kunde bekomme tilköps ööll och math, teslikes hestefoder effter nödhitorffitenn. Så vore oss och icke obehageligt, ath I och så ville lathe bestället emellan Väner och Elffsborg både vedh Brettthe och flerstedz, ther någett godz schall bliffve framfördt, att ther kröger motte bliffve uprättede, så at the vägfalande finge tilköps, hvadt the både till sich och sine

hestar kunne behöfve....». Slutligen fann en av hans söner lämpligt, att giva orten stadsrättigheter men, såsom vi veta, blev dess saga kort. Men detta är en annan historia. Att det funnits en boplatz därstädes redan under den äldre stenåldern, finna vi av det inventarium, vilket vi funnit i dess jord just vid den omtalade bäcken. Det förvaras i Vänersborgs museum och utgöres av: diabas: tre yxor av Vänersyxtyp; skrapare 1; spetsverktyg, borr 1; mäjsel 1; fragment av skafthålsyxa: trindyxa, borrhålstapp. Av flinta: en skivyxa, en skivskrapare och en del flintavfall. Vidare har man på Brätte stads ägor funnit: tjockknackig yxa av flinta, skafthålsyxa och flera andra stenredskap samt krukskärvor, vilka alla saker dock tyvärr äro skingrade. Vid Brättehaga har man funnit en vacker skafthålsyxa och en vacker flintdolk av hällkisttyp, vilka saker finnas i min samling.

Vid stranden av torpet Vallen och Ormalyckan samt Ljungsudden, belägna på västra sidan av Vassbotten har man funnit en del saker, delvis tillhörande Lihultstid. Vid Vallen: trindyxa med cirkelformig genomskärning, två knackstenar och en del flintavfall. (Vänersborgs museum. Inv.-n:r 2549.) Vid Ormalyckan: eggdelen av en skafthålsyxa, två skifferbryne. (V. M. Inv.-n:r 2397.) Vid Ljungsudden: diabasskrapare, spetsverktyg, borr av diabas, skivyxa av flinta, oregelbunden flintkärna och en del flintavfall. (V. M. Inv.-n:r 3099.) Vid Nabbensbergs tegelbruk: yxa av diabas, Vänerstyp, två diabasskrapare, två diabasprylar och en del flintavfall. (V. M. Inv.-n:r 2562.) Vid Nabben vid Nabbensberg: trindyxa av oval genomskärning, skivskrapare av gul flinta. (V. M. Inv.-n:r 3227.) Vassbotten (fyndplats ej närmare angiven): två yxor av Vänerstyp, hårt svallade, ett spetsverktyg, borr. (V. M. Inv.-n:r 2396.)

Vid Korseberg, upplagsplatsen för Värmlandsjärnet under Vänersborgs glansdagar såsom transitoort för detta, har

Blomqvist funnit en boplats. I den lilla vik, vilken skjuter in 300 meter S. O. om Lockereds gård vid den s. k. »Punschdalen», synes hava funnits en boplats. Vid undersökning år 1932 kunde dock ej något inventarium upptäckas.

G. M. Blomqvist har meddelat mig, att han dels på stranden vid kyrkogården n:r 3, dels på Fredriksbergs ägor funnit rikligt med flintavfall och diabasverktyg, vilka dock äro försvunna. Bebyggelsen på dessa ställen har varit stor och på dessa ställen låg en gång Huvudnäs gård, vilken kronan tillbytte sig år 1641 av fru Sigrid Christina Bielke i utbyte mot Örbyhus i Uppland, då tanken kom upp att flytta Brätte till annan plats.

*Dalstads-
stränderna
invid
Vänersborg.* Svalön. Strax utanför inloppet till den nya kanalen ligger en liten klippö, kallad »Svalön» eller »Svalberget». Här hava Nordin och Blomqvist utfört systematiska grävningar år 1906 sedan Blomqvist därstädes funnit en del avfall, vilket berättigade till den tron, att man här hade en boplats för sig. Tyvärr är dock grävningsberättelsen försvunnen, åtminstone har jag ej lyckats återfinna densamma. Det enda, som återstår, är en del obestämda flintskärvor och några fornsaker av diabas. Med namnet »Svalön» får man sannolikt även innefatta den vik, som skjuter in mot »Djupedalsbron» och som nu utgör en mycket använd badvik. Själva ön kan på grund av det ringa skydd, vilket den erbjuder mot nordliga och östliga vindar ej hava använts annat än som en tillfällig uppehållsplats under gynnsam väderlek. Viken åter erbjuder en utmärkt uppehållsplats och enligt vad Blomqvist meddelat mig har han under dessa grävningar därstädes trott sig i innersta hörnet konstatera resterna av en hydda, vilka rester dock ej blevo tillvaratagna.

Det tillvaratagna inventariet utgöres av:

Vänersyxor	2, små
Skrapare	1
Redskap av obestämbart art	4
Allt av diabas och hårt svallat.	
Enkeleggad kniv av skiffer	1
Flinta: Knivar	2
(1 enkeleggad, 1 dubbeleggad)	
Spånborr	2

Spånpil 1

Kärna, oregelbunden 1

Flintavfall, omkring..... 100

Stranden nedanför barnsanatoriet. Nedanför barnsanatoriet gör Vänern en djup inskränning i landet, bildande en vassbevuxen vik, väl skyddad för ostan och nordan. Uppåt land fortsättes den av en tämligen trång dalgång, som för upp till en skyddad platå. Således en idealisk boplatz med mycket lätta förbindelser såväl till Vänersnäs-halvön som till Vassbotten och med en visserligen smal men dock väl skyddad strandremsa. Här ha man funnit dels på stranden dels i dalgången och på platån en del verktyg dels av flinta dels av diabas, av en tidig typ.

Vänersyxor 7

Skrapare (olika typer)..... 3

Spetsverktyg, borrar 4

» mäjslar 2

Trindyxor (övergång till Lihult) 2

Allt av diabas och delvis svallat.

Flinta: Skivvyxa med spetsig bane.. 1

Skivskrapare, cirkelrund 2

Halvmånsformig skrapare (såg) 1

Borrar 2

(ett stort med fyrsidig bane och trekantig spets, ett spånborr)

Primitiva pilspetsar 2

Kniv, enkeleggad 1

Större flintkärnor 2

En del flintavfall.

Vid den så kallade »Sprängningen» finnes en skyddad strandremsa med berggryggar mot norr och öster, samt uppåt övergående i en sakta mot söder sluttande platå.

Inventariet i Vänersborgs museum under n:r 2550, 2536, 5007 upptager:

Vänersyxa	1
Spetsverktyg, mäjsel	1
Knacksten (mycket använd)	1
Diabas och svallat.	
Flinta: Skivskrapare	1
Kniv	1
Tillslagna skärvor	10
Flintkärnor (oregelbundna)	2
Flintavfall, omkring	100

Vid »Käringudden» norr om Bastungens fyr har Blomqvist år 1905 funnit en boplats med diabasavfall, vilket är försvunnet. Möjligen torde fynden vara inrangerade i en samling i Vänersborgs museum, betecknad såsom »fynd från Vänersstränderna. Dalslandssidan», vilket fynd synes härleda sig från denna tid.

Vid Ursandsviken ligger en boplats, belägen långt inne i viken i skydd för nordliga vindar genom en liten bergudde. Den är upptäckt av Blomqvist år 1905. Han fann där även härdar. Angående inventariet gäller detsamma som om boplatsen vid »Käringudden».

Omkring 1000 meter öster om Stigens gård utfaller en liten bäck i Vänern. På ömse sidor om denna bäck har Blomqvist år 1905 funnit tvenne boplatser med diabasinventarium, om vilket gäller detsamma som om det ovan omtalade.

Vid Deroviken har han likaledes funnit en boplats inne i viken. På själva bergudden upptäcktes av mig år 1931 ett bronsåldersröse med en liten kista med ett par kvarstående hällar. Det kistan omgivande röset var kringspritt men själva kistan synes vara oplundrad. En undersökning skulle möjligen vara lönande. Alldeles nedanför bergbranten ligger en grottbildning, uppkommen på det sätt, att berghällarna vid

någon förskjutning kommit att bilda en sådan. På grund av omöjligheten att vid det då rådande högvattnet komma in i grottan kunde jag ej undersöka den. Som den ligger på raka bergväggen är den endast tillgänglig vid lugnt väder. Den tyckes sträcka sig ganska långt in i berget. Osannolikt är ej, att man här skulle kunna upptäcka spår av bebyggelse under gångna tider.

Söder om en bergknalt 500 meter S. O. Södra Timmervik fann Blomqvist en boplats på en genom en bergknalt skyddad plats. Angående inventariet, vilket lär hava bestått av diabas, gäller detsamma som om de i det föregående omnämnda boplatserna på Dalslandssidan.

Vid Bräckan har jag år 1915 upptäckt en boplats, ligande i en liten vik mitt för de gamla husen. Boplatsens inventarium låg på ungefär 2 meters höjd över vattnet vid högvatten, en del av detsamma dock på lägre nivå, vilket kan förklara, att det delvis är svallat.

Inventariet utgöres av:

Vänersyxa, svallad	1
Skrapare	1
Spetsverktyg, borrar	2
Knacksten	1

Allt av diabas.

Sedermåra har jag från samma ställe förvärvat en vacker flintsåg och en del flintavfall. Dessutom har här funnits en skafthålsyxa (i privat ägo).

*Boteredssjö-
trakten.*

B o t e r e d s s j ö n. Denna sjö torde tidigt hava tagits i besittning av stenåldersfolket. Den starka odlingen omkring densamma har dock gjort, att boplatserna blivit utplånade. Man har dock funnit tre säkra boplatser vid denna, nämligen en vid sjöns norra ända, en 400 meter söder om denna boplatz invid sluttningen av ett berg och en vid sjöns södra ända, vid Bråten, den sistnämnda liggande ganska högt på en bergås. Inventariet har dock blivit förskingrat, vadan det är omöjligt att avgöra från vilken period dessa boplatser förskriva sig.

Nordin har dessutom funnit en boplatz med en härd på den sandås, som ligger, där bäckarna från Öxneredssjön och Boteredssjön förena sig. Inventariet var obetydligt och utgjordes endast av flintavfall, delvis kalsinerat, samt ett litet obetydligt verktyg.

Vid Myskebacken har man nere vid sjön S. O. om gården funnit en boplatz med ett inventarium, som tyder på ganska sen bebyggelse: en skrapare, tre spånskärvor, en vacker slipsten, en avslagen dolk och mycket flintavfall.

Vid Lunnedalen N. nordligaste gården på sluttningen ner mot sjön har man funnit flera redskap av flinta samt ofta iakttagit aska och svart jord. På samma ställe mellan båda vägarna hade man funnit en hel del flintavfall och en del lösa fynd, bland vilka de viktigaste voro tre yxor med skafträdda, fem skafthålsyxor och två flintdolkar, vilka föremål till största delen hamnat i statens historiska museum.

I grusgropen öster om Öxnereds station har man iakttagit

gropar med svartbrända, sköra stenar och kol. Som man ej funnit andra redskap därstädes än en flintsåg (i min samling) är det omöjligt att avgöra, om man här har att göra med en boplats från stenåldern.

Halle- och Hunneberg. Halle- och Hunneberg. Under dessa avlägsna tider voro nog båda bergen ödemarker med stora moss- och myrmarker samt med en massa sjöar, av vilka åtskilliga nu endast representeras av träsk. Det var ett gott tillhåll för vild-
djur av olika slag, vilka där funno utmärkta tillflyktsorter undan sina värsta fiender, människorna. Ännu för femtio år sedan, innan bebyggelsen representerades av annat än glest liggande kronojägareboställen med små åkertegar, erbjödo bergen mycket av vildmarksnatur, en urskogsidyll invid västgötaslätten. Den skygga tranan häckade då ännu i mossarna, vildgässens kacklande hördes över sjöarna, fiskgjusen byggde sitt bo i torrfurans topp, gladan svävade omkring bergbranterna, falken, som ännu bygger sitt bo på otillgängliga ställen, var mycket talrikare, och det var ej ovanligt, att man fick se en och annan örn sväva bland molnen. De stora vilddjuren voro dock redan då utrotade, men de nordiska skogarnas högvilt, älgen, började att bliva vanlig. Floran bjöd också en hel del intressanta saker. Dvärgbjörken levde ännu kvar åtminstone på ett ställe vid sjön Eldmörjan. Det är ej underligt, att stenåldersmänniskan ej i någon högre grad sökte sig hit för mera beständig bosättning. Man har dock funnit ett par boplatser härstädes. Vid Uggle dalen på Halleberg hava funnits en del redskap, vilka antyda tillvaron av en boplatz. De utgjordes av redskap från en ganska sen tid, hållkisttid, efter vad jag hade tillfälle att konstatera för något tjugotal år sedan, innan de skingrats. Vid Eldmörjan har Blomqvist konstaterat en boplatz med flintmaterial, men även om detta fynd vet man mycket litet. Den skulle hava legat

vid sjöns nuvarande utlopp i bäcken till Byklev. Blomqvist angiver även i efterlämnade papper, att han år 1906 upptäckt boplatser vid sjön Eldmörjans norra ända och vid skogvaktarebostället Ekelund på Hunneberg. Materialet försvunnet, möjligen överlämnat till statens historiska museum.

*Göta älvs
övre lopp
till Troll-
hättetrakten.* Huvudnäson utgör den största ön i Göta älvs övre lopp, omsluten av de båda strömfåror, Huvudälven och Lillån. Tvärs över ån gå åtskilliga dalgångar, märken av tväråar från den tid, då Lillån utgjorde huvudfåran för Vänerns avlopp i den nedanför liggande havsviken. Trots noggrannt genomforskande av stränderna under lågvatten år 1932 har jag ej kunnat konstatera tillvaron av mer än en boplatz på ön. Orsaken till att ön ej tagits i anspråk av stenåldersfolket får kanske anses vara, att strömmen var alltför strid, så att deras primitiva farkoster lätt rycktes med av densamma. Denna av mig funna boplatz är belägen vid den enda återstående — med lågvattnet år 1932 även den torrlagda — tvärån. Läget är alldeles invid tväråns inlopp i den stora brusande älvfåran nedanför översta fallet. Den låg i en backslutning, bestående till största delen av morängrus, med kraftig söderinsolation och skyddad av bergknallar mot alla övriga sidor. Möjligen har det varit laxfisket, vilket kom familjen — det var knappast plats för mer än en familj — att bosätta sig här. På en tid, då Trollhättefallen ännu stodo under vatten och det nedersta fallet var betydligt lägre än nu, bjöd det inga svårigheter för laxen att taga sig upp i Vänern. Man kan mycket väl tänka sig, att boplatzfolket genom nät eller andra liknande anordningar avstängt den lilla vik, som bildas genom en inskränning i berget. Genom fynd från Finland — mig veterligt är ej något nät funnet i Sverige — vet man, att nät förekommo redan tidigt. Om vi få tolka de ovan nämnda benredskapen såsom »nätstickor», avsedda att användas vid nätens upptagande, är detta ett ytterligare

bevis för nätens tidiga förekomst. De funna harpunerna med hullingar utgjorde med säkerhet fångstredskap för fisk, ett slags ljuster. Linné säger i sin Västgötaresa om »Ronnums bro», »at vid denna bro på östra sidan utstötte en klippa med en kant och formade en liten Winkel eller Wik neder åt strömmen, där Laxen stannar och söker hvila utan hwilken han näppeligen kunde arbeta sig upp för en brusande fors. Här var artigt at stå på Bron och både se Laxen stå uti sitt arbete och fångas med håf».

Inventariet, häntydande på tidig Lihultstid, var torftigt och obetydligt samt av ganska ålderdomliga typer, under det att dock senare former (fragment av en skafthålsyxa) vittnade om, att platsen varit bebodd längre fram i tiden. Materialet var i allmänhet ganska svallat. Boplatsen låg ungefär 1½ meter ovan lågvattnen.

Inventariet består av uteslutande diabas; ingen flinta kunde upptäckas. Det utgöres av:

Yxor av Vänerstyp 2, varav en kort och med spetsig egg.

Skrapare 3. Den ena rundad, en knivliknande och den tredje grovt halvmånformig.

Spetsverktyg, borr 1,

Fragment av ett hackliknande redskap.

Eggdelen av en hårt vittrad och svallad skafthålsyxa. (I min samling.)

Sjöboda är beläget på östra älvstranden alldeles vid Göta älvs utlopp ur Vänern. Här fanns en boplats, belägen 200 meter N. Sjöboda gård i en liten vik, vilken skyddades av en liten 20 meter lång bergknalt. Den är nu förstörd genom den genom näset sprängda kanalen vid Vänerns reglering.

I Vänersborgs museum (Inv.-n:r 3482 och 3101) finnes:

Yxor av Vänerstyp: 8 hela och 7 fragment.

2 ämnen till Yxor.

Trindyxor: 3. Oval genomskärning av en;
två övergång till Lihultsyxor.

Skivvyxa av flinta.

Trekantig, spetsig flintskrapare.

I min samling Boplatsfynd LXVI:

Vänersyxor av olika typer 9

Skrapare av olika typer 6

Spetsverktyg, borrar 5

» mäjslar 1

Prylar 2

Stötredskap 1

Trindyxa (övergång till Lihult).

Knacksten.

Allt av diabas.

I Statens historiska museum:

Vänersyxor 2

Flintskrapare 1

En del diabasavfall.

Från en liten ö N. Sjöboda gård finnas i statens historiska museum:

Vänersyxor 12

Grönstensstycken 18

Av vilken beskaffenhet dessa »grönstensstycken» äro har jag tyvärr ej haft tillfälle att övertyga mig.

Vi hava här för oss boplatser med ett mycket ålderdomligt inventarium: Lihulttid med någon inblandning av Trindyxtid.

Masdraget, Mosedraget, är en vid Göta älvs utlopp ur Vänern ganska långt utskjutande halvö, vilken genom några djupt från norr inskjutande vikar erbjuder goda boplatshöllanden. Vid en plats, belägen 300 meter V. S. V. gården Masedraget, anträffades vid lågvatten år

1932 en boplats, belägen bakom en 2—3 meter hög berggudde, vilken skyddade för nordliga och ostliga vindar; höjden över Vänerns nivå var då omkring en halv meter och avståndet till vattnet omkring 50 meter. Torr gräsmark i omedelbar närhet av skogen. Innanför skogen finnas sumpmarker, vilka antyda, att udden en gång varit en ö.

1932 anträffades (i min samling):

Skrapare	1
Kniv, enkeleggad	1
» dubbeleggad, stor	1
Prylliknande redskap	1
Spetsredskap, borr	3
Knacksten	1
Allt av diabas.	

I Vänersborgs museum (Inv.-nr 2060) finnas:

Vänersyxa	1
Skrapare	1
Knivliknande redskap	3
Spetsverktyg, mäjslar	8
Knackstenar	24

Om det i Vänersborgs museum befintliga materialet är från denna boplats eller den följande, kan ej med säkerhet avgöras. Materialet är inlämnat av G. M. Blomqvist.

Ännu en boplats anträffades år 1932, belägen i inre delen av den mellersta viken i skydd av en berggudde och en halv meter ovan lågvatten, strax invid vattnet. Inventariet var obetydligt och innehöll ej några med säkerhet bestämbara redskap.

Enligt G. M. Blomqvists utsago har han funnit en boplats östligare om den sistnämnda vid »Sjöbotten». Intet inventarium kunde här upptäckas. Det är mycket möjligt, att det i Vänersborgs museum befintliga inventariet härleder sig härifrån, särskilt som det företer mycken likhet med den ej

långt därifrån (mera östligt) belägna stora boplatsen vid Nordkroken.

Där Göta älv övergår i lugnvatten nedanför Vargön har man omedelbart nedanför Carls gravs mynning i Göta älv vid torpet Kasen under Onsjö funnit en massa flintavfall, delvis bränt, och dessutom:

- en skrapare av diabas,
- en trindyxa,
- en mäjsel av grönsten,
- en dolkspets,
- en skafthålsyxa,
- en skrapare av flinta,
- en flintsåg.

Yxan och sågen i privat ägo, det övriga i Vänersborgs museum. På grund av inventariet måste man förlägga denna boplats till ganska sen tid. Diabasskraparen och trindyxan tala dock för en äldre bebyggelse.

Vid Smedsudden under Onsjö har man funnit en del flintskärvor. (Vänersborgs museum Inv.-n:r 2564.)

I Göteborgs museum finnas med påskrift »Onsjö» en Vänersyxa av skifferliknande stenart; ett stort knivliknande redskap och en skivskrapare av flinta.

Karten. Ljungström uppgiver i sin beskrivning över Väne härad, att då man på 1870-talet anlade en kalkugn därstädes invid Hunneberg fann man en hel del flintavfall, av vilket dock intet tillvaratogs. Det är därför omöjligt att bestämma boplatsens ålder. Dess läge så långt från älven kan möjligen förklaras därigenom, att därförbi rinner en liten bäck, avflöde för vattendragen på Hunneberg, vilken möjligen på denna tid kunnat vara större.

Hullsjön. Sydväst om Hunneberg finnes en grund sjö, Hullsjön, med tämligen höga ler- och grusstränder. Denna sjö har med all sannolikhet i äldre tider varit betydligt större.

På dess stränder anträffar man en del boplatser. Sjön var fordom mycket fiskrik och företedde ett rikt fågelliv.

Vid Hullsjö Nordgård hava funnits två Vänersyxor och ett stötredskap. I Göteborgs museum. Vid Hullsjö by: skrapare av diabas: 2. Dubbeleggad kniv av diabas. Liten skivskrapare av flinta. I Göteborgs historiska museum. Den ena av dessa boplatser är belägen vid Hullsjöns sydvästra strand, 100 meter S. V. ett ställe, som kallas »Klockemot». Boplatserna är sannolikt koloniserade från Vänersområdet och är av ganska gammal datum.

Nordkroken. Från bäcken, som avleder Hallsjöns vatten till Vänern, och till norra ändan av raskanten vid Halleberg utbreder sig en sandstrand av egendomlig natur. I dess östra och ännu mera i dess västra del har Vänern drivit in en massa fin sand, vilken med vindens hjälp bildat en anhopning av sandbankar, riktiga klitter, vilka osökt föra tanken på liknande bildningar på Jyllands västkust. Då jag för omkring 20 år sedan för första gången besökte platsen, bestod den egentliga växtligheten endast av *Carex arenaria*, vilken med sina långa revor i någon mån band sanden, och några andra härdiga sandväxter. Nu har växtligheten blivit något rikligare, kanske därigenom att västanvinden dithört ett ganska tunnt lager av mylla men ännu i dag gör särskilt den västliga delen ett mycket egendomt, ödsligt intryck, vilket ännu mera förstärkes, då nordanvinden kommer sanden att rassla och brusar i de fåtaliga, stormpiskade furorna, vilkas vridna stammar sticka upp ur sanden. Redan Pehr Kalm uppmärksammade vid sin Wästgötha och Bahusländska resa år 1742 denna egendomtliga naturbildning men ej här utan vid ett ställe, som han kallar »Gaddes», tydligen vid De la Gardies sandar. Han säger nämligen, »att mellan denna gården och stranden låg en hög bank af denna flygsand. Bonden berättade, at den årligen blifvit allt större och högre af den sand, som Vänern

kastar up och sedan af vädret drives up på banken. Bondens gård har förr stått närmare stranden; men flygsanden har omsider så tagit öfverhanden, at den nästan skal övertäkt hela stugan, hvarföre han blifvit nödsakad at flytta gården ett stycke längre up, der den nu står. Uppå och uti denna flygsanden växte alsinga örter (undantagandes Bomullsgräset), utan öfverst på sandbanken stodo några björkar af 4—5 famnars höjd; om sommaren skal denne flygsanden gifva sådan hetta från sig, at Rågen och Hafran, som på åkrarna stå der brede ved, ofta deraf skola torkas hårt.» Bildningarna på Nordkroken äro av samma natur och av samma ålder. Namnet De la Gardies sandar antyder, att de redan funnos på 1600-talet, ty namnet härleder sig med säkerhet från Magnus Gabriel De la Gardie, vilken hade flera egendomar i trakten. Sanddynernas ålder undandrager sig vårt bedömande men sannolikt äro de av ganska hög ålder. Ungefär mitt på området ligga en del flata hållar, vilka vid hög- och delvis vid medelvatten ej komma i dagen. De förete ett sprucket utseende, avdelade i oregelbundna rutor genom en massa rännor med avrundade kanter. De äro dessutom glattslipade. De äro minnen från den tid, då den blivande sjön Vänern, den långa havsviken, som sträckte sig åt öster ett gott stycke bortom den nuvarande Vänerns gräns, genom Svea älv mottogo de väldiga vattenmassorna från Ancylus-sjön, alla tiders största inlandsvatten, och bland annat genom Vänersborgssundet mellan Halleberg och Dalslandslandet avbördade dem till Västerhavet. Här uppstodo då strömvirvlar, vilka nötte berggrunden och genom medförda stenar åstadkommo de ännu i dag synliga reporna. På östra delen av stranden har traktens ungdom ett omtyckt badställe och här utvecklar sig ett badliv, vilket i ohöljd nakenhet mången gång ej står våra förfäders liv efter i enkel klädedräkt. På dessa stenhållar träffar man särskilt i de större sprickorna

en del redskap av diabas. I allmänhet är det förarbeten till redskap, ofta väldiga klumpar, vilka endast visa en första tillhuggning. Dessutom träffas knackstenar i massa, verktyg för diabasens tillslagning. Och huru många av dessa runda stenar hava ej under årens lopp av okunniga och okynniga badande slungats ut i Vänern eller sönderslagits mot berghällarna! Men även en hel del färdiga verktyg hava funnits, visande, att befolkningen långa tider uppehållit sig på stället. Så finnas i Vänersborgs museum under inv.-n:r 5024:

Yxor av Vänerstyp	18
Skrapare (olika typer)	6
Spetsverktyg, borrar	10
Pryl	1
Trindyxor	4,
därav en med cirkelrund, en med oval	
omkrets och två, visande övergång till	
Lihultsyxor.	
Ämne till skafthålsyxor	3
Fragment av skafthålsyxor	9
Bila av diabas (tjockknackad)	1
Knackstenar	4
Skiffermäjslar	3
Grovt slagna, obestämbara verktyg	3

I min samling (funna år 1932 vid lågvatten). Vänerns vattenhöjd över havet var då i Vänersborg den 14 augusti 43,97 meter.

Knackstenar	32,
därav 20 runda, 8 avlånga, med platt	
undersida (malstenar) 4.	
Skrapare	7
Spetsverktyg, borrar	9
» mäjslar	2

Ämnen till Vänersyxor 1

Vänersyxa 1

Alla verktygen grovt tillslagna och delvis
svallade.

I en annan samling i privat ägo från en boplats, liggande
närmare raskanten av Halleberg:

Ämnen till skafthålsyxor 10

» » Vänersyxor 2

» » skrapare 3

Man kan dock på grund av denna massa av halvfabrikat
och det ganska oskyddade läget, utsatt för nordliga vindar,
ej frigöra sig från den tanken, att vi här ej hava för oss en
boplats i egentlig mening med bebyggelse hela året utan
snarare en stor verktygstillsagningsplats, från vilken de till-
slagna redskapen exporterades i massor. Vi finna en hel del
verktyg, vilka visa sitt ursprung från Hallebergs raskanter,
ej blott vid det stora kulturcentrumet vid Hästefjorden utan
även på boplatserna utefter Göta älv, särskilt på den stora
boplatsen vid Backa i Nödinge socken, vid vilka råmaterialet
till liknande redskap saknas. Tillsagningsplatsen är också
idealisk. En massa diabasblock kanta ännu i dag stranden
och den andra betingelsen för tillverkningen: sand och vatten
finnas i omedelbar närhet. Tyvärr har det dock ej lyckats
att därstädes upptäcka några sliprännor på stenarna, vilka
kunde användas för att giva verktygen deras jämna form.
Ej heller har man funnit några lösa slipstenar. De färdiga
verktygen träffas i allmänhet i boplatsens östra del, givande
en fingervisning, att innevånarna för sitt dagliga liv sökt sig
sina bostäder i skydd av Halleberg, under det att »sten-
huggarna» förlagt sina arbetsplatser till de mera öppna sten-
hällarna. Möjligt är också, att flygsanden döljer många av
deras bostäder och med den livliga bebyggelsen, vilken flo-
rerar här, är det möjligt, att man kan hava hopp om att upp-

täcka räster av dem i form av härdar, ja, kanske hyddräster. Räster av dem själva få vi nog aldrig se; deras ben hava nog för längesedan vittrat i sanden och deras sönderfallna benknotor spritts för alla himlens vindar. Endast deras redskap av mera oförstörbar materia vittna nu för oss, sena tiders barn, om det liv, som en gång fördes på »knackstensstranden».

Vänersnäs. Vänersnäs utgöres av en lång halvö, vilken i östlig och nordlig riktning skjuter ut ungefär 20 kilometer mellan Vänern och dess vik Dettern. Dess största bredd (mellan Vänern och Frugårdssund, Detterns gräns mot norr) är 5 kilometer. Näset är särdeles i dess västliga, mot Vänern vettande del, ganska kuperat och skogbevuxet; dess östliga del är mera jämn och odlad. Dess arkivaliska historia är ej vidare rik; närmare forskningar skulle kanske göra den mera fyllig. Det första omnämmandet är i Lars Sparres kopiebok, där det omnämnes ett salubrev på gården Lunden i »Halby socken, Aas härad», utfärdat av Ragvald Magnusson till rid-dar Jöns Lage Posse i Örahamph den 28 Juli 1444. Härmed kan svårligen menas annat än Hallby på Vänersnäs. I jordeboken, upptagande Sten Sture den äldres efterlämnade gods, upptagas Halby och Aareberg. I Skara stifts jordebok av år 1540 omnämnes dock ingen socken Hallby. Först mot 1600-talets slut får man någon säker kännedom om de större egendomarna, Frugården och Vänersnäs. De ägdes då av slakten Bjelke. Frugården kom sedan i andra adliga släkters ägo, bland annat Possesläkten. Efter en Margareta Posse, gift med Georg Zelow är egendomen Margreteberg uppkallad. Även Vänersnäs var i adliga händer under 1600- och 1700-talen: Ulfsparre, Stenbock, Lillje. En del av dessa släkter hava bevisligen bott på dessa egendomar, åtminstone tidvis, men man begår troligen ej något stort misstag, om man antager, att de för dem endast hade betydelse såsom källor för inkomster, vilka kunde förslösas angenämare än på dessa egendomar, belägna långt borta från allfarsväg och långt

borta från huvudstaden och det till de större godsens koncentrerade nöjeslivet. Vänersnäs var nog på den tiden mera skogbevuxet än nu och i en tid, då skogen, möjligen med undantag av ekskogen, endast ansågs såsom impedimenter, voro de ej mycket värda. De voro nog oftast endast annex till egendomarna på andra sidan Dettern, vilka ur trafiksynpunkt lågo betydligt bättre till. Så var den förut omnämnde Jöns Lage Posse, riksråd och hövidsman på Ekholms slott, beläget i Göta älv strax ovanför det nuvarande Trollhättan, ägare till den gamla sätesgården Tun. På en kulle på Hallby ägor vill befolkningen utpeka platsen för Hallby gamla kyrka. Där finnas ränder av ett medelstort hus med tjocka gråstensmurar men på grund av det tjocka lager av mylla, vilken nu täcker den, kan dess verkliga natur ej avgöras utan grävningar. De skönjbara ränderna utgöras av sten med en meter tjocka murar av åtta meters längd och fyra meters bredd; någon särskild upphöjning antydande tillvaron av torn eller absis har ej kunnat påvisas. På Stanäset finnas ränder av en gammal byggnad. Dess överjordiska del är till största delen försvunnen och genom att traktens folk tillgodogjort sig det grova tegel och de gråstenar, av vilka det är uppbyggt, representeras det med säkerhet gamla huset nu av en större håla. Det kallas av allmogen »slottet» och folksägnen vill veta, att här en gång i gamla tider bott en »kung Stare».

Men är Vänersnäs' arkivaliska historia tämligen torvtig, så är dess fornhistoria så mycket rikare. Den talar om en mycket gammal och sannolikt ganska talrik befolkning. Särskilt äro minnena från tidig stenålder talrika. Gravfält träffar man många på halvön och även minnen från bronsåldern dels i form av gravar dels i form av lösa fynd äro ej sällsynta. I bebyggelsehänseende gömmer nog Vänersnäs många problem och dess tagande i besittning av människan sträcker sig med säkerhet till Ertebölle, den tid, då stenen blev vanlig så-

som redskap, och sträcker sig möjligen ända in i den föregående perioden, då benet och hornet voro de huvudsakliga råmaterialen för verktygen. Från denna tid har man visserligen ej ännu funnit några säkra märken men det är ej omöjligt, att ej mossarna kunna bevara spår av mänsklig verksamhet från denna avlägsna, i dunkel höljda period. Orsaken till den tidiga bebyggelsen hava med säkerhet varit de rika fiskena och den för redskapsberedningen lämpliga stenarten, diabas, vilken i outtömliga och lätt tillgängliga massor ligger i raskanten vid Halle- och Hunneberg. Ännu i dag är Vänersnäs känt för sin gös. Denna högt värderade fisk leker i stora massor i Dettern och har nog under forna tider varit ännu talrikare. Platserna för den mänskliga bebyggelsen hava hittills ansetts vara till största delen begränsade till Detterns stränder men med 1932 års lågvatten har jag lyckats konstatera rika boplatser även på Vänerssidan. Mycket tyder på, att stenåldersmänniskorna ej nöjde sig med att tillverka redskap endast för sina personliga behov utan att de även drevo tillverkning för export i stort. Vi hava kanske här för oss en av västra Sveriges första industriorter. Såsom nämnts förut har man ej blott vid Hästefjorden på Dalsland utan även på boplatserna utefter Göta älv funnit redskap, vilka på grund av stenarten och tillverkningssättet peka på Vänerstrakten såsom sitt ursprung. Även inåt Västergötland kan man spåra inflytande av samma kultur. I den på andra sidan Dettern belägna Karaby socken har man funnit 25 stycken yxor av den för Vänerstrakten typiska formen och då diabas ej finnes här, det material av vilket de äro tillverkade, får man anse dem såsom importgods och tänker då närmast på Vänersnäs såsom deras produktionsort. Långt uppefter de i Vänern utmynnande åarna har man funnit liknande redskap och en mera utvecklad blick för dessa till synes så obetydliga men för förstående av bebyggelsehistorien så viktiga stenredskap

kommer med säkerhet att öka antalet av liknande fynd. Diabasen med dess utmärkta klyvningsmöjligheter och dess hårdhet gjorde det till ett utmärkt material för tillverkningen av dåtidens redskap, särskilt i trakter, såsom denna, där flintan i egenskap av importartikel från långt avlägsna nejder var dyrbar och sällsynt och måste sparas för saker, vilka ej lämpligen kunde tillverkas av någon annan stenart. Man finner också, att de flintkärnor, vilka uppdagas på boplatserna äro till ytterlighet väl utnyttjade och att redskap, vilka av en eller annan orsak blivit förstörda, blivit omslagna till andra, mindre, verktyg. Så finner man emellanåt spjutspetsar, vilkas tillslagning tydligen visar, att de fordom varit bredbladiga dolkar.

Djurvärlden såväl på själva näset som på de närbelägna Halle- och Hunneberg var rik. I sjöarna och träskan häckade många nu därifrån försvunna fågelarter. Fynden från Hästefjorden visa, att sångsvanen förekom och ingick bland de jaktbara djuren. Garfågeln fanns ända in i bronsåldern i de bohuslänska skären i massor och det är ej omöjligt att den sökt sig även till det stora innerhavet, Vänern. Våra nuvarande skogars högvilt, älgen, strövade nog talrikt omkring i skogarna. Att den blev ett byte för människan visar fynden från Hästefjorden — härledande sig från en ännu äldre tid — och att stenåldersmannens skjutskicklighet var tillräckligt stor att nedlägga stora djur, visar det berömda skelettet från Vig i Danmark, där man funnit ett skelett av en urox, vilken träffats av stenåldersmannens pil så betänkligt, att sårfebern drivit honom ut i den mosse, där han drunknat. Den nutida älgen på Halle- och Hunneberg är dock ej en avkomling av de älgar, vilka jagades av stenåldersmannen på dessa ställen. Den är en sentida invandrare, inkommen dit mot slutet av 1850-talet, sedan de fordom därstädes mycket talrika vargflockarna av outredd anledning försvunnit. Det

är ett från flera trakter av Sverige konstaterat faktum, att vargarna vid denna tid decimerats högst betydligt. Om orsaken härtill är man ej säker. Möjligen har det brutit ut någon smittosam sjukdom bland dem; möjligen har den tilltagande skjutskickligheten blivit deras olycksöde. På Halle- och Hunneberg förekommo de i början av 1800-talet i väldiga skaror. En 87-årig kronojägare, vilkens far var den förste kronojägaren på Hunneberg, har berättat för mig, att han av sin far hört, att i månljusa vinternätter kunde man få se dem vandra ner från bergen i långa rader för att över Tunhems-slätten och Hullsjöns is begiva sig ut på strövtåg i trakten. Deras fräckhet var ofta häpnadsväckande och många äro berättelserna om deras förföljande av resande på vägarna utefter bergen. De voro så närgångna, att när ett lik skulle föras från Långedalen på Hunneberg, hindrade en vargflock mitt på ljusa dagen begravningsföljet på Grinsjöns is. Men »gråben» hade en svår fiende i traktens folk. Särskilt lär en skomakare hava varit en väldig Nimrod med många varglik på sitt samvete. Varggropar anträffas ännu i Tunhems präst-hage, vid Håsten och möjligen vid Fristorp invid Hunneberg. Att björn och lodjur förekommit i trakten på stenåldern vittna benfynden i Hästefjorden. Björnen hade ett eldorado på bergen, där han på höstarna frossade bland hjortrontuvorna på de stora myrmarkerna, innan han lade sig i ide i de otillgängliga skrevorna i raskanten. Den utgjorde nog en festlig stek på stenåldersmannens bord. Den synes hava varit så vanlig ännu i mitten på 1700-talet, att ett skinn år 1735 endast betingade 5 daler smt. Ännu år 1810 »slog» en björn tre kor i Björndalskleven på Halleberg. Den sista björnen synes hava skjutits så sent som på 1850-talet i den så kallade »Helvetesskogen» ett då nästan oåtkomligt skogigt moras mellan Sandgårdet och Nygård, vilket länge var ett säkert tillhåll för såväl björn som varg. Lodjuret var ej ovanligt långt fram

på 1800-talet. Det sista sköts på 1850-talet. Det låg och sov på en sten i raskanten men en jägare begav sig upp på berget och sköt det ovanifrån. Kronhjorten var vanlig. Den var en av forna tiders storvilt i våra trakter och synes hava varit vanlig även under stenåldern, såsom intygas av fynd. Ännu på 1700-talet var den vanlig på Halle- och Hunneberg men vargar och tjuvskyttar gjorde sitt bästa för att utrota den. Tjuvskytten fick som vanlig betalning en halv tunna råg för ett djur. Men även myndigheterna voro behjälpliga vid dess utrotande. Landshövding Axel Roos rapporterade år 1744, att det på Hunneberg funnos fem gamla och två unga hjortar. År 1755 medgav konungen, att dessa fingo skjutas. Hjorten överlevde dock denna egendomliga tillåtelse och först i början på 1800-talet fälldes i Hols klev norr om Tunhems kyrka den sista kronhjorten. Om denna sista hjortens öde berättar Hemgren i Vänersborgs historia. I början av detta århundrade erhöll allmogen tillåtelse till utsyning av skog på Hunneberg. En gästgivare i Gärdhem, vilken hade erhållit sådan tillåtelse, sände sina drängar till berget för att hemföra virke. De sågo flera gånger en stor hjort, vilken betade det foder till hästarna, vilket blivit spilt föregående dag. En dag medförde de en hund, vilken började förfölja hjorten. Denne tog då sin tillflykt till en nedanför bergkanten liggande avsats. Drängarna sökte där fånga honom levande, därigenom att en av dem firades ner. Hjorten visade ingen vidare fruktan utan lät drängen lägga ett rep omkring kroppen. Det visade sig dock omöjligt att fira upp djuret, vadan drängarna beslöto att döda det genom att störta det ner för berget. Den döda kroppen fördes till Vänersborg och överlämnades till landshövding Lilljehorn. Örnar lära ej hava varit ovanliga såsom häckande fågel på 1870-talet och gladan var vanlig i slutet av 1800-talet.

Som i det föregående blivit nämnt, utgjorde dalen mellan

Halle- och Hunneberg en av de armar, med vilka västerhavet sträckte sig in i landet över den nuvarande Vänern. Båda bergen utgjorde då stora klippöar. Så småningom avsatte sig i detta trånga sund väldiga sandbankar, vilka ännu i dag sträcka sig från Munkesten, där den övertvärade dalgången, utefter bergen långt ner mot Gärdhems socken. De äro sannolikt ej att anse såsom istidsbildningar utan uppkomna under Ancylussjöns dagar. I arkeologiskt hänseende spela dessa grusåsar en synnerligen viktig roll: det var på dessa, som järnålderns stora gravfält, vilka sträcka sig ända från Hästevadet till nedanför Tunhems kyrka, anlades. Öster om den nämnda tvärvallen utbredde sig Flo mosse, vilken sannolikt åtminstone under stenålders äldsta tid utgjorde en fortsättning av Dettern. Invid den bosatte sig stenåldersfolket. Men denna grusbank utgjorde också ett hinder för Vänerns vatten att taga sig västerut till Göta älv, då landhöjningen fortskridit vidare och man kan säga, att den räddade den nuvarande övre delen av Göta älv. Vid flera gånger förekommande projekt att sänka Dettern, har man tänkt sig denna väg såsom avloppskanal, begagnande sig av fallhöjden vid Göta älvs första fall. Här rinner en liten bäck, utfallande i Göta älv nedanför Vargöfallet. Den övre delen av denna bäck har förr spelat en viktig roll såsom avledare för vattnet från Hunnebergs sjöar och mossar. På Hunneberg finnes det ännu i dag ett ställe, vilket kallas Kvarndalen. Man kan i våra dagar undra, huru detta ställe, som nu ligger långt från något vattendrag, kunnat få sitt namn. Men med kännedom om nedanstående förhållandet är det naturligt. Det visar också nödvändigheten, att vid namnforskningen taga hänsyn till forntida naturförhållanden. Vattnet i Hunnebergs sjösystem avrann nämligen ej förr såsom nu genom en enda kanal i Byklev. På flera ställen kan man finna märken av bäckar, vilka en gång drivit kvarnar. I Nygårds park ligga ännu en hel del

kvarnstenar, vittnande om att den genom denna park rinnande bäcken eller rännen kunnat användas för kvarnindustrin. Det var Grinsjöns vatten, vilket tog denna vägen. Det övriga vattnet från Hunneberg rann ner genom en bäck, som passerade Kvarndalen och nordväst därom i branta fall störtade sig utför berget. Man finner ännu på bergets sluttning ruiner av mäktiga kvarnbyggnader och en massa kvarnstenar. Pehr Kalm talar därom i sin västgötaresa. Han säger: »Sqvalkvarnar voro sex stycken, bygda uti och långs- efter sluttan av Hunneberg på nordvästra sidan: de stodo alla vid en och samma bäck, som kastar sig med häftigt brusande ned över berget: ordningen af dem var sådan: Öfverst och der berget börjar att slutta stod en ensam; litet där nedanför voro tu i bredd, så åter en allena, och sist tu i bredd nederst. Strax ovanför de öfversta två qvarnarna, som stå i bredd, är berget som en bred ränna, hvori vattnet löper; när man står vid de öfre qvarnarna och ser utför berget der de andra stå*, så kan man fasa för bergets högd och tämmeliga branthet.» År 1857 blev det dock slut på denna sakernas ordning. Då avleddes nämligen sjön Eldmörjan och dess tillflödens vatten genom en sprängd kanal nedför Byklev. Här har kvarlevat en hel del relikter inom såväl florans som faunans värld. Men med mossarnas försvinnande försvunno också dessa. En annan sänkning år 1879 kom sjöarnas nivå att sjunka ytterligare och Kvarndalsbäckens saga var all. Vattnet kastar sig nu i en vacker kaskad utför Byklev.

Men även vägen har i dessa trakter undergått förändring i fråga om sin sträckning. De första underrättelserna vi hava om vägen är från 1000-talet. Det fanns år 1018 en mäktig

*Desa kvarnar benämnas i K. Maj:ts skrivelse den 27 okt. 1854 angående sjön Eldmörjans sänkning: Hjärpetorpets kvarn (redan då raserad), Näsby och Uliva sammanbyggda kvarnar, Hålsbo, Floby, Lärke och Sågens kvarnar.

man, Sigvat, sannolikt hovskald hos den norske konungen Olov Haraldsson, sedermera kallad den helige, vilken under denna vinter vistades i Sarpsborg. Denne Sigvat skickades av konungen i giljareärenden för hans skull till Ragvald Jarl, vilken residerade i Skara. Ännu hava vi i behåll hans reseberättelse, »Austrafararvisur», i vilken han skildrar sin färd. Han nämner, att han överfor Göta älv — sannolikt vid Naglum — i ett litet »löjeskepp» (ökstock). Älven föreföll honom dock så bred och överfarten så vanskelig, att han kväder:

»Mig föra lät jag
å rankiga ökan,
våter stod jag där
i gistna båten.
Alla troll tage
det löjlige skeppet.
Värre jag aldrig såg.
Farlig tänkte jag
färden å sjögumsen.
Bättre gick dock, än jag tänkte.»

och vidare fortsätter han:

»Värst var att vandra raster
vred i skogen från Edet.
Mänikor veta, jag mötte
men där tolv och så en till.»

Han tyckes hava vandrat över Hunneberg, som då var tämligen obebott. Vägen gick över Malöga färjställe mot Hästevadet. Rånnums kapell fanns ej ännu på denna tiden och han har nog fått övernatta i någon »själstuga», såsom resandehärbergen kallades på denna tid. Vi få dock ej föreställa oss, att dessa härbergen bjödo någon vidare komfort. De stodo ständigt öppna och den enda fordran, som ställdes på den resande, var, att han skulle hugga upp ved åt den nästkommande. Det var nog en ganska trång timmerstuga, vil-

ken dock bjöd skydd mot oväder och efterhängsna rovdjur. På grund av utrymmets knapphet var det bestämt, att då många kommo dit, skulle först packningen kastas ut och sedan de, som bott där längst. Vägarna voro endast gångstigar och bagaget måste klövjas. De resande måste gå till fots. Sigvat klagar också:

»Tror jag å foten vi funno
en bula var hela sulan».

Vid Hästevadet hade den från Kvarndalen kommande bäcken, vilken nog på denna tiden var ganska strid, genomskurit sandstensåsen så att det var nödvändigt, att med hästars hjälp taga sig över bäcken. Därav namnet Hästevadet. Sedan gick det på en brant stig uppför berget till dess krön. Därefter fortsatte stigen genom Bockedalen till Toltporp och utefter bergkanten till Flo klev. Man kan ännu i dag se de stenar, vilka underlättade framkomsten över sumpiga ställen. Man kan fråga sig, varföre de resande långt fram i tiden använde denna besvärliga väg. Svaret gives av våra förfäders obenägenhet att taga sig fram på besvärliga och bristfälliga kavelbroar över sumpmarkerna; de valde hellre sina vägar på rullstensåsarna och skydde ej att klättra uppför en eller annan brant. Härav förklaras den backiga och krokiga beskaffenheten av våra vägar till dess, att bilismen fordrade en mera rak och jämn sträckning. Vägarna liknade ännu under medeltiden och långt fram i nyare tid på många ställen de klövjevägar, vilka ännu i dag leda upp till Dalarnas och Norrlands mera avlägsna fäbodrar. Denna väg begagnades långt fram i tiden och namnet »postvägen» heter den än i dag från den tid, då posten framskaffades här genom gångbud. Sedermera anlades en ny väg, vilken från Erdalskleven gick över berget till Flo klev. Denna väg synes datera sig från 1740-talet. Den synes dock hava varit av ganska dålig beskaffenhet. Överbefälhavaren över västra armén under 1808

års krig, Gustaf Mauritz Armfelt, klagar över svårigheten att på denna väg framföra artilleri, och föreslog en ny väg utefter bergets norra sida invid Flo mosse, vilken på denna tid måtte hava torkat ut ganska mycket. Hans förslag mötte dock mycket motstånd från allmogens sida.

Vi se av det ovanstående, att Vänersnäs hade många betingelser för ett tidigt befolkande. Många av de funna boplatserna äro dock belägna på en nivå, som ligger under Vänerns vanliga vattenstånd och fynden göras endast vid lågvatten. År 1932 var på grund av det då rådande låga vattenståndet i Väneren — vissa tider endast 43,77 meter över havet — ett fyndrikt år. Om orsaken till fynden på dessa låga nivåer äro meningarna delade. Lennart von Post gör sig i Sahlströms »om Västergötlands stenåldersbebyggelse» till tolk för den åsikten, att en sänkning av Vänerns nivå i dess sydliga del ägt rum sedan den tid, då stenåldersfolket bodde här. Johan Alin vill i »Göta älvsområdets fornminnen» se orsaken härtill i strändernas erodering, vilken kommit fornsakerna att spolats ut i vattnet vid raset av strandbrinkarna, på vilka folket haft sina bostäder. Ett fynd från Frugårds-sund år 1932, där det anträffades en massa ornerad keramik och flinta med datering till gånggriftstid, gör den senare åsikten mycket sannolik. Här anträffades fynden på den då torrlagda sjöbotten nedanför en strandbrink, vilken visade en massa erosionshak. På Vänerssidan av näset har samma år anträffats en del boplatser med rikt inventarium till största delen av Lihultstids typ. Här har erosionen varit mycket liten eller ingen. Fynden gjordes ej i lösa jordlager utan på berggrund, en sak, som talar för den förra åsikten.

De första fynd, vilka vi göra på Vänersnäs'-halvön, äro, fränsett en del lösa fynd, möjligen förlorade på jaktstigen, boplatsträster från en boplatz vid Munkestens gamla gästgivaregård, nu nedlagd sedan åtskilliga år. Här framgår den

i det föregående omnämnda grusåsen, höjande sig över Flo mosse, under stenåldern sannolikt en del av Dettern. Nu är en stor del av grusåsen bortfraktad såsom fyllnad på järnvägen och den nyanlagda landsvägen och på det ställe, där boplatsen en gång legat, gapar nu en stor grusgrop, i vars norra vägg Johan Alin vid sitt besök år 1918 påträffade räster av en härd. Här har man under årens lopp funnit en hel del redskap av sten i allmänhet av sent datum, såsom slipade grönstensyxor, skafthålsyxor, dolkar och spjutspetsar av flinta. Dessa hava i allmänhet förskingrats på en tid, då man ej var så noga med tillvaratagandet av sådana minnen från våra förfäder. Men även äldre redskap saknas ej, visande, att boplatsen varit bebodd även under den äldre stenåldern. Så har jag i min samling från en boplats, belägen omkring 200 meter öster om Munkestens gård:

Vänersyxor (oslipade).....	2
Knivliknande redskap.....	1,
vilket bär märken av svallning.	
Spetsverktyg, mäjslar	1
Knacksten av grå flinta eller snarare en	
flintboll med märken efter avslagna	
stycken	1
Trindyxa med oval genomskärning.....	1
Oregelbunden flintkärna.....	1

Enligt Alins avvägning ligger grusåsens nedre kant vid en nivå av 51—52 meter över havet, 6—7 meter över Vänerns högvattenstånd.

Vid gården Kvilla, ungefär 500 meter N. O. gården har man i slutningen mot Dettern funnit en boplats av ganska betydande dimensioner. Den ligger på en grusås, vilken sträcker sig från stenuren vid Hallebergs fot ner mot stranden av Flo mosse och får ett utmärkt skydd av Halleberg. Högsta punkten är av Alin avvägd till 1—2 meter över Vä-

nerns högvattenstånd. I den odlade marken hava oupphörligt funnits en hel del verktyg av tidig typ. En del av dessa äro sålda till Skara museum och hava ej varit mig tillgängliga. Men en hel del finnas i min samling och i en annan privatsamling samt i Göteborgs historiska museum.

I min samling:

Yxor av Vänerstyp.....	4
Spetsverktyg, borrar, särdeles stora och grova	2
Stötverktyg	1
Kniv av diabas.....	1
En flintkniv med fästeanordning.	

I privat samling:

En Vänersyxa och 6 tämligen fullbordade ämnen till sådana.	
Skrapare av diabas	1
Primitiva spetsverktyg, borrar	4
Knackstenar av diabas	5,
varav en mycket stor, en äggformig.	
Tämligen förarbetade ämnen till Vänersyxor	21
samt en massa avfall av diabas.	

I Göteborgs historiska museum:

Vänersyxor, primitiva.....	2
Skrapverktyg	3
Spetsverktyg, borrar	2
Knackstenar	2,
en av rund diabas, en av flinta, möjligen ett flintblock.	
En oregelbunden flintkärna.	
En platt sten (sandsten) med en urholkning i mitten (en malsten?).	
En del flintavfall.	

Inga verktyg förete märken av svallning, vadan man måste anse, att boplatsen aldrig legat under vatten.

Inventariets beskaffenhet förlägger den till ett tidigt skede av bebyggelsen (Lihultstid), vilket ej jävas av de i Skara museum befintliga verktygen, vilka jag haft tillfälle att se men ej närmare bestämma.

Grytet. Strax invid den förra boplatsen vidtager en annan, vilken man nästan kan säga står i ett genetiskt sammanhang med denna, nämligen vid gården Grytet. På åkarna häromkring, särskilt vid lägenheten Halledal, har man gjort en massa fynd. Boplatsen stupar i söder tämligen brant ner mot Flo mosse medels en omkring 6 meter hög strandbrink. Enligt Alins avvägningar ligger boplatsen 8—12 meter över Vänerns högvatten (45 meter över havet) d. v. s. 53—55 meter över havet.

I min samling:

Vänersyxor	14
Spetsverktyg, borrar	2
» mäjslar	2
Knackstenar	7,
sex runda, en avlång.	
Trindyxa med spetsig bane	1
Ännen till skafthålsyxor, delvis ganska stora	7
Fragment av skafthålsyxor	3
(2 eggdelar och en avslagen längsefter).	
Segment av en rund klubba, borrarad från båda sidor. Allt av diabas, med undantag av klubban, som är av sandsten.	
Flinta;	
Skivskapare med mycket hög rygg.	
En spånskrapare?	

Knivliknande redskap.....	5,
därav fyra spånknivar, en med hög rygg.	
Retuscherade spån	6
Pilspetsar	2,
(en spånpilspets, en hjärtformig).	
Fragment av en halvmånformig skrapare (pilspets?).	
Kärnor, särdeles väl utnyttjade	2
(en konisk, en oregelbunden).	
Skifferbrynen (fragment)	7
Borrhålstappar av olika storlekar	22
Bitar av en urna, oornerad, av mycket grovt bränt gods.	

I Vänersborgs museum. Inv.-n:r 5040:

Vänersyxor	5
Skrapare av olika typer	4
Spetsverktyg, borrar	3
» mäjssel	1
Stötverktyg med nötning på sidorna, lik- som för att användas i en handkvarn.	

I Vänersborgs museum. Inv.-n:r 5000:

Vänersyxor	2
Ännen till skafthålsyxor	4
Mäjsel av diabas	1
Fyrkantigt borr av grå flinta, trekantigt vid spetsen.	
Halvmånformig skrapare av flinta.	
Skifferbryne.	

I Vänersborgs museum. Inv.-n:r 5023: (funnet vid torpet
»Täppan»).

Vänersyxor	3,
en mycket stor.	
Spetsverktyg, borrar	6

Stötverktyg med märken av användning
på tjockändan.

Ämne till en skafthålsyxa.

Märklig är den stora förekomsten av »borrhålstappar», av befolkningen kallade »stenkorkar». De antyda jämte ämnena till skafthålsyxor, att här varit en tillverkningsplats för skafthålsyxor. Möjligen har här varit bosatt en mästare i stenborrningskonsten, en föregångare till de i Norden så berömda yxsmederna, vilka försågo ej blott trakten utan även avlägsna orter med alstren av sin konst. Materialet till yxorna fanns i riklig mängd i den närliggande raskanten av Halleberg och han hade endast att utvälja ett lämpligt platt stycke, vilket han lätt tillbultade till den önskade formen och efteråt försedde med hål. Brynena antyda möjligen, att de använts vid avputsningen av yxorna för att giva dem en glatt yta. Några märken av stenar med sliprännor hava dock ej upptäckts härstädes.

Boplatsen är att hänföra till hällkisttid, om också en del av inventariet talar för att den varit bebodd långt före denna tid.

Kullen, Ändan. Vid stället Kullen, även Ändan kallat på grund av dess läge nedanför sydöstra hörnet av Halleberg, har man i åkrarna gjort en hel del rika boplatssfynd. Boplatsen är belägen på en sandig åker av omkring 200—300 meters längd och ungefär samma bredd med ett läge av 7—8 meter över Vänerns högvattensnivå eller 52—53 meter över havet. Här har ägaren under årens lopp gjort rika fynd, vilka han dock till största delen försålt till Göteborgs museum och vilka på detta sätt undgått att hamna i det museum, nämligen Vänersborgs museum, dit fynden från Vänersnäs naturligen höra. Det intressantaste fyndet utgöres av 38 stycken ganska stora stycken av kleningslera med avtryck av armstjocka runda störar. De äro märken av en stenåldershydda,

vilken en gång stått på detta ställe men som en gång blivit eldhärjad, varvid lerstyckena blivit förbrända till tegelliknande massa och på detta sätt blivit räddade åt eftervärlden. Om hyddans form och utsträckning giva de dock ingen antydan.

Inventariet från boplatsen.

I Göteborgs historiska museum:

Vänersyxor	3
Skrapare	2,
primitiva.	
Spetsverktyg, mäjsel	1
Trindyxor	4
Knackstenar	17,
grönsten 12, flinta 5.	
Borrhålstappar	9
Eggdelen av en sannolikt tunnackig och banedelen av en tjockackig grönstensyx.	
Banedelen av en båtyxa?	
Skaftålsyxor: 2 hela groft bultade och eggdelen av 5 och banedelen av 7 fragmentarisk.	
Flinta: Skivskrapare	12
Halvmånformig skrapare.....	2
(en fragment).	
Pilspetsar, hjärtformiga	2
Tjockackad mäjsel av brun flinta.	
Knivliknande redskap o. retuscherade spån	4
Flintkärnor	8
Flintavfall	20,
därav en del kalcinerat.	
Skiffer: en mäjsel; ett tunnt triangulärt redskap liknande en skivyxa (mäjsel?).	
Lerklinkstycken med tydliga avtryck....	3

I privat ägo:

Vänersyxor	3
Skrapredskap	2
Knivliknande redskap.....	1
Knackstenar	20
Ämnen till skafthålsyxor.....	8,
därav ett mycket stort.	
Trindyxa (spolformig)	1
Borrhålstappar	3
Allt av diabas.	
Skifferbrynen	2
Flinta: Kniv	1
Skivskrapare (liten)	1
Fragment av spjutspets	1
Hjärtformig pilspets	1
En massa flintavfall.	

I min ägo:

- En stor oval skivskrapare av flinta.
- En cirkelformig skivskrapare med kvarsittande kritskorpa.
- Ett spånborr.
- Två retuscherade spån.
- En del flintavfall.

Inventariet antyder, att vi här hava för oss en boplats från tämligen sent skede av stenåldern (hällkisttid), vilken dock varit bebodd redan under tidigare skeden. Dess höga läge gör, att inga redskap äro svallade. Det stora antalet av ämnen till skafthålsyxor och borrhålstapparna angiva, att här funnits en tillverkningsplats för skafthålsyxor.

I åkrarna kring Fågeltoorp, likaledes beläget vid foten av Halleberg och någon kilometer från Vänern har man funnit en hel del redskap.

I Göteborgs historiska museum:

Vänersyxor	3
Ämnen till skafthålsyxor	5
Borrhålstapp	1
Trindyxa, cirkelrund genomskärning, vitt- rad	1
Knackstenar	2
Spetsoval, grovt tillslagen yxa av skiffer, eggen slipad.	
Flinta: Flintsågar	2
Pilspets (hjärtformig)	1
Skivskrapare (en skedformig)....	4
Spånskrapor	1
Eldslagningssten	1
Spjutspets (primitiv)	1
spetsigt tillslagen, trekantig.	
Flintskärva	1
Flintämne, stort	1
I min samling:	
Diabas: Vänersyxor (primitiva)	2
Knivliknande redskap	1
Spetsverktyg, borr	1
En stor knacksten av granit.	
Flinta: Ett brett flintspån med en halvcir- kelformig urgröpning i ena ändan.	
En stor flintknuta av gråaktig flinta.	
Skiffer: Ett bryne.	

Boplatsen visar sig genom sitt inventarium sannolikt tillhöra hällkisttid, om den också varit bebodd under föregående perioder. Egendomligt nog äro såväl borret som kniven hårt svallade, vilket med tanke på boplatsens höga läge gör, att man har svårt att frigöra sig från den tanken, att de ej egentligen tillhöra det ursprungliga boplatsinventariet.

L e r b ä c k e n. Boplatsen sträcker sig från gamla vägen

till Vänersnäs' kyrka mot Flo mosse. Dess höjd över havet är 45—50 meter (Vänerns vattenstånd 45 meter). Fynden äro gjorda i åkrarna på obetydligt djup. Inventariet utgöres av:

I Göteborgs historiska museum:

Vänersyxor	15
Skrapare (skilda typer)	5
Spetsverktyg, borrar	14
» mäjslar	4
(övergång till Lihultsyxor.)	
Trindyxor	5
(3 oval-, 2 cirkelformig genomskärning.)	
Knacksten	1
Malstenar	3

T e g e n, Ä n g e h a g e n och B u u d d e n. Omkring 800 meter sydost om Margretebergs egendom ligga några småställen, Tegen, Ängenhagen och Buudden, där man upptäckt boplatser, vilka i fråga om fyndriktedom och egendomliga fyndomständigheter intaga en särställning. De utgöra egentligen en enda sammanhängande boplatz utan skarpare gränser mellan de olika fyndplatserna men för översiktlighetens skull har jag indelat dem i olika boplatzområden. 1) Tegenområdet, det västligaste området omkring det lilla stället med samma namn. Här har man anträffat några härdar samt 10 stycken diabassskrapare, liggande i en ordning, som antyder, att man här har att göra med ett depotfynd. 2) Ängenhagenområdet, vilket sträcker sig omkring Ängenhagen söder om den genom området gående gamla landsvägen mot Vänersnäs' kyrka. Det begränsas i öster av en tämligen låg bergknalt, på vars västra sida man gjort de rikaste fynden. 3) Buuddensområdet, övergående i norr omärkligt i Ängenhagensområdet och i söder begränsat av en berggudde. Här har man även gjort rika fynd. 4) Området i Dettern utanför de området begränsande bergknaltarna, vilka även äro rika fynd-

orter. På det hårda morängruset utanför den sydvästra delen av den östra bergudden gjordes på en sträcka av 30 meters längd och 10—15 meters bredd rikliga fynd. På den södra sidan av den södra bergudden, vilket område endast är tillgängligt vid lågvatten, gjordes på en längd av omkring 90 meter och en bredd av omkring 20 meter rikliga fynd dock ej motsvarande fynden utanför den andra udden. 5) De i det följande omnämnda konstgjorda öarna. Särskilt rik är här förekomsten av flintavfall.

Boplatsen upptäcktes år 1906 av G. M. Blomqvist, vilken här uppsamlat en mängd Vänersredskap, vilka befinna sig i statens historiska museum. Sedermera hava Engströmarna, far och son, bosatta på Tegen, höst och vår »plockat stensaker» på dessa ställen, vilka till största delen hamnat i Vänersborgs museum eller i min samling. Göteborgs historiska museum äger en samling, signerad »Margreteberg», vilken med säkerhet stammar från denna boplats och man vågar på grund av materialets svallade beskaffenhet förlägga dess fyndplats till moränstränderna nedanför någon av de omtalade uddarna. Fredrik Nordin har på ett tidigt stadium av boplatsens upptäckt (sannolikt år 1910) undersökt boplatsen men hans anteckningar äro nu försvunna. Den viktigaste undersökningen har utförts av Johan Alin, som vid flera tillfällen (1918, 1920 och 1922) besökt platsen för forskningar för jubileumsutställningens i Göteborg räkning. Då jag själv saknar både förmåga och instrument för boplatsens vetenskapliga avvägning tager jag mig friheten att i det följande begagna mig av hans undersökningar.

Den huvudsakliga boplatsen, vilken genomskäres av gamla vägen till Vänersnäs' kyrka och utgör en i Dettern utskjutande udde, upptager ett område av omkring 200 meters bredd och 350 meters längd. Den utgöres av en morängrusbacke, vilande på glacial lera och sluttar i öster och söder

mot Dettern. Högsta punkten vid Tegen, som ligger på en liten bergkulle, 8 meter över sjön (vattenståndet i Vänern utgjorde vid avvägningen den 10 juli 1920 vid Vänersborg 45,06). Tio meter nedanför huset stupar berget ner 2 meter mot en liten 20 meter bred åkerremsa mot landsvägen. Under denna brant har man anträffat några härdar med skörbrända stenar och kolpartiklar, liggande på en halv meters djup. Här fann man även 10 stycken skedformiga skrapare av diabas, liggande i två rader samt fyra ämnen till skafthålsyxor, liggande med spetsarna mot varandra samt över sammanstötningspunkten täckta av en målsten (i min samling). Områdets höjd över vattnet är 8—4 meter och avståndet till vattnet vid högvatten 150 meter. Detta kallar jag Tegenområdet. På andra sidan om landsvägen vidtager en sänka, i norr och söder begränsad av låga bergkullar. Utsträckningen av området är i sydost—nordväst 200 meter, i nordost—sydväst 300 meter. Från den sänka, som omgiver stället Ängehagen, höjer sig området mot de nämnda kullarna. Detta partis lägsta delar ligga 45,86—46,85 meter över havet (Vänerns vattenstånd 45,06) men de rikaste fyndorterna ligga på 47—49 meters höjd. Då Vänerns högsta kända vattenstånd är 45,98 hava boplatserna vid Tegen och Ängehagen sannolikt aldrig legat under vatten, vartill också svarar, att materialet (om man bortser från det som funnits på Detterns botten) ej företer spår av svallning. Detta område kallar jag Ängehagsområdet. Buuddensområdet är egentligen ej något självständigt område utan övergår omärkligt i Ängehagensområdet, vadan det är ganska svårt att ställa någon säker gräns för fynden. Särskilt utanför de nämnda bergknaltarna har Dettern, sedan boplatserna beboddes, »ätit ut» en hel del av den av lera och morängrus bestående strandvallen, på vilken boplatserna legat. Redskapen hava på detta sätt hamnat i sjön och kunna endast återfinnas vid lågvatten. Det finnes dock en annan förkla-

ring till det märkliga förhållandet, att så många av boplatserna i södra delen av Vänersområdet vid medelvattenstånd ligga under Vänerns yta och endast vid exceptionellt lågvatten komma till synes. Denna åsikt, till vilken Lennart von Post gjort sig till målsman, anger, att vid landets höjning i norra delen av Väneren skulle vattnet liksom hava stjälpits över åt södra sidan och då satt en del av denna del av Vänersstranden under vatten. Boplatserna skulle då hava dränkts och dess bebyggare varit tvungna att draga sig till högre belägna delar. De viktigaste av dessa nedrasade eller vattendränkta fyndorterna äro längs södra sidan av den sydligaste och på ostsidan av den nordligaste udden, på vilka ställen botten utgöres av stenig morän. Den förra fyndplatsen har en längd av 90 meter och en bredd av 20—30 meter; den senare har en utsträckning utefter bergudden av omkring 30 meter och sträcker sig 10—12 meter ut i Dettern. Båda ligga torra vid lågvatten. Båda dessa ställen utgjorde en gång utmärkta boplatser, skyddade för nordliga och ostliga vindar och belägna invid vattnet. De hava också lämnat rika fynd. Det märkligaste på denna boplatz är dock de egendomliga stenanläggningarna ute i Dettern med deras förenade bryggor. Utanför den boplatzområdet begränsande södra udden finnes en låg sandbank, bildande grusryggar och synlig endast vid lågvatten. På denna bank äro uppbyggda av mansbördsstora och större stenar små öar, i allmänhet av sex kvadratmeters yta och förenade med varandra över sänkor i sandbanken med bryggor av en enkel rad stenar. Avståndet mellan dessa konstgjorda öar växlar mellan 20 och 40 meter. Omkring 200 meter söder om boplatzen finnes en liten sandbank, på vilken man anträffat vid lågvatten och då västanstorm drivit ut vattnet ur Dettern, en liten liknande öbildning. Från denna utgå stenbryggor dels mot Flo mosse och dels mot Detterns djupvattensränna. På dessa stenöar hava funnits en del redskap av diabas och framför

allt en massa flintavfall. Dessa stenar hava sannolikt uppbyggt för att innevånarna vid lågvatten eller om man vill ansluta sig till den von Postska teorin även vid medelvattenstånd, skulle kunna uppehålla sig på den fuktiga sjöbotten. Medels »bryggorna» kunde man nå de olika öarna torrskodd, vilket ju var särdeles värdefullt under vintern. De ut mot Dettern ledande stenbryggorna voro kanske avsedda att utgöra förbindelseleder med deras där stationerade farkoster. Med en del fantasi skulle man här kunna föreställa sig att man hade för sig en hamnpir i ett av dåtidens stora export-samhällen för stenåldersredskap.

Orsakerna till, att människor bosatte sig på denna lilla halvö, äro många. Främst det utmärkta läget med bergkullar skyddande mot de i dessa trakter svåraste vindarna, nämligen nordan och västan; vidare en terräng, där skillnaden mellan hög- och lågvatten, vid de temporära växlingarna av Vänerns nivå, vilka väl även få anses hava förefunnits under stenåldern, ej uppgingo till någon generande grad. Vidare den stora fiskrikedom i Dettern, en grund vik av Väneren. Ännu i dag är Dettern känd för sin utmärkta gös, vilken vid lektiden går in i massor i den grunda viken med dess tämligen tidigt uppvärmda vatten. Sannolikt har fisktillgången i forntiden varit betydligt större, och de närliggande Halle- och Hunneberg erbjödo nog en djurvärld, som skaffade dem omväxling i matsedeln. Ekskog täckte nog en stor del av Vänersnäs och dess ållon försåg nog jämte fröna av näckrosor och diverse bär och rotstockar deras bord med vegetabilisk föda. Sedan sädesodlingen med Megalittidens inträde kommit i gång, erbjödo nog lerslätterna såväl utmärkta betesmarker för deras boskap som åkrar för deras sädesodling. En del av befolkningen flyttade sannolikt upp på halvön, där boplatsernas hållkistmaterial vittnar, att folk bott under denna tid, under det att en del individer fortsatte med fiskar-

livet eller kombinerade de båda delarna, såsom förhållandet ännu i dag är i Bohusläns kusttrakter. Hallebergs diabas erbjöd ett utmärkt material för tillverkning av redskap. Man finner här en massa redskap av diabas, vilka man utan alltför stor fantasi kunna tolka såsom, låt vara, grova men dock ändamålsenliga imitationer av de på andra ställen tillverkade flintredskapen. Boplatsbebyggarna synas ej hava nöjt sig med att tillverka redskap för eget bruk utan de drevo med säkerhet tillverkningen i stort för export. Såväl i det boplatserika Hästefjordsområdet som utefter Göta älv finner man i boplatserna saker, vilka med säkerhet stamma från Hallebergs raskanter. Det är kanske ej alltför förmätet att våga det påståendet, att det viktiga kulturcentrumet på Orust och Tjörn försetts med en del av sina redskap från detta håll. Det har kanske ej varit bebyggarna av Vänersnäs boplatserna, vilka själva fört dem dit. Under forntiden finner man, att redskap vandrat från trakt till trakt, ofta mera avlägsna än vad Vänern är från Orust. Göta älv var ju i form av en havsvik, vilken sköljde över de blivande Trollhättefallen, framkomlig i stor utsträckning även för den tidens primitiva farkoster. Flintan var nog den åtrådda bytesvaran. Den fördes sannolikt hit ej blott i form av arbetade verktyg utan även i form av råvara i block. Massor av flintavfall tala för att åtminstone en del av de funna flintredskapen äro tillverkade på Vänersboplatserna. De väl utnyttjade flintknutorna tala även för att man till det yttersta visste att tillgodogöra sig materialet, med vilket man ej slösade i onödan. Även sedan största delen av befolkningen övergått till åkerbruket och boskapsskötseln såsom huvudnäring, höllos de forna näringskällorna, fiske och jakt, i helgd. De konstgjorda öarna få kanske tydas såsom tillkomna under mera utvecklade mänskliga förhållanden.

Att något så när exakt angiva i siffror antalet av funna red-

skap från denna stora och gamla boplats, är en nästan omöjlig sak. Verktygen hava nog förstörts i massor och de tillvaratagna äro spridda på så många händer, att det är en vanskelig sak att få någon överblick över dem. Jag vill dock försöka göra en översikt av det mig tillgängliga materialet. I statens historiska museum förvaras en hel del, vilket jag ej haft tillfälle att genomgå. Även enskilda samlare hava en del redskap men dessa äro i allmänhet fåtaliga och inverka ej vidare på inventeringen.

Från T e g e n finnes.

I Vänersborgs museum: Diabas. Yxor 54. Skrapare av olika typer 43. Spetsverktyg, borrar 35, mäjslar 3. Prylliknande verktyg 3. Trindyxor 7 (två med cirkelrund diameter, de övriga övergång till Lihultsyxor). Knackstenar 2. Ämne till skafthålsyxa 1.

Flinta. Skivskrapare (liten). Konisk kärna. Flintavfall.

I ett annat fynd. Diabas. Yxor 7. Skrapare 17 (tio stycken funna tillsammans såsom omnämmts förut). Spetsredskap, borrar 8. Prylliknande redskap 3. Trindyxa (övergång till Lihult). Ämne till skafthålsyxor 6. De i ovanstående omnämnda redskapen äro funna mellan den omnämnda bergbranten med härdarna och landsvägen. I ännu ett annat fynd (omkring en offersten på Tegens mark): 2 spjutspetsar av gul flinta, en rätmäjsel, 2 skivskrapare, en borrhålstapp. I min samling. (Boplats LV). Diabas. Yxor 6. Skrapare av olika typer 6 (därav en mycket grov). Spetsverktyg, borrar 10, mäjslar 2. Knackstenar 6. Ämnena till skafthålsyxor 3. Fragment av skafthålsyxa. Stötredskap 1.

Flinta. Skivyxa 1. Skivskrapare 2. Spånskrapare 3. Pilspetsar 3 (två spånpilspetsar, en hjärtformig). Kärnor 2, små (en konisk, en oregelbunden). Knivliknande redskap 2 (en enkeleggad, en dubbeleggad). Fragment av två halvmånformiga skrapare. Skifferbrynen 5.

Dessa redskap äro funna på planen mellan berget och landsvägen.

Ä n g e h a g e n (i åkrarna öster och sydost om landsvägen, särskilt utefter västra kanten av den norra bergknalten).

I min samling. (Boplats XLIII). Diabas. Yxor av olika slag 118. Skrapare av olika slag 265. Prylliknande redskap 17. Knivliknande redskap 12. Spetsverktyg, borrar 88. mäjslar 11. Stötredskap 6. Knackstenar 23 (tre avlånga). Malstenar 6 (en starkt sliten). Trindyxor 6 (alla övergångstyper till Lihult). Klubbliknande redskap 2 (det ena av diabas, äggformigt med mycket nötta ändar, antydande av ränna; det andra av tälgstén, spetsig åt båda ändar). Äggformig sten av diabas med en smal ränna mellan ändarna för vidfästning. Ännen till skafthålsyxor 21 (en del särdeles groft tillslagna). Fragment av skafthålsyxor (omväxlande egg- och bane-partier) 22. Yxor av grönsten med subrektangulär genomskärning 2. Rätmäjslar 3. Hålmäjsel av skifferliknande stenart 1. Borrhålstapp 1. Ett ovalt stort sänke och 20 mindre sänken av skifferliknande bergart (härledande sig från senare tid).

Flinta. Spjutspetsar 3. Tjockknackad rätmäjsel 1. Små skivskrapare 12. Spånskrapare 3. Halvmånsformig skrapare 1. Knivliknande redskap 11 (spånknivar 5, dubbel-eggade med hög rygg 3, enkeleggade 3). Borrar 4. Kärnor 16 (koniska 1, cylindriska 2, oregelbundna 13, i allmänhet små och väl utnyttjade). Retuscherade spån 10.

Mitteldel av en lerurna med särdeles groft gods och illa bränd med ornering av i rader ställda punkter.

I Vänersborgs museum. (Inv. n:r 3995). Yxor 13. Skrapare 4. Spetsverktyg, borrar 23.

B u u d d e n. Detta område övergår åt nordväst i Ängehagensområdet och de olika fyndorterna äro svåra att skilja. Terrängen är dessutom densamma (lerig åker) samt höjdför-

hållandena de samma som för Ängeshagensområdet. Området (undantaget området öster om den sydliga bergudden, ute i Dettern) är fyndfattigare än de andra områdena.

I Vänersborgs museum. (Inv.-n:r 5045). Yxor av skilda typer 3. Skrapare 10. Spetsverktyg 6. Yxa av skifferaktig bergart, spetsoval genomskärning och spetsig bane. Trindyxor 2.

I Vänersborgs museum. (Inv.-n:r 3745). Groft slagna yxor av flinta, resp. 18 och 16 cm. långa och 6—5 cm. breda av oval typ med kvarsittande kritskorpa (ämmen?). Bredbladig, groft slagen mäjsel. Ämne till skafthålsyxa av diabas Knacksten.

Vidare: Vänersyxa 1. Skrapare 6. Knivliknande redskap 4. Spetsredskap, borrar 1. Knacksten 1. Omkring 25 flintavfall.

Utanför uddarna på botten av Dettern. Såsom anförts i det föregående anträffas utanför de det egentliga fyndområdet begränsande berguddarna i vattnet på Detterns botten vid lågvatten en hel del verktyg. Då de ligga bland strandklapper, bestående av större och mindre stenar samt strandgrus, äro de i allmänhet hårt svallade.

Utanför den nordöstra udden.

I Vänersborgs museum. (Inv.-n:r 3995). Yxor av olika typer 16. Skrapare av olika typer 25. Spetsverktyg, borrar 7, mäjslar 1. Knivliknande redskap 3 (dubbeleggade 2, enkel-eggad 1, stor). Hammare med skafthålsränna 1. Tunnackig bila av diabas.

Flinta. Skivskrapare, cirkelrunda 2. Knivliknande redskap, dubbeleggade 2. Konisk flintkärna 1. Spånpilspets, groft tillslagen.

I min samling. (Boplats LXX). Yxor 8. Skrapare 4. Spetsverktyg, borrar 7. Trindyxa med övergång till Lihult 1. Ämne till skafthålsyxa 1.

Alla redskapen hårt svallade.

Utanför södra delen av den sydligaste bergudden.

I Vänersborgs museum. (Inv.-n:r 4492). Yxor av skilda slag 49. Skrapare av olika typer 90. Knivliknande redskap 7 (dubbeleggade 4, enkeleggade 3). Prylliknande redskap 2. Kilar 2. Spetsverktyg, borrar 45, mäjslar 10. Knackstenar 5 (en avlång). Trindyxa 1 (spetsoval genomskärning). Banedelen av en skafthålsyxa. Två små skifferbrynen.

I Vänersborgs museum. (Inv.-n:r 5045). Yxor av olika typer 3. Skrapare av olika typer 10. Spetsredskap, borrar 10. Spetsoval yxa med spetsig bane av skifferaktig bergart. Trindyxor 2.

På de ovan omnämnda öarna.

I min samling. Från en av dem. Yxa 1. Skrapare, olika typer 7. Spetsverktyg, borrar 2, mäjslar 2. Knackstenar 1. Allt av diabas och hårt svallat. Flinta. Skivskrapare 1. Spånskrapare 1. Kniv, enkelryggad med fästeanordning. Kärnor, oregelbundna 2. Avfall 50 stycken, små.

Från en annan ö. Yxa 1. Skrapare av olika typer 9. Spetsverktyg 1. Flintblock 2. Flintavfall 20 stycken.

Från den nordligaste ön. Skrapare av olika typer 6. Knacksten, hårt nött.

I Vänersborgs museum. Vänersyxa 1. Skrapare 4. Pryl 1. Knivliknande redskap 2. Banedelen av en skafthålsyxa. Allt hårt svallat.

I Göteborgs historiska museum finnes under beteckningen »Margreteberg» en del redskap, vilka med all sannolikhet äro från denna boplats, från vilken del kan dock ej med bestämdhet avgöras, men materialets svallade beskaffenhet gör sannolikt, att det stammar från någon av de vid högvatten på Detterns botten befintliga delarna. Inventariet. Yxor 10 (hårt svallade). Skrapare av olika typer 18. Spetsverktyg, borrar 6, mäjslar 2. Knivliknande redskap 3, (två dubbeleggade, en

med fästeanordning). Kniv av skifferaktig stenart (avslagen). Knackstenar 3 (en rund, en avlång och en oregelbunden). Fragment (banedelen) av skafthålsyx. Flinta. Skivskrapare 3. Spånskrapare 1. Retuscherat spån 1. Spetsen av en spjutspets eller såg. En massa diabasavfall.

I Vänersborgs museums förvaringsrum finnes dessutom tvänne större lådor med diabasverktyg med påskrift »Från Vänersstränderna, Västgötadeln». Med all sannolikhet stamma dessa även från denna boplats, och hava blivit inlämnade till museet omkring 1910. Om de en gång varit försedda med ursprungsbeteckning på lösa lappar, hava dessa mulnat bort under den tid museet (före 1923) var försett med en högst otillfredsställande uppvärmning, då det fuktade mycket i källaren, där lådorna förvarades. De innehålla inga redskap av betydenhet men därigenom att deras antal och fördelning på de olika delarna av boplatserna ej kan bestämmas, rubbas i någon mån översikten av platserna för de olika fynden.

I Vänersborgs museum finnes dessutom under inv.-n:r 3444 och under beteckningen »Margreteberg» — utan närmare angivande av fyndplatsen — sju stycken trindyxor med övergång till Lihult. Deras hårt svallade tillstånd gör antagligt att de stamma från någon av de lågt liggande boplatserna.

Likaledes finnes i Vänersborgs museum. (Inv.-n:r 4496). Ett grovt spetsverktyg, borr. Ämne till skafthålsyx. Eggdelen av en skafthålsyx. Dessa verktyg hava endast såsom ursprungsbeteckning »Margreteberg».

Alla de funna redskapen ligga som regel på obetydligt djup. De, som ej anträffats direkt i ytan, hava kommit upp vid tämligen grund plöjning. Under senare åren hava på så sätt anträffats en massa redskap men det synes som om något vidare ej skulle vara att hämta från denna boplats. Möjligen skulle dock systematiska grävningar kunna bringa i dagen ännu något material.

Boplatsen är huvudsakligen att hänföra till Lihultstid men att döma av det funna materialet har den varit föremål för bosättning även under senare perioder. Inga gravar eller räster av mänskliga kvarlevor hava anträffats. De nämnda hårdarna utgöra utom stenmaterialet de enda vittnena om våra förfäders verksamhet här på platsen.

På Tegens mark ligger en »offersten». Den utgöres av en nästan kubisk sten med 80 cm. sidor, liggande omkring 50 meter väster om huset. På dess uppåtvända sida synes en »skål» av 8 cm. diameter och 2 cm. djup, liggande i ena kanten. Även kan man iakttaga tvenne mindre, osäkra »skålar».

Stanäsudden. Ungefär 600 meter nordost om den ovannämnda boplatsen sträcker sig en skogbevuxen berggudde, kallad Stanäset, ut i Dettern. Härstädes har man gjort rika fynd, huvudsakligen av primitiva redskap. Udden är skild från land i söder genom en vassvik och även innanför densamma hava uppdagats rika fyndplatser. En del av stranden är eroderad och på den utspolade strandkanten hava en del fynd uppdagats vid lågvatten år 1932. Då det ej är möjligt att urskilja särskilda boplatser, har jag sammanfört alltsammans under en beteckning.

I min samling befinna sig nedanstående föremål.

Diabas. Vänersyxor av olika typer	27
Skrapare »	37
Knivliknande redskap.....	6,
varav en med fästanordning.	
Prylar	1
Spetsverktyg, huvudsakligen borrar	19
Stötredskap	1
Malstenar	2
Trindyxa (övergång till Lihult).....	1
Yxa med spetsoval genomskärning och spetsig bane	1

Rätmäjsel, subrektangulär genomskärning	1
Borrhålstappar	4
Ännen till skafthålsyxor	1
Fragment av skafthålsyxor	1
Hacka av skifferliknande bergart ..	1
Skiffer. Skifferliknande bergart. Brynen (fragment)	3
Flinta. Skivvyxa	1
Skivskrapare	5
Spånskrapare (kniv?).....	1
Retuscherade spån	10
Flintavfall	40
Spånpilspets med tånge	1

Fynden hava gjorts dels år 1927, då mark, vilken med sannolikhet ej varit odlad under de senaste 50 åren togs i anspråk, omkring 200 meter från »Krumlindes hus», där de påträffades på ett litet område nästan alldeles i markytan, dels år 1929, då de anträffades på ett litet område (omkring 30 kvadratmeter) på omkring fyra meters avstånd från vattnet och på ungefär samma höjd över detsamma vid medelvattenstånd. Under lågvattenstånd har år 1932 utanför udden anträffats en del redskap, i allmänhet mycket hårt svallade.

Skrapare	13
Spetsverktyg, borr	3
» mäjsel	1
Pryl	1
Massor av diabasavfall.	
Flintavfall omkring	50

I åkrarna omkring Hallby på sluttningen ner mot Dettern hava under årens lopp funnits en hel del redskap, huvudsakligen av diabas. Avståndet från Dettern är ungefär 400 meter och fyndplatsernas höjd några meter ovan sjöns hög-

vattensnivå. Fynden äro dels i min samling dels förvarade hos ägaren.

I min samling.

Vänersyxor	2
Skrapare	5
Spetsverktyg, borrh	3
Ämne till skafthålsyxor	1
Skifferbryne	1

I ägarens samling.

Vänersyxor	3
Skrapare (olika typer)	2
Spetsverktyg, borrh	2
Knackstenar	2
Trindyxor	3
Borrhålstapp	1

Allt av diabas.

Av flinta: en skivskrapare, en trekantig och en hjärtformig pilspets, och en massa flintavfall.

Dessutom har nära Detterskanten funnits en liten borrhålstapp av brun, hårt bränd lera.

Skrivaregårdsudden. Omkring 600 meter söder om Vänersnäs' kyrka skjuter ut i Dettern en udde inskuren genom en vik. Jordmånen är lera med någon moräntillblandning, vilket gör, att udden under årens lopp blivit kraftigt eroderad, därigenom att den ligger mycket utsatt för sydvästliga vindar. På udden finnes ett stort järnåldersröse, av befolkningen kallat »kungshögen», vilket reser sig imponerande mot den tämligen flacka omgivningen. Röset, vilket är 18 meter i diameter och 1,5 meter högt, krönes överst av en gammal knotig tall, vilken kanske hindrat dess plundring. Spår finnas nämligen, att gravplundrare försökt att tränga in i det men undanskaffandet av furan har tydligen förefallit

att vara för arbetsamt. På båda sidor om detsamma har man anträffat boplatser, vilka en gång synas hava legat på den omkring två meter höga strandvallen men vilka eroderats, så att inventariet endast vid lågvatten kommit i dagen. På den väster om röset befintliga boplatsen, vilken ligger inne i en vik med omkring 50 meters utsträckning har man under lågvattnet år 1932 funnit:

Vänersyxor (några primitiva)	5
Skrapare (olika typer)	11
Knivar (dubbeleggade)	2
Spetsverktyg, borrar	10
» mäjslar	3
Knacksten	1
Ämne till liten skafthålsyxa	1
Tunnackig yxa av sten med subrektangulär genomskärning	1
Allt materialet av diabas och svallat.	

På den öster om röset befintliga boplatsen har man funnit vid lågvatten år 1932:

Vänersyxor	7
Skrapare (olika typer)	27
Spetsverktyg, borr	17
Knivliknande redskap	7
Knackstenar	2
Malsten (med tydlig användning)	1
Obestämbara (ofullbordade eller genomsvallning förstörda)	10

På en liten holme, synlig endast vid mycket lågt vatten, har funnits:

Vänersyxor	4
Skrapare (olika typer)	17
Spetsverktyg, borr	11
» mäjslar	5

Pryl	1
Knivliknande redskap.....	1
Trindyxa (övergång till Lihultsyxa)	1
Knackstenar (runda)	3
Malsten	1
Obestämbara redskap.....	10
Massor av diabasavfall.	

Fragment av en skafthålsyxa.

Boplatserna giva ett intryck av att innehålla rent Vänersredskapsmaterial. Enda undantaget utgöres av skafthålsyxan, vilken dock kan vara ett tillfälligt fynd.

R a v e l s g å r d e n (G a m m e l g å r d e n). Ungefär 400 meter öster om Näsbyholms egendom skjuter åter en udde ut i Dettern. Även här har vatten och isbildning ätit sig in i strandbrinken, som därigenom kommit att rasa ut i vattnet. Vid lågvatten år 1932 upptäcktes här på den torrlagda sjöbotten nedanför den omkring två meter höga strandvallen en del inventarium, vilket tydligen en gång utgjort beståndsdelar av en boplats. Det utgjordes av:

Vänersyxor	2,
den ena övergång till trindyxa.	
Skrapare (olika typer)	8
Pryl	1
Knackstenar	4
(2 runda, 2 avlånga).	
Obestämbara redskap.....	6
Flinta. Avfall 22 stycken, delvis med kritskorpa kvarsittande.	

F r u g å r d s s u n d. På sydsidan av den långt utskjutande udde, vilken avgränsar Dettern från Vänern har i augusti 1932 gjorts ett märkligt fynd. Nedanför strandbrinken framkom vid lågvatten ett vidsträckt erosionsfält, vilket visade sig innehålla utom en massa flintavfall och några arbetade flint-

redskap en massa krukskärvor, en del försedda med ornering i olika mönster, vilken hänför dem till gånggriftstid. Då ornerad keramik i större massa är en utomordentlig sällsynthet i västra Sverige, är detta fynd av mycket stor betydelse såsom en förmedlande länk mellan den keramik av liknande slag, vilken anträffats i Bohuslän och Halland och de rika keramikfynden i Mälardalens län. Då fyndet ännu är under bearbetning, kan någon närmare redogörelse om detsamma för närvarande ej lämnas.

Gaddetorp. Gardisanna. De la Gardies sandar. Denna plats, som är belägen utmed Halleberg, där raskanten ej längre stupar direkt ner i vattnet, erbjuder ungefär samma förhållanden som Nordkroken: även här betydande klitterliknande bildningar ovanför strandremsan. Man finner även här klipphällar men de hava ej det för Nordkroken utmärkande sprickiga utseendet. Alin har här år 1920 upptäckt en härd och funnit tre grovt slagna Vänersyxor. I övrigt gäller om fynden härifrån, vilka dels befinna sig i Vänersborgs museum dels i privat ägo, att de till största delen bestå av halvfabrikat, huvudsakligen ämnade till skafthålsyxor. Flera stycken äro ganska betydande med en längd av ända till 30 cm. Anmärkningsvärt är frånvaron av knackstenar men det gäller kanske för denna plats samma förhållande som för Nordkroken. Även »Gardisanna» är nämligen en under sommaren flitigt besökt badplats, där liksom vid Nordkroken utvecklar sig ett för våra förhållanden ganska ogenerat badliv.

Följa vi sedan Vänersstranden av Vänersnäs norrut, så finna vi den ena boplatsen efter den andra. Vid Fågellunden — namnet giver redan en aning om god jaktmark för sjöfågel — funnos år 1909 ett par härdar med det för stenalldern typiska utseendet. Alin undersökte platsen år 1920 och iakttog, att härdarna legat en meter från ett erosionshak,

vilket Vänern åstadkommit vid högvatten år 1910. De lågo sex meter från stranden och 0,72 meter över vattenytan, vilken då stod 45,06 meter över havet. På platsen hade funnits en slipad stenyx, sannolikt tjocknackad, och en skafthålsyx, båda förkomna. Sannolikt hade boplatsen en gång legat på flata marken men blivit övertäckt av flygsand men hade vid sandtäkt åter kommit i dagen. Sannolikt hade boplatsen legat tämligen högt men genom sandtäkten och vågornas eroderande verkan hade den flyttats ner mot vattnet. Fyndet på denna plats kan låta oss hoppas att en gång på Nordkroken, där det råder ungefär liknande förhållanden, under sanddynerna på detta ställe finna rika spår av tidig mänsklig bebyggelse.

På en udde, som skjuter ut rätt i norr 300 meter S. V. Margretebergs tegelbruk finnas räster efter en hällkista, vilkens benämning i folkets mun är »kryddlådan». Graven omgives av en jordhög, ur vilken några hällar sticka upp. Kullen har en diameter av 11 meter och en höjd av omkring 0,5 meter. De flesta hällarna voro redan förstörda vid Alins besök år 1920, så att endast en häll stod vid norra och en vid södra ändan av graven samt på östra sidan av graven några mindre hällar. Graven synes hava haft en längd av 5 meter. Genom bebyggelse har graven skadats ännu mera sedan denna tid, så att dess tillvaro är ganska svår att konstatera. Detta har möjligen skyddat densamma för plundring och en utgrävning skulle kanske vara lönande.

Omkring 100 meter rakt i väster från densamma finnes en stenåldersboplats. Den är belägen i en sänka mellan ett par bergknallar, av vilka särskilt en av några meters höjd utgör ett gott skydd mot nordostliga vindar. Vid lågvatten den 5 juli 1932 låg den omkring 0,5 meter ovan lågvattennivån (43,97 ö. h.) och nästan alldeles invid vattenbrynet. Under normalvattensförhållande utgör udden en ö, på vars sydsida

boplatsen varit belägen. På denna ö finnas räster av ett ganska förstört röse, sannolikt från bronsåldern. Boplatsmaterialet låg bland strandklippor och sand alldeles invid sjökanten. Det utgjordes av:

Vänersyxor	6
Pryl	1

En liten bit flinta anträffades. Allt mycket svallat. Vid närmare undersökning träffades på ett djup av omkring 15 cm., översvallat av sand, en del inventarier och avfall dels av diabas och dels av flinta:

Vänersyxor	5,
därav en mycket grov och primitiv.	
Skrapare av olika typer	15
Spetsverktyg, borrar	5
» mäjslar	4
Pryl	1
Knivliknande redskap	7
Banedelen av en skafthålsyx.	

Obestämbara dels ofärdiga dels förstörda verktyg av kniv- och skrapstyp..... 12

Ett stort redskap av grå flinta, liknande ett borr av trekantig typ med tydliga märken av slitning i spetsen.

Små flintavfall av brun flinta delvis med kvarsittande kritskorpa.

På ett par mindre öar, strax norr om udden, vilka under medelvattenstånd äro dränkta av sjön men vid lågvatten år 1932 lågo i dagen, anträffades en del material av Vänersredskapstyp.

På en ö:

Vänersyxor	5
(en mycket liten), oslipade.	
Skrapare	6

Spetsverktyg, borrar	6
» mäjslar	2
Knivliknande verktyg.....	3
Pryl	2
Obestämbara verktyg.....	5
Knacksten, rund	2
Malsten	1

Alla sakerna äro hårt svallade och anträffades i skrevor på ön.

På en annan liten holme anträffades fyra stora ämnen till redskap.

På ännu en liten holme, liggande mera åt öster, av vilken dock en del sannolikt sticker upp vid högvatten träffades bland stenar och strandklapper:

Skrapredskap av olika typer	7
Spetsverktyg, borr	1
» mäjsel (stor)	1
Knivliknande redskap.....	2
Knackstenar	2,
av vilka en avlång, en platt, liknande en malsten, båda med märken av kraftig användning.	

En del verktyg av obestämbart art.

Allt hårt svallat.

Inventariet i Vänersborgs museum.

På en holme längre ut, vilken även vid lågvatten endast kunde nås vadande, funnos: 6 stycken skrapare, två dubbelsidiga knivar, tre knackstenar, därav en mycket stor, diabasavfall. Allt mycket svallat.

Vi hava här för oss boplatser med ett inventarium av ren Vänerstyp. Endast den först omnämnda boplatzen visar ett inslag från hällkisttid (skafthålsyxan). Sannolikt hava de mindre boplatserna varit bebodda endast under någon låg-

vattensperiod och övergivits, då vattnet steg. Den förstnämnda platsen kunde även under ogynnsamma väderleksförhållanden erbjuda en god tillflyktsort, särskilt som hyddor mycket väl skulle kunnat uppföras i skydd av bergknallarna. Särskilt som nedanför dem lågo en del stora stenar, vilka väl kunde utgöra stöd för ett ristak.

Även öster om hällkistan anträffades ett inventarium, vilket antydde tillvaron av en boplats. Den ligger vid en liten vik, ungefär 100 meter öster om densamma och skyddas liksom den föregående av en bergknalt för nordostliga vindar. Under normalvattenstånd torde den dock knappast hava varit beboelig. Vid lågvatten år 1932 anträffades den alldeles invid stranden med det mycket svallade inventariet av ren Vänerstyp liggande i bergskrevor:

Skrapare av olika typer 8

Pryl? 1

En massa diabasavfall.

I åkrarna kring *Anundstorp* (»Kohagen»), vilket ställe ligger skyddat för Vänersvindarna genom en tät tallskog, har ägaren funnit en del verktyg, vilka innehavas av honom. De utgöras av:

Vänersyxor 2

Spetsverktyg, borrar 3

Ämne till skafthålsyxor 2

(det ena avlångt hjärtformigt, det andra hjärtformigt med kvarsittande borrhålstapp).

Fragment av skafthålsyxor 7

Flinta: Ett långt spån, möjligen använt såsom kniv.

En avslagen spjutspets.

Man skulle mycket väl kunna tänka sig, att det var samma lilla hord eller familj som under vintern hållit till i den skyd-

dande skogen men på sommaren flyttade ut till Vänerskusten till de där belägna boplatserna. Inga spår av härdar hade anträffats men hade nog ägaren ej haft sin uppmärksamhet riktad på förekomsten av sådana. Stället ligger på en torr grusås.

Boplatsen vid Mantorp. I statens historiska museum finnas 11 stycken Vänersyxor, vilka Blomqvist sålt dit år 1905. Enligt hans anvisning har jag lagt in fyndplatsen för dessa till sydostsidan av Norrviken på västsidan av Vänersnäs. Enligt Alins utsago hava i närheten anträffats skafthålsyxor och andra stensaker av Vänersredskapstyp, vilka skänkts till konsul Kjellberg i Göteborg. Något vidare inventarium har ej kunnat upptäckas.

Rovhagen. Här hade Alin år 1920 funnit en del diabasavfall, vilket låg på en strandplatå, bestående av sand, nedanför vilken utbredde sig en grund vik. Viken låg vid hans besök med en meters vatten. Det var därför lockande att vid lågvattnet år 1932 söka utröna, vad Vänerens dåvarande vattenstånd kunde bringa i dagen. Sandbanken har nämligen starka märken av erosion och det var mycket sannolikt, att man där skulle anträffa en del verktyg. På en strandbank, vilken tydligen eroderats fann jag i augusti (Vänerens vattenstånd vid tillfället 43,97 ö. h.) en del redskap, dels ligande i vattenbrynet dels nedslammade i sanden. Boplatsen sträckte sig ungefär 100 meter längs innersta delen av viken, skyddad mot nordostliga vindar av en berggudde. Längre upp i land syntes märken av något som kunnat vara härdar.

Inventariet (i Vänersborgs museum) består av:

Vänersyxor (en del grova)	5
Skrapare (olika typer).....	13
Knivliknande redskap.....	4
Spetsverktyg, borrar	5
» mäjslar	3

Knackstenar (runda)	6
Malstenar	2
Ämnen till Vänersyxor	2
Obestämbara redskap.....	5
Diabasavfall	10

Inventariets beskaffenhet hänför boplatsen till ett mycket tidigt stadium. Att man ej på en boplats av denna utmärkta beskaffenhet lyckades finna redskap av yngre typ, får väl tydas så att boplatsofolket redan på ett tidigt stadium, sannolikt på grund av sjöns stigande, övergivit densamma. Då jag ej var försedd med verktyg för undersökning av de supponerade härdarna, fingo de lämnas åt framtiden.

Boplats vid P u k e t o r p. På en udde vid Puketorp, kallad Turkiet efter en soldat Turk, som fordom bott därstädes, ligger ett bronsåldersröse, sannolikt det sydligaste på Vänersnäshalvön. Läget är på en berghäll med imponerande utsikt över Vänern, som går alldeles intill berghällen. Dess diameter är 12 meter och dess höjd en meter. Det är uppbyggt av mansbördsstora stenar. I dess upprivna mitt skymtar en liten kista uppbyggd av flata hällar och orienterad i ONO—VSV. Nordhällen kvarstår i sitt läge fullt synlig med en längd av 1 meter, bredd av 40 cm. och tjocklek av 15 cm. Sydhällen är nedsjunken och täckt av stenar. Kistan är rektangulär. Takhällen ligger kvar invid röset; antydan av kantläggning synes. En stor mångstammig, knotig, vindpiskad tall står mitt i röset. Huvdröset är omgivet av flera mindre rösen, vilka dock ej äro uppbyggda så väl som huvudröset och i vilka man ej med säkerhet kan finna några kistor. De äro av betydligt mindre diameter och betydligt plattare. En del antydas endast av de kvarliggande yttersta stenarna. De mäst åt norr belägna hava fått lämna sten till en på slutningen mot Vänern belägen stenvägg med dubbla rader av stenar, 15 meter lång och 0,5 meter hög, gående i en båge.

Den har möjligen varit en skyddsvall vid sträckfågelsskytte. Halvön är ganska svårtillgänglig genom omgivande träskmarker.

Omkring 100 meter väster om röset ligger en boplats på en plats, som kallas Bockön och vilken vid högvatten är kringfluten. Med sluttning åt söder och skyddad mot norr genom en bergknalt ligger här en boplats med en utsträckning av ungefär 20 meter. Även vid lågvatten år 1932 låg inventariet i strandkanten mellan stora stenar och strandklapper. Alla redskapen äro hårt svallade. Diabasen var ensamhärskande; av flinta upptäcktes ej ett spår.

Inventariet utgjordes av:

Skrapare (olika typer)..... 20,
därav 3 särdeles stora.

Spetsverktyg, borrar 8

Prylar 3

Knackstenar 6,

därav 4 runda och 2 avlånga.

Obestämbara verktyg..... 8

Massor av diabasavfall.

På en holme utanför funnos under liknande omständigheter:

Skrapare av olika typer..... 6

Knivliknande redskap..... 2

Pryl 1

Obestämbara 5

Avfall av diabas 25

Här fann man dock något flinta, nämligen ett knivliknande redskap och ett par avfall.

Det egendomliga är, att denna är den nordligaste nu kända boplatsen på Vänerssidan av Vänersnäs. Norr därom vidtager en rik bronsålderskultur, representerad genom en rad vackra rösen vid Kullen, Stoltetorp och framför allt Stockevik. Att en hel del av Vänersnäsboplatserna övergivits, då be-

folkningen från jakt och fiske såsom sina huvudnäringar övergick till boskapsskötsel och åkerbruk, förefaller rätt förklarligt. Men varför slutar den äldre kulturen vid denna sista boplats? Längre upp finnas skyddade vikar, vilka erbjuda goda boplatshöllanden, skyddade av en hel liten arkipelag av öar. Avståndet till fyndorten för redskapsmaterialet, Hallebergs-diabasen, var ej avskräckande långt. Fiskerikedomer bör väl hava varit rik även längre ut. Står man möjligen inför det faktum, att här länge kvarlevat en ben- och hornkultur, vilkens alster äro förvittrade och att vi på dessa platser hava att göra med en mycket gammal kultur? Det må erinras, att hit är närmaste vägen från Dalsland, där man, såsom i det föregående blivit nämt, påvisat uppehållsplatsen för ett folk, som hade sina förnämsta redskap förfärdigade av detta lätt förgängliga material, för vars bevarande åt eftervärlden vi endast hava särdeles gynnsamma förhållanden att tacka. Och vad var det, som gjorde, att bronsålderskulturen tog ett sådant uppsving på nordliga delen av Vänersnäs, under det att man på såväl ost- som sydsidan med ett enda undantag (vid Grytet) saknar alla spår av den?

Gravar. Av gravar finna vi å Vänersborgsområdet endast ett par obetydliga räster av hällkistor på Vänersnäs, nämligen den ovan omtalade så kallade »kryddlådan» och en mycket förstörd hällkista på Frugårdens mark ungefär mitt emellan Dettern och Vänern. I den övriga delen äro gravar okända. Det troliga är, att de under gångna tider blivit förstörda. Man har eljest svårt att förklara, varföre strax utanför området skulle finnas så vackra hällkistor som vid Skottened i Väne-Ryrs socken och vid Fjällsöckla i Frändefors socken. Nyligen har man upptäckt en liten hällkista vid Skärbo nära Trollhättan, vilken blivit utgrävd år 1932 och lämnat ett ganska rikt inventarium.

Vi stå nu inför en annan för forskningen viktig fråga: vil-
ken väg hava våra förfäder tagit för att nå våra trakter? På *Invandrings-*
Orust och Tjörn hava vi sannolikt att jämte i Skåne finna *problemet.*
våra första viktiga kulturcentra. På dessa båda öar har
man funnit märken av en tidig bosättning redan under en tid,
då benet och hornet voro de viktigaste materialen för för-
färdigandet av redskap. Man har nämligen där funnit flera
harpuner med i sidorännor infogade skarpa flintstycken och
en hornyxia av en för Maglemosetiden typisk form, vilken
senare förvaras i Uddevalla museum. Komma vi sedan till
Ertebölle, den tid, då stenen började att användas i allt
större utsträckning för redskap, bliva minnena av dessa trak-
ters innebyggare allt rikare. Redskapen bliva så talrika, att
de framgångsrikt tävla med de fyndrikaste trakterna i Sverige.
Folket bodde under denna tid vid havskusten och livnärde sig
huvudsakligen av fiske. De platser, där man funnit märken
av dem i större utsträckning, kallas boplatser i motsats mot
de redskapstillverkningsplatser, där de mera tillfälligt uppe-
höllo sig för tillverkningen av sina redskap. Dessa boplatser
utmärkas av en ofta mycket rik anhopning av flintavfall och
ett och annat färdigt redskap, till en början primitivt och
otympligt men sedan tilltagande i finhet och ändamålsenlig-
het. Även jakten utgjorde ett viktigt näringsfång för dessa
små horder. De jaktbara djuren på öarna voro nog ej så
många utan de måste söka sina byten på fastlandet. Det är
då mycket möjligt, att de under sina strövtåg upptäckt vat-
tenvägarna inåt land. Tvistigheter, familjerna eller horderna
emellan, om fiskevatten eller överbefolkning nödvändiggjorde

kanske en utvandring från de första vistena. Kanske hade dessa våra äldsta förfäder redan då i blodet den vandringslusta och det begär efter äventyr i okända nejder, vilka i alla tider varit ett så kraftigt inslag i det nordiska kynnet. Vad nu orsaken må hava varit: de drogo sig alltmera österöver. Om vi nu antaga, att våra trakter koloniserats från dessa öar, hava vi två olika vägar att välja på för deras invandring. För dessa avlägsna tider kan man uttala den satsen, att land skilde men vatten förenade olika trakter. Det var lättare att även i primitiva kanoter taga sig fram över sjöar och uppför floder och åar än att tränga fram genom de milsvida, ofta svårpasserbara skogarna med dess många lurande faror i form av vilda djur. Vi kunna då gissa på tvenne vägar dels uppför Göta älv, dels uppför Bäveån och det sjösystem, vilket vidtager öster om denna. Båda dessa vägar voro sund på den tid, då Vänern ännu utgjorde en vik av västerhavet. Vi vilja nu först granska den senare vägen. Även sedan det forna sundet här genom landhöjningen utplånats, kvarstod en mycket användbar väg. I Byfjorden, vars mynning sträcker sig ut mot Orusts nordligaste del, utmynnar Bäveån, vilken sannolikt var betydligt vattenrikare på denna tid. Denna är avlopp för en hel del småsjöar, vattenfyllda sprickdalar, vilka sträcka sig långt österut och endast genom en obetydlig vattendelare skiljas från Väterns vattensystem. Så finna vi här mellan Uddevalla och Vänersborg Svalsjön, Grinnsjön, Kyrksjön och Gundlebosjön, vilka avbörda sitt vatten västerut. Öster därom vidtaga Botered- och Öxneredssjöarna, vilkas vatten flyter till Vänern. Förenad med denna vattendel genom ännu i dag ganska sankta marker finna vi den i forntiden sannolikt mycket betydande sjön Hästefjorden, om vars tidiga bebyggelse jag redan nämt, och vilken under senare perioder blev ett av västra Sveriges mest betydande boplatssentrum. Sjön var sannolikt redan på den tiden av

ringa djup och mycket fiskrik och erbjöd ett utmärkt tillhåll för en massa sim- och vadarfåglar, vilka ingingo i stenåldersfolkets matsedel. Vi hava redan sett att ben av svan användes till förfärdigandet av metkrokar. Även lantfaunan var utan tvivel ganska rik. Ben av älg, björn och lo i det berömda Hästefjordsfyndet visa, att dessa djur funnos där. Söder om denna sprickdal ligger en annan vattenfylld urtidsfördjupning, nämligen Öresjö, även den tömmande sitt vatten åt väster. Vi vilja nu granska den andra invandringsvägen, nämligen uppför Göta älv. Även denna var länge en havsvik. Med landhöjningen övergick även denna i en flod, i vilken dock under Ertebölletid förefunnos fall såväl vid Vargön som vid Trollhättan. Mynningen av denna havsvik ligger dock betydligt söder om de stora boplatssentra Orust och Tjörn. På Marstrandsöarna har man visserligen funnit spår av en mycket gammal kultur liksom man inom själva Göteborgs hank och stör (vid Sandane) funnit räster av en kultur, vilken får dateras till avlägsna tider men boplatserna utefter Göta älv kunna knappast i fråga om antal tävla med dem, vilka man funnit utefter det föregående sjösystemet. Därtill kommer, att den förnämsta av dessa boplatser, vad inventariets rikeedom beträffar, nämligen vid Backa i Nödinge socken visar ett inventarium, vilket åtminstone vad dess äldre delar beträffar — tyvärr äro fyndomständigheterna här mycket oklara — talar för en kolonisation uppifrån Vänerstrakten. Man finner nämligen i det i Vänersborgs museum förvarade Backafyndet en massa yxor och andra redskap av den typ, vilken numera alltmera börjar att betecknas med namnet Vänersredskap, gjorda av en stenart, diabas, vilken ej förekommer här nere men i stället anträffas i Halle- och Hunneberg. Av de utefter älven belägna boplatserna hava på östra sidan 14 kunnat daterats: 7 tillhöra Ertebölle—Lihultstid, de övriga gånggriftstid men dock med sparsamt Erteböllematerial. På västra si-

dan har man lyckats datera 4 till Ertebölle—Lihultstid och 6 till gånggriftstid. I övre delen av Göta älv finna vi med undantag av den osäkra bopplatsen vid Karten endast ett par boplatser vid Hullsjön och vid Onsjö. Bopplatsen vid Backa har såsom fyndet visar bebotts långt fram i hällkisttid men man kan dock ej frigöra sig från det intrycket, att materialet från Lihults- och trindyxtid i betydenhet långt övergår materialet från senare tider. Även i de utvid älvmyningen belägna bopplatserna finna vi redskap, vilka otvivelaktigt stamma från Vänerskanterna. Detta sistnämnda visar, att det tvivelsutan varit en livlig trafik mellan Vänern och Västerhavet — flintan utgjorde nog det eftersträfvade bytesmaterialet, vilken kanske togs i utbyte mot diabasyxorna. Detta synes mig tala för att redan tidigt hade uppstått en utvecklad bosättning vid Vänersstränderna, vilken sannolikt kommit till dessa trakter på andra vägar än uppför Göta älv. Man har även funnit råmaterialet till flintredskapen vid Vänersstränderna i form av hitförda flintblock, under det man aldrig vid Göta älvs nedre lopp funnit diabasen i annan form än såsom mer eller mindre grovt tillslagna verktyg. Förekomsten vid Vänern (Nordkroken, Gardisanna) av väldiga stentillverkningsplatser långt över ortens behov tala även för att en export ägt rum från dessa trakter. Kanske har Backabopplatsen varit något, som man under senare kolonisationstider mycket rörde sig med, nämligen ett faktori för Vänersredskapen. Frågan om kolonisationsvägen får nog ej anses slutgiltigt löst. Kanske ligger sanningen såsom ofta ej endast på en sida. Men det synes mig dock som om skälen för antagandet, att åtminstone den huvudsakliga bosättningen skett uppför det först omnämnda sjösystemet såsom den sannolikaste.

Som en sammanfattning av ovanstående kunna vi säga, att vi i Vänersborgstrakten hava en mycket gammal kultur, som i mycket var egenartad, i det att den byggde på ett eget redskapsmaterial, nämligen diabas. Om vi få antaga, att den uppstått självständigt, är mycket tvivelaktigt. Det är ju möjligt, att dess förnämsta redskap, yxan, uppstått i samband med den liknande kultur, vilken vi finna rikt representerad vid torpet Lihult i Skee socken i Bohuslän och vid Nöstvet i Akershus fylke. Men detta inflytande är ganska svårförklarligt. Snarare torde det vara troligt, att vi här hava två samlöpande kulturer, där avsaknaden av ett viktigt redskapsmaterial, flintan, nödvändiggjort en efterbildning av en av Ertebölletidens förnämsta verktyg, kärnyxan, eller den runt om slagna yxan, i ett annat materiel. Den mångfald av andra redskap av diabas, vilka vi finna på Vänersstränderna, kunna möjligen också räknas såsom efterbildningar i grov form av samtida flintverktyg. Men i alla händelser har denna kultur utvecklat sig i så rikt mått med hänsyn till tidens primitiva fordringar och på ett sådant sätt, att man med fullt skäl kan tala om en särskild typ av redskap, av mig i det föregående kallade Vänersredskap.

LITTERATURFÖRTECKNING.

- Oscar Almgren. Sveriges fasta fornlämningar.
Gunnar Andersson. Svenska växtvärldens historia.
N. Beckman. Vägar och städer i medeltidens Västergötland.
Sven Ekman. Djurvärldens utbredningshistoria på den Skandinaviska halvön.
I. Flodström. Naturförhållanden i Sverige.
Gerhard De Geer. Geochronologi of the last 10000 years.
J. P. Hemgren. Wenersborgs historia.
Pehr Kalm. Västgötha och Bahusländska resan.
C. von Linné. Västgöta resan.
Oscar Montelius. Sveriges kulturhistoria.
Oscar Montelius. Minnen från vår forntid.
C. A. Nordman. Den yngre stenåldern i Nordeuropa.
Ortsnamnen i Älvsborgs län. Väne härad.
Claes Joh. Ljungström. Väne härad.
Sune Lindqvist. Stenåldersproblem i stöpsleven. Fornvännen 1929.
Sune Lindqvist. Nordens benålder. Rtg 1919.
L. von Post. Svea, Göta och Dana älvar.
L. von Post. Jordklotets saga.
Otto Rydbeck. Stenåldershavets nivåförändringar.
Otto Rydbeck. Nordens äldsta bebyggelse.
Georg Sarauw och Johan Alin. Göta älvområdets fornminnen.
Georg Sarauw. En stenåldersboplatz i Maglemose.
K. E. Sahlström. Om Västergötlands stenåldersbebyggelse.
Soldan-Heppe. Geschichte der Hexenprocessen.
Johan Alin med fleras anteckningar i Göteborgs arkeologiskt-topografiska arkiv.
G. M. Blomqvists dagboksanteckningar.
Protocoll öfver Politie- och Oeconomie Mål hos Magistraten i Wenersborg.
-

Register följer i en senare del, omfattande traktens brons- och järnåldersbebyggelse.

LARS LECHANDER.

BORGMÄSTARE I VÄNERSBORG 1701—1719.

Vid Vänersborgs rådstuvurätts sammanträde den 12 januari 1701 anmäldes, att borgmästaren Magnus Printz på grund av sjukdom var förhindrad att tjänstgöra. Denna sjukdom ändade hans liv. Man vet ej hans dödsdag, ty Vänersborgs församlingsböcker saknas för tiden från år 1701 till år 1776, men den 25 februari 1701 upplästes i Rätten landshövdingens brev och befallning till Magistraten att försegla all salig borgmästaren Printz' lösegendom för en anseelig balans, i vilken han kommit på den tid, han varit artilleribokhållare i Malmö. Printz hade varit borgmästare i Vänersborg sedan år 1694.

Den 26 februari 1701 var landshövdingen tillstädes å rådstugan och propulerade, vilken som Magistraten och borgerskapet ville till borgmästaresuccessionen föreslå, men man hade tydligen klart för sig, att något förslag i dessa den kungliga maktfullkomlighetens tider icke skulle tjäna mycket till, ty den för staden så viktiga frågan »underställdes Hans Nådes gottfinnande» och landshövdingen utfäste, »det han ville så begå, att vacantien med en capabel och tjänlig man må bliva ornerad».

Den capable och tjänlige man, Kungl. Maj:t utsåg till borgmästare bar namnet L a r s L e c h a n d e r, och han tillträdde

sitt ämbete den 1 juli 1701, då landshövdingen David Makeléeer å rådstugan i närvaro av samtliga rådmännen uppläste Kungl. Maj:ts från högkvarteret i Lais*) givna fullmakt för Lechander att vara stadens borgmästare i salig borgmästaren Printz' ställe, varefter Lechander avlade den vanliga borgmästare- och domareden.

Att borgmästaren Lechander tillhörde den i Skara mycket spridda släkten Lechander torde vara givet, och i Warholms Herdaminne, som upptager ej mindre än tio präster av namnet, finner man ock uppgiften, att kyrkoherden i Lekåsa Abraham Lechander (död 1678) och hans hustru Kerstin Hille-sköld hade bl. a. sonen Lars, borgmästare i Vänersborg. Men i Västgöta Nations i Uppsala matrikel finnes om en den 25 februari 1688 inskriven student vid namn Laurentius Johannis Lechander antecknat, att han blivit borgmästare i Vänersborg. För den Laurentius Lechander, som inskrevs som student förenämnda dag finnes dock i Universitetets matrikel icke angivet något »farsnamn», där kallas han endast Laurentius Lechander, och att namnet Johannis i nationsmatrikeln är felaktigt och tillkommit i senare tid genom misstag, vinner också stöd därav, att domprosten C. J. Knös uti sina i slutet av 1700-talet gjorda anteckningar om Lechanderska släkten säger borgmästaren Lars Lechander i Vänersborg vara son av Abraham Lechander i Lekåsa. Nationsmatrikelns »Johannis» torde bero på en förväxling, förklarad därav att Abraham Lechander hade en broder Johan, som var komminister i Larf.

Borgmästaren Lars Lechander torde således vara identisk med den år 1688 som student inskrivne Laurentius Lechander.

*) Karl XII hade sitt högkvarter i Lais i Lifland december 1700—maj 1701.

Av handlingar i Västgöta Nations arkiv framgår, att denne Laurentius Lechander omedelbart efter sin inskrivning i nationen »efter landsmännens beviljande för hans sjukdom och fattigdom fått igen landskapspenningarna», d. v. s. inskrivningsavgiften, som var 12 dlr kppmt. Därutöver förekommer ej hans namn i nationens handlingar.

Lechanders levnadsöden i övrigt före det han blev borgmästare i Vänersborg äro okända.

Det första man i stadens domböcker förnimmer om borgmästaren Lechander är för honom ganska typiskt, ty det visar på två hos honom framträdande karaktärsdrag: månhet om sitt och sitt ämbetes anseende, men också i samband därmed en viss grälsjuka och oförmåga att undvika konflikter med andra. Den 26 augusti 1701 hade han låtit anklaga kronoskepparen Erik Braa för det denne i sitt fylleri överfallit borgmästaren med otidiga ord, stampandes och slåendes med käppen i golvet. Braa hade för en tid sedan passerat staden med kronans jakt och då lagt upp barlast i Vänersborg, men när han nu efter en resa återvände, hade barlasten befunnits vara bortförd. Då han infunnit sig hos borgmästaren för att klaga över detta, hade de råkat i häftig ordväxling.

1703 hade Lechander köpt fastighet i staden, N:o 4 enligt dåtida nummerordning och belägen i nordvästra hörnet av korsningen av nuvarande Residens- och Drottninggatorna. Den 6 april begärde han, att magistraten måtte avtaga tomtens längd och bredd, på det att den måtte bliva regulariter bebyggd.

Lechander råkade snart i en häftig konflikt med landshövding Makeléer, men huru denna konflikt uppkommit och vad den rörde sig om, framgår ej av domböckerna.

Den 12 december 1704 upplästes på rådstugan Göta Hovrätts dom i mål emellan advokatfiskalen Ehrenkrona och Lechander, enligt vilken dom det ålåg borgmästaren att enligt

ett vid domen fogat, men ej i Vänersborgs dombok intaget formulär avgiva deklaration och avbön inför landshövdingen.

Borgmästaren synes hava förhalat saken, i vilken han ingav skriftliga memorial till landshövdingen, och denne vidtog då den åtgärden att avstänga borgmästaren från tjänstgöring, till dess han gjort sin avbön. Enligt landshövdingens resolution den 18 januari 1705 fick Rådhusrätten ej heller dessförinnan sammanträda på rådhusalen i residensets norra flygel, utan skulle hava sina sessioner i rådman Bengt Valtinssons hus. Den 30 januari sände Rätten därifrån bud till borgmästaren, att han borde inställa sig för att deltaga i läsningen av den avskrift av förra årets dombok, som skulle insändas till Hovrätten, men borgmästaren ursäktade sig med att landshövdingen förbjudit honom att med rådet uti publika affärer sammanträda.

Redan påföljande dag föll emellertid Lechander till föga, och i närvaro av landssekreteraren Johan von Qvickelberg och landskamreraren Lars Håkansson Lenberg såsom ombud för landshövdingen gjorde han då denne sin avbön.

Borgmästaren Lechander synes väl varit en stridbar man, som höll på sin värdighet, men han framstår också såsom den där vädrat ovilja och förföljelse även i oträngt mål. Den 5 december 1705 anmäler han för Rätten, att borgaren Anders Beckman och tornbyggmästaren Jonas Byström visat tendenser att vilja beröva honom livet, enär de velat persuadera honom att sent en afton med dem resa ut till Huvudnäsön för att efterse lägenhet att där anlägga en spikkammare. Borgmästaren hade icke kunnat fatta detta förslag annat än som en stämpling mot sitt liv. Hela saken förefaller mer än dunkel och av protokollen får man den uppfattningen, att Herr Borgmästaren sett spöken på ljusa dagen.

Ett par år senare var borgmästaren i konflikt med handelsmannen Gustaf Funcke, vilken enligt Lechandens påstående

utfarit med ohövligt munbruk och hårdragit hans hustru samt slagit omkull honom själv på gatan utanför hans husdörr.

1708 var ett mycket oroligt år i Vänersborg. Det började med att man skulle tillsätta ny ålderman vid stadens lastageplats Korseberg, där värmlandsjärnet lastades in på fartygen för att köras förbi vattenfallen vid Trollhättan och Lilla Edet. Den 25 april 1708 uppvisade handelsmannen Michael Wallman landshövdingens fullmakt att vara Korsebergsålderman, men Magistraten förklarade, att då Wallman redan vore försedd med postmästareämbetet, han icke torde hinna att behörigen sköta åldermanssysslan, varföre han borde omhugsa sig, om han ville cedera postmästaretjänsten. Det befanns att åtskilliga borgare bakom Lechandens och Magistratens rygg hos landshövdingen utverkat fullmakt för Wallman, och den 29 april hade borgmästaren kallat till allmän rådstuga, då han läste lagen för borgerskapet. Han föreställde borgarna, att de enligt sin borgareed borde vara Magistraten höriga och lydiga uti allt vad Magistraten på Kungl. Maj:ts vägnar dem bjuder och befaller, samt bevisa Magistraten, som är borgerskapets förman, vederbörlig ära och respekt. Borgmästaren erinrade, att nu vore annorlunda tillgången, i det att några understått sig att förordna ålderman vid Korseberg utan Magistratens vetskap. Han frågade därefter borgarna, om det verkligen vore deras vilja att få Wallman till ålderman. Härtill svarades ja, men borgmästaren befallde, att formlig omröstning skulle ske, »vartill de alldeles nekade och togo därmed samtliga på dörren». Borgmästaren befallde dem några gånger och till slut på Kungl. Majestäts vägnar att stanna, »men borgerskapet gick lika fullt sin väg ut».

Sinnena måtte varit i avsevärt uppror, ty några dagar här-efter företrädde för rätten fru borgmästarinnan med förmälan, att hon skulle resa bort en kort tid, men befinner, att här i staden är en hop oroliga människor. Hon sade sig därför

befara, att under hennes bortovaro något försåt eller övervåld kunde hennes kära man tillfogas av det vidriga borgerskapet, varför hon nu ville göra dem i förväg ansvariga, därest sådant skulle ske.

»Vidrig» hade på denna tid samma betydelse som genstörtig, uppstudsig.

Till den 13 påföljande maj hade landshövdingen låtit utlysa allmän rådstuga. Han kom ej själv tillstädes, men landskamreraren Anders Lenberg och landssekreteraren Daniel Lenberg inställde sig med landshövdingens fullmakt. Borgmästaren var självfallet närvarande omgiven av sex av sina rådmän. Den sjunde, den gamle Anders Larsson Wallman, hade ej på flera år på grund av ålder och sjuklighet gjort tjänst. Största delen av borgerskapet uppgives ock hava varit närvarande.

Landssekreteraren och landskamreraren anmärkte först, att valborgsmessorådstugan redan av borgmästaren hållits, utan att underrättelse därom meddelats landshövdingen.

Härefter handlades till en början ett flertal vanliga ärenden. Bl. a. anmälades, att residenshuset numera vore färdigbyggt och kommet till perfektion. Indrivna, resterande skatter skulle inlevereras i den mån de icke åtgått åt de i staden inkvarterade kosackiske krigsfångarna. Stadskassören skulle avlämna uppbördsborgen. Han skulle varje månad till landskontoret göra räkning på kronans medel. Det tillsades, att stadens källarfrihet, som hittills disponerats av borgmästaren, hädanefter skulle komma hela borgerskapet till godo. d. v. s. arrendet för stadskällaren, för vilken viss kvantitet vin m. m. fick tullfritt införas, skulle ingå till stadskassan i stället för att tillfalla borgmästaren. Förteckning över alla stadens donationer och ägor skulle upprättas. Stadens ägor skulle ej nyttjas av samme personer år efter år, utan nyttjande-

rätten skulle cirkulera, så att den komme borgerskapet i gemen till godo. Staket skulle uppsättas omkring staden.

Sedan borgmästaren fått svälja smäleken att förestava ämbetseden för den av landshövdingen tillsatte nya åldermannen vid Korseberg, Michael Wallman, kom huvudpunkten på föredragningslistan: borgerskapets uppstudsighet mot borgmästare och råd. Landssekreteraren omtalade, att borgmästaren för kort tid sedan hos landshövdingen anmält, att en del av borgerskapet sammangaddat sig som konspiranter och begått rebelleri, och att för den skull landshövdingen, som sutte i Konungens ställe, ansett sig böra inskrida för att alla farliga och elaka stämplingar avböja.

Borgerskapet — heter det i protokollet — påstodo enhälligt att herr borgmästaren, som dem så oanständigt angivit för sammangaddning, måtte lagligen bevisa sina påståenden.

Sedan i anledning härav borgmästaren uppläst protokollet för den 29 april, anmärktes, att borgerskapet då avlägsnat sig, emedan borgmästaren själv sagt, att dagens förhandlingar voro slut och därefter börjat samtala på finska med sin hustru, som varit närvarande. Borgerskapet förklarade, att de efter vad som förekommit höllo för betänkligt, att uti några mål submittera sig under herr borgmästarens avdömande. Dessutom upplyste borgerskapet, att de, när de på rådstugan uppkomme, ej bleve rätteligen hörde, utan ofta av borgmästaren »snubbade».

Rådstugan slöts utan något uttalande av landssekreteraren och landskamreraren, som tydligen ville hänskjuta saken till landshövdingens avgörande.

Denne var emellertid redan då sjuk och låg fortfarande sjuk den 18 juli 1708, då ny allmän rådstuga skulle hållas för biläggande av Lechanders stridigheter med borgerskapet. Även då voro landssekreteraren och landskamreraren närvarande, men borgmästaren öppnade rådstugan med att uppläsa

ett brev från landshövding Makeléers gemål grevinnan Eleonora Ascheberg, i vilket brev hon förklarar, att därest sekreteraren eller kamrerna nu i landshövdingens sjukliga tillstånd skulle på rådstugan proponera något som stode mot Kungl. Maj:ts förordningar och stadens privilegier, så ville hon — tydligen å sin mans vägnar — därför vara alldeles ursäktad.

Härefter skulle rådstugan börjas, och detta skedde med att landssekreteraren och landskamreraren under åberopande av vad som vore vanligt i Stockholm, då överståthållaren uppkomme på rådstugan, påfordrande att intaga den förnämsta platsen vid rättens bord, ehuru de förra gången den 13 maj låtit sig nöja med att borgmästaren då själv intagit främsta numret. Om landssekreteraren och landskamreraren tänkt sig att båda på en gång sitta i ordförandestolen, nämnes intet i protokollet.

Men borgmästaren förklarade, att såvida landshövdingen ej själv personligen komme, funne han sig intet böra uppstiga ur dess domstol.

Då landssekreteraren och landskamreraren vidhöllo sitt anspråk under åberopande att de förrättade Kungl. Maj:ts tjänst, brast borgmästarens tålmod och han yttrade till de båda höga herrarna: »I förrätten dock icke allt, utan vad domarämbetet angår, så sitter jag borgmästare, och förmenar ock, att slikt bliver här i staden försvarligt av mig förrättat».

Det blev naturligtvis ingen fortsättning på en så börjad rådstuga, utan landssekreteraren och landskamreraren avlägsnade sig, och rådstugan upplöstes.

Landshövding Makeléer var fortfarande sjuk och dog den 10 november 1708. Betecknande för tidens förhållanden i fråga om postgång är, att han fick nådigt avsked och upphöjdes i friherrligt stånd en månad efter sin död.

Sedan det visat sig, att Makeléers sjukdom skulle bliva långvarig, förordnades till vice landshövding i Älvsborgs län

översten Georg Reinhold Patkull, som första gången var närvarande vid allmän rådstuga den 5 november 1708. Han manade då till försonlighet och frid och framhöll, att som Vänersborg vore en residensstad, så borde det desto mer lysa för alla de andra städerna i länet. Därföre bad landshövdingen både borgmästare och råd samt det menige borgerskapet, att beflita sig om att föra ett gudligt och nyktert leverne samt en redlig handel ochandel.

Förhållandet mellan borgmästaren och borgerskapet synes emellertid ej så lätt blivit det bästa, ty att sympatierna för honom fortfarande varit svala därpå tyder, att icke Lechander, utan rådmannen Erik Bänge valdes till herredagsman vid den till år 1710 utlysta riksdagen.

Samma år fick borgmästaren ytterligare anledning att känna sig infamt påpassad av Konungens Befallningshavande. Vid allmän rådstuga den 5 maj 1710 då såväl dåvarande landshövdingen von Faltzburg som landssekreteraren och landskamreraren voro tillstädes framställdes krav mot såväl de båda föregående borgmästarna Anders Hjelldman och Magnus Printz som mot Lechander för det de tillgodogjort sig stadens källarfrihet, varav inkomsten rätteligen bort tillkomma borgerskapet i gemen.

Häremot protesterade Lechander under åberopande att han likaväl som sina företrädare i ämbetet alltid åtnjutit källarefriheten utöver lönen, vilket varit så mycket mer rättvist, som Vänersborg vore en residensstad med dagliga besök av främmande gäster. Då borgmästaren som en orättvisa åberopade att kyrkoherden i staden hade 190 skäppor spannmål i vederlag för gästning, följer därav att borgmästaren också brukade härbärgera en del av de omtalade främlingarna.

Landshövdingen von Faltzburg efterträddes av generalmajoren Anders Sparrfelt, och då denne var tillstädes vid allmän rådstuga den 26 april 1712, höll han först sammanträde

med Magistraten inom lyckta dörrar, då han »förehöll borgmästare och råd många hälsosamma lärdomar», som det heter i protokollet. Därvid frågade han särskilt, om någon av magistratspersonerna haft något att klagå över den andra såsom borgmästare över rådmännen eller rådmännen över borgmästaren. »Svarades, att ingen över den andre har att klaga, varföre Hans Nåde önskade sådant städse måste continueras».

Den 25 november 1713 voro stadens äldste kallade att inför Landshövdingen med Magistraten utse herredagsmän till den riksdag, som var utlyst till den 14 december. Landshövdingen befallde, att till herredagsmän skulle utses borgmästaren och en av rådmännen, men då man begärde att få slippa med endast en herredagsman, biföll landshövdingen detta. De äldste utsågo härefter enhälligt rådman Erik Bänge till herredagsman. Landshövdingen dekreterade då, att därest de ej till ensam herredagsman ville utse borgmästaren, så skulle de därtill ej heller få utse en rådman, utan i så fall välja en borgare. Landshövdingen frågade, varför man ej ville utse borgmästaren, vartill svarades, att man ej kunde hava något förtroende för borgmästaren, innan utslag meddelats i den process, han hade med borgerskapet, vilken process nu påginge i Hofrätten, sedan den handlagts vid tvenne särskilt förordnade commissorialrätter här i staden.

Vad denna tvist rörde sig om är okänt, då protokollen från den särskilt förordnade domstolen ej finnes bland Vänersborgs bevarade domböcker.

Den 27 november 1715 hölls i landshövdingens närvaro åter sammanträde för val av herredagsman. Landshövdingen hade nu åter bestämt, att borgmästaren och en rådman skulle väljas, men borgerskapet begärde ödmjukt att få slippa med en herredagsman och att denne måtte bliva rådmannen Erik Bänge, men landshövdingen förklarade, att då Bänge jämväl vore stadens organist och en stor högtid stun-

dade, Bånge för den skull ej borde utses till herredagsman. Landshövdingen lovade, att för herredagsmannens arvode 100 daler skulle få förskotteras ur stadens kassa, vilka 100 daler skulle återbetalas på våren, »då förtjänsten faller på Edsvägen», d. v. s. då körslorna på Edsvägen komme i gång, skulle en uttaxering ske av herredagspenningarna.

Lechander synes icke någon gång varit sin stads herredagsman, men i andra avseenden synes han dock hava haft förtroende, åtminstone hos höga vederbörande. 1710 var han av Hovrätten förordnad att hålla ting på Dal i häradshövdingen Johan Leijonbielkes ställe. Även 1719 förrättade Lechander sommaringet i Valbo härad, då tinget hölls i Rösäter.

Borgmästarelönen var ej stor, 300 daler om året, men det var, som vi sett, vanligt, att borgmästaren fick åtnjuta inkomsten av stadens källarfrihet, och dessutom innehade han något av stadens donationshemman på arrende. Han tjänstgjorde därjämte såsom järnfactor, d. v. s. var i Vänersborg ombud för någon av Göteborgs affärsmän och bevakade dennes intressen, då Värmlandsjärnet, som på båt kommit till Vänersborg eller rättare Korseberg, där skulle omlastas för att med hästskjuts föras förbi vattenfallen i Göta Älv.

Lechander innehade först på arrende Huvudnäs, men utbytte detta år 1708, då rådman Linds änka flyttade från staden, mot det av hennes man och därefter av henne innehavda halva Stora Espered, vilket borgmästaren då fick arrendera. Andra hälften av hemmanet innehades av rådmannen Erik Bånge.

Beträffande järnfaktoriet så var det egentligen borgmästarinnan som stod för detsamma. Hon var ombud i Vänersborg för handelsmannen i Göteborg, Franz Schröder, som var bördig från Vänersborg och son till borgmästaren Jacob Frantzson Schröder. Hennes kommissionärskap måtte väckt missnöje bland borgarna, särskilt då hon 1708 sökte Magistratens

formliga tillstånd. Som skäl för sin ansökan åberopar hon, att därest hon skulle vara så olycklig, att hennes man skulle falla henne ifrån, så skulle hon komma att sitta på torra gatan, och därför borde hon såväl som hennes antecessorinnor och rådmansänkorna få förtjäna sig en liten brödpänning av stadens näring. Då Franz Schröders änka senare gifte om sig med majoren von Köppen, öppnade denna emellertid rättgång mot borgmästaren Lechander om järnaffärer från år 1715.

Lechander var på grund av sjukdom frånvarande vid rättens sammanträde den 5 oktober 1719 och har därefter icke tjänstgjort. Han levde emellertid ännu den 28 november samma år, då han i det ovannämnda målet mot von Köppen lät ingiva en skrift, där han begär att under sin opasslighet icke bliva inquieterad varken med sequester eller annat dylikt och därför anhöll om uppskov till den 1 maj 1720.

Han har emellertid dött i slutet av år 1719.

Lechander synes hava varit gift två gånger, ty hans hustru anlitas som dopvittne flera gånger under år 1702, men uti den 30 mars 1707 av honom ingivet testamente mellan honom och hans hustru Margareta Danielsdotter Neuberg säges det, att han utfäst en morgongåva av 250 ducater och att båda kontrahenterna voro barnlösa. Detta tyder på att Margareta Neuberg var Lechanders andra hustru och att de vid testaments ingivande nyligen ingått äktenskap.

Margareta Neuberg hade förut varit gift med kaptenen Anders Skiöring, och den 3 maj 1709 utfärda hon och Lechander en revers till hennes son (styvson?) löjtnanten Anders Skiöring å dennes hos Margareta innestående farsarv, 400 daler silvermynt.

Lechanders änka kvarbodde i Vänersborg och hade mycket bråk med försäljningen av makarnas fastighet. Genom köpebrev den 28 februari 1722 sålde hon gården med tillhörande

ängslycka för 900 dlr. smt. till prostinnan Anna Viktorina, änka efter kyrkoherden i Flo, prosten Lars Odhelius, vars mor hette Lechander. Prostinnan synes emellertid ej fullgjort betalningsvillkoren ordentligt, men sålde ändock i sin tur gården till landssekreteraren Samuel Perman. Ännu 1724 pågick process om gården.

Samma år handlägges ett mål, där charta sigillatæ commissarien Carl von Kemphen begärt Magistratens handräckning för utfående av en stämpelbalans hos avlidne borgmästaren Lechander. Det gällde dock ej mer än 13 dlr.

BERTEL HALLBERG.

ÅRSKRÖNIKA

VID GILLESSTÄMMAN 1931.

Depressionen har satt sin stämpel på nådens år 1931, och det går till hävderna med ett något skamfilat rykte. Finge man tro pressen har depressionen under årets lopp ideligen nått botten, men trots upprepade konferenser och politiska week-ends hava förhållandena knappast blivit bättre; snarare har misstänksamheten ökats och de politiska irrgångarna blivit allt dunklare. Nya tullmurar hava rests för världshandeln, som blivit lamslagen av försöken att forcera dem, och arbetslösheten har antagit skrämmande proportioner. Alla ansträngningar att skapa drägligare förhållanden ha närmast liknat försök att lyfta sig själv i håret; allt sunt förnuft har dränkts i hänsynen till den franska ära som i århundraden gång efter annan kommit Europa att knaka i fogarne. Det stolta Albion har råkat i ekonomiskt trångmål och tvingats släppa guldmyntfoten. Tyskland regeras med nödförordningar av en ny järnkansler och i Amerika sätter man likhets-tecken mellan presidenten Hoover och onda tider. Tiderna hava varit till den grad tryckta, att atlantflygningarne praktiskt taget avstannat, i stället har man under isen försökt nå nordpolen i en illa konstruerad undervattensbåt. Japan och Kina ha blivit oense, varigenom Nationernas Förbund kommit till den märkliga slutsatsen, att något borde göras och anmodat vederbörande att inställa fientligheterna, med resultat att de av allt att döma fortsätta. Oförmågan hos den höga församlingen står i sorglig proportion till den storslagna ap-

paraten. Om slutligen Alfonsos fall från sin vacklande tron skall räknas till de glada eller sorgliga händelserna blir i hög grad en fråga om personliga tänkesätt.

De onda tiderna ha icke heller skonat Sverige, vilket vi emellertid icke efter amerikanskt mönster tillvita landets högste styresman, herr Ekman. Trots den vågdal vi befinna oss i håller han sig fortfarande på toppen, vilket när allt kommer omkring kanske inte är ett så svårt konststycke för en vågmästare. Kronan har han dock icke kunnat rädda från att dela pundets öde och bli en billig pappersvaluta. Trots den stolta devisen »Hinc robur et securitas» på våra papperspengar, som i stället borde få inskriptionen »Köp svenskt för svenska pengar». Dessa pengar hava dock icke blivit värdelösare, än att de även i år fortsatt att försvinna i ungefär samma utsträckning som förut, man garderar sig bara mot kursfallet genom att ta så mycket mera.

Det är inte bara förluster i materiellt hänseende som karakteriserat året 1931 för Sveriges del. Tung väger också förlusten av de människoliv som spilldes vid sorgespelet i Ådalen. Det gångna året har kastat mörka skuggor över Svea rike.

Vänersborg har nog dessbättre haft ganska liten kännning av de onda tiderna, som tillsvidare nått oss mera på ryktets vingar. Våra bekymmer ha icke varit fullt så olustbetonade som på andra håll, de ha i allmänhet rört gamla hemtrevliga saker. Som exempelvis torget, vars enda fel tycks vara, att det är så stort, att det blir oroväckande för litet för allt man vill placera där. Under året tycks det emellertid ha blivit litet mera reda i förhållandena, sedan samtliga förslag av en eller annan anledning kommit ur räkningen. Någon torgbrunn blir det tydligen inte, de fyra förslag som sett dagens ljus ha alla det gemensamma att vara för dyra; det skulpturala spex, som skaparen kallar »Sången om universum» har dock en fördel

framför de andra: att kunna ge outtömligt stoff åt det speciellt vänersborgska skämtlynne, som tar sig uttryck i mer eller mindre träffande öknamn. Några kiosker för chaufförer och busstrafikanter torde det inet bli, så länge statsmakterna ha ett ord med i laget, däremot tycks vi under kommande år få en transportabel kiosk. Till syvende och sist äro vi således där vi började, när torgets prydnad kom på tapeten; det gäller att placera de kandelabrar, som apotekare Bergquist lovat skänka för att kasta ljus över torghandeln. Men som torghandeln har sina vedersakare kanske också kandelabrarna borde göras transportabla för säkerhets skull. För resten kastar vår Harry Peterson numera rött ljus över torget med sin ljusreklam — stadens ljus kallad.

Halvord Lydell kallade en gång Skräcklan för vårt paradiset, men fråga är om det längre håller streck. Det kan ju visserligen bero på, vilka pretentioner man har på paradiset, men efter vad som i år hänt vid Skräcklan måste de nog vara synnerligen blygsamma. Det som en gång var härlig natur har förkonstlats med tillhjälp av den nya tidens mest funkisbetonade material — betong. Om tycke och smak ska' man inte disputeras, men betongmurarne på Skräcklan är åtminstone för de flesta verkliga vänersborgare den sorgligaste händelsen i stadens historia på många år och utan gensägelse den sorgligaste 1931.

Bland övriga händelser anteckna vi ungsvenska dagen, då vänersborgarne tack vare från andra orter importerad blågul och sovjetröd ungdom fingo en visserligen kort men dock lektion i kravallteknik under benägen medverkan av stockholmspolis. Vidare har kronprinsparet gjort staden ett kort besök, hälsade bl. a. av en i ungefärlig proportion till valresultatet 15—15 decimerad stadsfullmäktigeförsamling. Idrottens höge beskyddare hade varken tid eller tillfälle att bevista något idrottsevenemang här och besparades således att in-

stämma med Ivar Lo-Johansson: Jag tvivlar på idrotten. Här behövs en ny Fock och ett fotbollslag, som inte behöver fara till Flakeberg för att segra.

Den gamla hedersvärda kyrkostämman har spelat ut sin roll, och dess uppgifter skola på nyåret övertagas av en efter småaktigt kiv nyvald kyrkofullmäktigeförsamling. Ett av de sista beslut kyrkostämman fattade gällde en skattesänkning på tolv öre, och det får man väl säga vara en vacker sortie. Stadsfullmäktige, som inte ska gå ännu på några år, nöjde sig med åtta öres sänkning, vilket skedde vid en budgetsbehandling, som inte tog mer än tre minuter, och som säkerligen var hastighetsrekord för Vänersborg. Kanske rent av svenskt rekord. Med en skattesänkning av tjugo öre i dessa vargatider få vi väl här i Vänersborg inte onödigt smäda året 1931.

För Gillet slutligen har året bjudit både bekymmer och tillfredsställelse. Kassören har haft det bekymmersamt med allmänna kassan, som tack vare jubileumsfirandet förra året blivit kännbart åderlåten. Men liksom herr Hamrin kommer han med säkerhet att i fortsättningen hålla ännu hårdare om pungen än hittills, och Gillets finansminister är mannen att göra det. Nöjes- och matrikelkommittéerna, som haft stora anspråk på hans kassa, bära en stor respekt för honom, och det är med darrande stämma jag haft den obehagliga uppgiften att framföra deras krav.

För de nämnda kommittéerna torde det behöva framföras en ursäkt, de ha nämligen legat på latsidan under året. Men särskilt matrikelkommitténs uppgift är icke lätt, det fordras både list och tålamod för att locka motsträviga gillesbröder att överlämna sina fotografier. Måtte de luckor som finnas till påseende i porträttsamlingen mana dem det vederbör att göra bot och bättring, så kanske resultatet av kommitténs arbete under nästa år blir mera lysande; naturligtvis under för-

utsättning att kommitténs eget arbete blir mera kvalificerat än under detta år.

Den inteckning staden har som säkerhet för olaga användning av ålderdomshemmet har i år förnyats trots styrelsens framställning om dess slopande. Om den saken är intet att orda, stadens myndigheter måste tänka på stadens intressen i första hand. Däremot är det ganska underligt att konstatera den animositet mot gillet, som förefinnes på vissa håll och särskilt hos herr Lundgren. Den tycks grunda sig på den missuppfattningen att vi skulle tro oss vara bättre än stadens övriga invånare. Något sådan har aldrig föresvävat Gillets medlemmar mig veterligen. Man kan åstadkomma dumheter och förståndiga saker oberoende av födelseort, och man kan se saker på olika sätt oavsett om den ene är född i Vänersborg och den andre i Mellerud. När herr Lundgren vädrar Vänersborgs Söners Gille t. o. m. då det gäller att tillsätta en barnmorska, undrar jag om han inte överskattar Gillets inflytande. För det är på det hela taget mycket minimalt.

Under året har Gillet haft glädjen att mottaga storslagna bevis på förtroende och sympati för sina strävanden. Gillet har genom testamente av framlidne grosshandlaren Wilh. Malmberg fått mottaga tiotusen kronor; likaledes genom testamente 2,500 kronor av framlidne majoren Oskar Wenerström och ettusen kronor av framlidne sysslomannen Gabriel Ljung.

Inför ett årsskifte gå tankarna mot framtiden, och vi låta icke händelserna under år 1931 fördunkla vårt hopp, att egoism och politiska hänsyn icke skola lägga större hinder i vägen än att julens budskap, frid på jorden, skall under kommande året förverkligas bättre än som skett under det år, som nu går mot sitt slut.

ELOV NORDÉN.

VÄNERSBORGS SÖNERS GILLES STYRELSEBERÄTTELSE

FÖR ÅR 1931.

Styrelsen för Vänersborgs Söners Gille får härmed avgiva följande berättelse över verksamheten under år 1931.

Gillet saknar alltfjämt medel att bereda friplatser eller nedsättning av pensionsavgifterna i ålderdomshemmet, och av de betalande pensionärer, som f. n. finnas å hemmet äro endast tre äldre vänersborgare. För att trygga hemmets ekonomi är styrelsen tyvärr fortfarande hänvisad att i hemmet mottaga andra pensionärer än sådana, för vilka det från början avsetts.

Den i förra styrelseberättelsen utlysta tävlingen om namn å ålderdomshemmet har icke lett till önskat resultat; styrelsen har icke ansett något av de inkomna förslagen vara tillfredsställande. Med gillesstämmans medgivande har styrelsen därför beslutat förlänga tävlingstiden t. o. m. september månads utgång innevarande år.

Styrelsen har ansett det angeläget att till trycket kunna befordra sådana undersökningar och skildringar, som kunna ha intresse för kännedomen om Vänersborg från äldre tider till våra dagar. Genom utgivandet av en årligen återkommande publikation tror sig styrelsen kunna förverkliga detta önskemål. Styrelsen har också erhållit gillesstämmans bemyndigande att t. v. från och med 1932 utgiva en årsskrift, som kostnadsfritt skall tillställas gillet medlemmar. I denna kommer även att publiceras en något fylligare matrikel över gillet medlemmar än den förteckning, som hittills åtföljt styrelseberättelsen.

Under året har styrelsen haft glädjen att å gillet vägnar mottaga icke mindre än tre donationer. Framlidne grosshandlanden Wilhelm Malmberg har genom testamente till gillet donerat 10,000 kronor. Av ränteavkastningen skall dock enligt testators bestämmelse t. v. utbetalas en livränta, varför något beslut om donationens användning ännu ej fattats. I efterlämnat testamente har gillet ihäggkommit av framlidne majoren Oskar Wenerström med 2,500 kronor, varav avkastningen skall användas till

understöd åt behövande gillesmedlemmar. Slutligen har gillet genom testamente av framlidne sysslomannen Gabriel Ljung fått mottaga 1,000 kronor, vid vilken gåva icke fästs något villkor.

Ur Hernströmska fonden har liksom tidigare utdelats fyra julgåvor å 25 kronor vardera.

Vid årsskiftet räknade gillet 296 medlemmar, varav 3 hedersledamöter och 8 ständiga medlemmar.

Gillet's tillgångar utgjorde den 31 december 1931:

Försköningsfonden	2,374: 52
Namn-kunniga vänersborgares minnes fond....	376: 54
Knut Hernströms understödsfond	2,000: —
Hjalmar A. Lindedals Minnesfond	2,211: 21
Major Oskar Wenerströms fond	2,590: 41
Wilhelm och Nora Malmbergs donation	10,172: 95
Allmänna kassan	1,137: 27
	Kronor 20,862: 90

Rörande ålderdomshemmets ekonomi hänvisas till den av fastighetsföreningens styrelse avgivna förvaltningsberättelsen.

Vänersborg den 24 mars 1932.

EDWIN ANDERSON.

K. G. CEDERGREN.

ELOV NORDÉN.

JOHN LINDGREN.

ISIDOR JANSON.

ANTON THERNQUIST.

FRANS W. JÖNSSON.

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1931.

Undertecknade av Vänersborgs Söners Gille utsedda att granska dess räkenskaper för år 1931 få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

I. ALLMÄNNA KASSAN.

Inkomster:

Behållning från 1930	173: 35
Medlemsavgifter	581: —
Gåva av syssloman G. Ljung	1,000: —
Ränta	8: 90
	Summa kr. 1,763: 25

Utgifter:

Annonser och porto	200: 15
Kransar och blommor	173: 70

Fotografier, kopior och böcker	186: 63
Diverse utgifter	65: 50
Behållning till 1932	1,137: 27

Summa kr. 1,763: 25

II. FÖRSKÖNINGSFONDEN.

Behållning från 1930.. . . .	2,277: 75
Ränta	96: 77

Behållning till 1932 Summa kr. 2,374: 52

III. NAMNKUNNIGA VÄNERSBORGARES MINNES FOND.

Behållning från 1930.. . . .	361: 20
Ränta	15: 34

Behållning till 1932 Summa kr. 376: 54

IV. KNUT HERNSTRÖMS UNDERSTÖDSFOND.

Inkomster:

Behållning från 1930.. . . .	2,000: —
Ränta	100: —

Summa kr. 2,100: —

Utgifter:

Julgåvor	100: —
Behållning till 1932	2,000: —

Summa kr. 2,100: —

V. HJALMAR A. LINDEDALS MINNESFOND.

Behållning från 1930.. . . .	2,121: 22
Ränta	89: 99

Behållning till 1932 Summa kr. 2,211: 21

VI. MAJOR OSKAR WENERSTRÖMS FOND.

Kontant enligt testamente	2,500: —
Ränta	90: 41

Behållning till 1932 Summa kr. 2,590: 41

VII. WILHELM OCH NORA MALMBERGS DONATION.

Kontant enligt testamente	10,000: —
Ränta 24/8—3/11	94: 44
„ å sparkasseräkning	78: 51

Behållning till 1932 Summa kr. 10,172: 95

Efter granskning av räkenskaperna med tillhörande verifikationer, hava vi funnit dessa i full överensstämmelse, och då skäl till anmärkning ej förelegat få vi föreslå att full och tacksam ansvarsfrihet beviljas för den tid revisionen omfattar.

Vänersborg 12/3 1932.

EMIL JONSSON.

ANDERS WENNERGREN.

VÄNERSBORGS SÖNERS GILLES FASTIGHETS- FÖRENINGIS STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1931.

Styrelsen för Vänersborgs Söners Gilles Fastighetsförening u. p. a. får härmed avgiva följande berättelse över föreningens ställning pr den 31 december 1931.

Räkenskaperna utvisa följande:

INGÅENDE BALANS KONTO.

Debet:

Knut Hernströms Understödsfonds konto	2,000:—
Reservfondens konto	1,700:—
Kapital konto.. . . .	63,198: 16
	Kronor 66,898: 16

Kredit:

Fastighetens konto	60,000:—
Inventariers konto	3,476: 05
Obligationers konto.. . . .	50:—
Bank konto	3,111: 42
Bränsle konto	147:—
Kassa konto	113: 69
	Kronor 66,898: 16

VINST- OCH FÖRLUST KONTO.

Debet:

Inventariers konto (avskrivning)..	173: 80
Bränsle konto	942:—
Gas konto.. . . .	31: 30
Omkostnaders konto	524: 25
Reparationers konto	994: 70
Renhållnings konto.. . . .	195: 50
Löners konto.. . . .	900:—
Skatters konto	213: 63

<i>Kredit:</i>	
Hyrors konto..	3,562: 50
Mathållningens konto	444: 16
Årsavgifters konto	285: —
Extra årsavgifters konto	114: —
Räntors konto	134: 48
Gåvors konto..	25: —
Kronor	4,565: 14

Debet:

Kredit:

Kronor 67,017: 93

EDWIN ANDERSON.

ISIDOR JANSON.

ANTON THERNQUIST.

FRANS W. JÖNSSON.

— 163 —

ningen handhafts på bästa sätt. Räkenskaperna äro förda med utmärkt ordning och försedda med vederbörliga verifikationer varför vi föreslå full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Vänersborg den 29/3 1932.

EMIL JONSSON.

ANDERS WENNERGREN.

NEKROLOGER 1931.

Majoren OSKAR FREDRIK WENERSTRÖM avled i Borås den 23 januari. Wenerström var född den 19 april 1850. Efter att hava avlagt studentexamen år 1871 valde han den militära banan och utnämndes 1874 till underlöjtnant vid Älvsborgs regemente, där han avancerade till löjtnant 1879 och till kapten 1894. Han övergick 1903 till reserven och utnämndes året därpå till major i armén, i vilken han kvarstod till 1918. Wenerström var varmt intresserad av den frivilliga skytterörelsen och var på sin tid överbefälhavare för Göteborgs frivilliga skarpskyttekår. Röda korsrörelsen hade också fångat hans intresse och i den av honom i Borås bildade lokalföreningen fungerade han i många år som vice ordförande. Han var medlem av Vänersborgs Söners Gille från dess bildande.

Den 28 februari avled fabrikören LARS GUSTAF CARLSSON. Han var född i Vänersborg den 19 november 1875 och son till fabrikören Anders Fredrik Carlsson, grundaren av A. F. Carlssons Skofabrik. Sedan han år 1895 avlagt studentexamen trädde han i fabriken i tjänst och fortsatte efter någon tid sin praktiska utbildning vid utländska skofabriker. Åren 1900—1907 var han chef för den av bolaget ägda skofabriken i Lundby, och sistnämnda år återbördades han till Vänersborg, där hans krafter alltsedan dess togs i anspråk för fabriken i ledning. I det offentliga livet tog Gustaf Carlsson ringa del, han hörde till dem som icke vilja synas utåt. Gillet minnes med tacksamhet den värdefulla hjälp han lämnade för ålderdomshemmets tillkomst.

F. sysslomannen vid Vänersborgs lasarett GABRIEL LJUNG avled den 2 april. Ljung var född i Vänersborg den 16 januari 1859 och son till häradshövdingen Frans Ljung och hans maka, f. Richert. Efter avslutade skolstudier inträdde han på den merkantila banan och var en tid bokhållare hos rådmannan Albert Carlsson, tills han år 1894 blev syssloman vid Vänersborgs lasarett, där han kvarstod till utgången av år 1925. Vid rådmannan Carlssons död 1912 övertog Ljung dennes omfattande försäkringsverksamhet för Brand- och Lifförsäkringsbolaget Svea. För allmänna angelägenheter hyste han intet synbart intresse.

Den 8 maj avled kaptenen KARL FALK. Född i Vänersborg den 6 december 1864, avlade han där studentexamen 1884 och efter att hava genomgått krigsskolan på Karlberg utnämndes han 1886 till underlöjtnant vid dåvarande Gotlands nationalbeväring. Han befordrades till löjtnant 1895. Efter avsked 1902 kvarstod han i regementets reserv och utnämndes 1906 till kapten i reserven. Efter genomgången kurs vid Gymnastiska Centralinstitutet öppnade han år 1896 i London praktik som sjukgymnast. År 1929 återvände han till Sverige.

Grosshandlaren AXEL JOHAN HENRIK JONSSON avled i Göteborg den 7 juli. Han var född i Vänersborg den 30 mars 1844. Efter att ha tillbragt sina första verksamhetsår i födelsestaden och i Upsala grundade han år 1872 i Göteborg tillsammans med Harald Sternhagen firman Jonsson, Sternhagen & Co., vilken firma genom hans insiktsfulla ledning vuxit upp till en av de största i sin bransch inom Göteborg. Hans stora arbetsförmåga räckte även till för andra uppgifter. Vid Göteborgs Köpmansbanks stiftande 1874 blev Jonsson dess förste verkställand direktör. Genom olika bankfusioner kom han sedermera att övergå till Skandinaviska Kreditaktiebolaget, vars högsta ledning han tillhörde intill år 1918. Han var dessutom styrelseledamot i ett stort antal affärs- och bankföretag. Under de senaste åren av sin levnad lämnade han större delen av sina många uppdrag. Ända till sin död var han dock delägare i firman Jonsson, Sternhagen & Co.

I Halmstad avled den 28 oktober majoren FRITZ HARALD RYRBERG. Han var född den 1 april 1876 i Vänersborg, där han år 1895 avlade studentexamen. År 1902 blev han löjtnant vid Hallands regemente och befordrades 1912 till kapten. Han utnämndes vid sitt avsked ur aktiv tjänst till major i armén. Ryrberg har dessutom innehaft befattningen som kassör vid Hallands Läns Hushållningssällskap.

Grosshandlare JOHN DYMLING avled i Stockholm den 14 februari. Han var född i Vänersborg den 7 september 1854 och son till handl. Otto Hartvig Dymling och hans maka, f. Agrell. Efter studier vid Rostocks handelsinstitut tjänstgjorde han ett tiotal år på affärskontor i Hamburg, Newcastle, Göteborg och Härnösand. År 1883 etablerade han i Stockholm trävarufirma, som upplöstes 1915. Dymling var åren 1897—1915 styrelseledamot i Sundsvalls Enskilda Banks avdelningskontor i Stockholm. Dessutom tillhörde han under flera år styrelsen för Barnsjukhuset Samariten, vars kassaförvaltare han var.

VÄNERSBORGS SÖNERS
GILLES
MEDLEMMAR 1931

STYRELSE.

ANDERSON, EDWIN, Direktör, Ordförande.
CEDERGREN, KARL GUSTAF, Fältläkare, Vice ordförande.
NORDÉN, ELOV, Stadsbokhållare, Sekreterare.
JANSON, ISIDOR, Kassör, Kassaförvaltare.
JÖNSSON, FRANS, f. d. Hamnfogde.
LINDGREN, JOHN, Byggmästare.
THERNQUIST, ANTON, Handelsträdgårdsmästare.

DAFGÅRD, OTTO, Slaktaremästare, suppleant.
PEHRSON, CARL, f. d. Trävaruhandlare, suppleant.

ARBETSUTSKOTT.

ANDERSON, PRIMUS, Bankkassör.
HALLBERG, KURT, Drätselkontorist.
HJORTH, GUNNAR, e. Länsbokhållare.
MILLING, THORSTEN, e. o. Landskontorist.
NORDÉN, ELOV, Stadsbokhållare.
PETERSON, HARRY, Handelsföreståndare.
WIKSTRÖM, FOLKE, Dövstummlärare.

REDAKTIONSÄMND.

CEDERGREN, KARL GUSTAF, Fältläkare.
HALLBERG, BERTEL, Rådman.
HJORTH, GUNNAR, e. Länsbokhållare.
NORDÉN, ELOV, Stadsbokhållare.
WIKSTRÖM, FOLKE, Dövstummlärare.

REVISORER.

JONSSON, EMIL, Handlande.
WENNERGREN, ANDERS, Boktryckare.

FOCK, BROR, Sparbankskassör, suppleant

HEDERSLEDAMÖTER.

CARL OTTO CARLSSON, Fabrikör, Göteborg.

ANNA WIKSTRÖM, f. DYMLING, Fru, Göteborg.

RUDOLF ANDERSSON, Direktör, Göteborg.

MEDLEMMAR.

	Född
ANDERSSON, ALBIN, Maskinist, Vänersborg	4/11 72
ANDERSSON, AXEL, Eldare, Vänersborg	14/5 01
ANDERSON, EDWIN, Direktör, Vänersborg. <i>Gillet's ordförande,</i> <i>en av dess stiftare</i>	22/1 51
ANDERSSON, ERIK, Garveriarbetare, Vänersborg.....	29/1 96
ANDERSSON, FOLKE, Trafikchefsassistent, Uddevalla.....	7/1 85
ANDERSSON, FRIDOLF, Handlande, Vänersborg	3/2 90
ANDERSSON, GOTTFRID, Postiljon, Uddevalla	12/5 78
ANDERSSON, HJALMAR, Lantbrukare, Norrvry, Ljungskile....	23/5 53
ANDERSSON, JOHAN FREDRIK, Snickaremästare, Vänersborg	8/8 71
ANDERSSON, JOHN, Grosshandlare, Vänersborg.....	9/9 19
ANDERSSON, KNUT, Verkstadsägare, Vänersborg	6/2 81
ANDERSSON, LUDWIG, Sjukvårdare, Vänersborg	22/5 89
ANDERSON, PRIMUS, Bankdirektör, Göteborg	23/8 78
ANDERSON, PRIMUS, Bankkassör, Vänersborg	25/1 98
ANDERSSON, SVEN, Handlande, Vänersborg	11/8 61
ANDERSSON, VIKTOR, Plåtslagaremästare, Vänersborg	3/10 66
ANDREASSON, HARRY, Arkitekt, Vänersborg	29/6 01
ANDSBERG, JOHN, Apotekare, Kinna.....	16/9 72
ARVIDSSON, STELLAN, Fil. dr., Universitetslektor, Greifswald, (Tyskland)	11/5 05
BACKMAN, GUSTAF, Bankdirektör, Alingsås	6/3 63
BARKSTEDT, HERMAN, f. d. Bankkamrer, Vänersborg	1/5 54
BARKSTEDT, LUDVIG, Bankkamrer, Alingsås	28/9 82
BARKSTEDT, SIGURD, Apotekare, Örebro.....	26/9 85
BECKEMAN, BENNO, Direktör, Stockholm	6/10 78
BECKEMAN, KNUT, Hamnkaptän, Uddevalla, <i>ständig ledamot</i> ..	5/9 80
BERG, FRITZ, Boktryckare, Vänersborg	23/10 84

	Född	
BERGGREN, ARVID, Stationsinspektör, Ulfstorp	2/12	83
BERGLUND, FRITIOF, Handlande, Vänersborg	13/10	84
BERGQUIST, GUSTAF, Trävaruhandlare, Stockholm.....	23/7	54
BERGSTRÖM, AXEL, Länsassessor, Karlstad	2/12	92
BERGSTRÖM, GUNNAR, Odont. kand., Stockholm	2/1	06
BERGSTRÖM, TORSTEN, Odont. kand., Stockholm	1/6	12
BIEL, CARL, Sjökapten, Vänersborg	13/11	74
BIEL, GUNNAR, Sjukgymnast, Philadelphia, (U S. A.)	12/2	01
BOTHÉN, JOHN, f. d. Lantbrukare, Vänersborg	8/7	75
BRAND, ERNST, Ingeniör, Hälsingborg	9/10	80
BRAND, THURE, Handlande, Lidköping	28/7	82
BROBECK, KARL, Kamrerare, Falun.....	23/9	86
BROMAN, LARS, Fil. mag., Extralärare, Stockholm	19/5	06
BÜGLER, JOHN, Landskanslist, Vänersborg	15/5	04
BYLUND, HJALMAR, Major, Uppsala	20/8	70
BÖRJESSON, ÅKE, Kamrerare, Göteborg	27/5	59
CARLBERG, GUSTAF, Kapten, Halmstad	17/10	82
CARLSSON, CARL, Trafikchef, Norrköping	8/5	73
CARLSSON, CARL-ERIK, Boktryckare, Vänersborg	10/10	85
CARLSSON, CARL-GUSTAF, Fänrik, Vänersborg	27/4	09
CARLSSON, ELOF, Direktörsassistent, Vänersborg	23/7	04
CARLSSON, GUNNAR, Fabrikör, Vänersborg	9/9	76
CARLSTRÖM, NILS, Avdelningschef, Hälsingborg	19/12	93
CEDERGREN, GÖSTA, Med. lic., Assistentläkare, Vänersborg..	8/10	05
CEDERGREN, KARL GUSTAF, Med lic., Fältläkare, Vänersborg. <i>Gilletts vice ordförande</i>	21/8	67
CEDERGREN, RAGNAR, Fänrik, Vänersborg	2/5	07
CEDERGREN, STIG, Officersaspirant, Vänersborg	1/8	11
CEDERSKOG, ERIK, Boktryckare, Nyköping, <i>ständig ledamot</i>	26/7	56
DAFGÅRD, AXEL, Charkuterist, Vänersborg	29/4	91
DAFGÅRD, HARRY, Charkuterist, Vänersborg	15/4	06
DAFGÅRD, OTTO, Slaktaremästare, Vänersborg. <i>Suppleant i Gilletts styrelse</i>	21/9	76
DAHLIN, ERIK, Frisörmästare, Vänersborg	2/10	96
DAHLLÖF, LEOPOLD, f. d. Häradsskrivare, Alingsås	26/8	62
DAHLSTRÖM, SVEN, Chaufför, Vänersborg	12/10	00
DAHLSTRÖM, WERNER, Handlande, Karlsborg	28/5	91
DALQUIST, GEORG, Grosshandlare, Lidköping	2/9	80
DALQUIST, ISIDOR, Journalist, Vänersborg	10/7	51
DANELIUS, KARL, Med. lic., Förste provinsialläkare, Växiö....	29/7	60
DE BOURG, MATS, Fil. mag., Rektor, Södertälje	5/8	84
DINNETZ, FRITZ, Snickaremästare, Vänersborg	9/8	95
DYMLING, RICHARD, Konsul, Stockholm	22/7	68
EDLUND, ANDERS, Skofabriksarbetare, Vänersborg	29/7	70

	Född	
EDLUND, AXEL, Handelsresande, Göteborg	29/7	94
EDLUND, BERTIL, Kontorist, Troilhättan	23/11	99
EDLUND, TORSTEN, Eldare, Vänersborg	27/4	03
EKBERG, HJALMAR, Ingeniör, Stockholm	16/5	72
ELIASSON, GOTTFRID, Fil. dr., f. d. Lektor, Vänersborg	3/10	60
ELOW, PER, Banktjänsteman, Vänersborg	6/7	06
ELOW, STIG, Studerande, Vänersborg.....	13/5	12
ENGLUND, NILS, Studerande, Vänersborg	11/1	09
FRICKSSON, KARL OSKAR, Löjtnant, Stockholm	/	99
ERICSSON, AXEL, Bagaremästare, Vänersborg	29/4	80
ERICSON, EGON, Elektriker, Vänersborg	31/1	03
ERICSON, OSCAR, Bryggmästare, Västerås	30/9	76
ERIKSSON, AXEL, Handlande, Göteborg	28/12	86
ERIKSSON, AXEL, Handelsbiträde, Vänersborg	20/3	89
ERIKSSON, AXEL, Handelsbiträde, Borås	23/3	08
ERIKSSON, CARL, Boktryckare, Mjölby	19/11	83
ERIKSSON, ERNST, Handlande, Vänersborg	3/6	89
ERIKSSON, KARL, Färgmästare, Arvika	28/3	75
ERIKSSON, LARS, Skolvaktmästare, Vänersborg	5/9	78
FALK, BENGT, Landsfogde, Karlskrona	30/5	68
FALK, GUSTAF, f. d. Lokomotivförare, Ödskölt	2/1	68
FALK, RICHARD, Förvaltare, Gräsmark	10/3	83
FALK, SVEN, Redaktör, Stockholm	24/9	66
FOCK, BROR, Sparbankskassör, Vänersborg	29/3	88
FOCK, SVEN, Handlande, Vänersborg	14/5	89
FRIBERG, KNUT, Apotekare, Gysinge	30/3	77
FRÖBERG, ALBIN, Målaremästare, Vänersborg	1/3	70
FRÖBERG, CARL, Målaremästare, Vänersborg	31/3	59
FRÖBERG, GÖSTA, Apotekare, Norrköping	16/11	96
FRÖBERG, HENRIK, Reparatör, Vänersborg	12/2	12
GADDE, ELOF, Handelsbiträde, Vänersborg	23/1	11
GILLBERG, EWALD, Handlande, Vänersborg	19/10	89
GRUNDBERG, HADAR, Godsägare, Askersund	1/7	84
GRUNDBERG, PER, Godsägare, Gräveby	16/5	79
GULZ, TORSTEN, Löjtnant, Avdelningschef, Vänersborg	19/2	05
GUSTAFSSON, PER EDWARD, Landskanslist, Vänersborg....	20/6	93
HAGBORG, ARNE, Handelsbiträde, Vänersborg	13/5	08
HAGBORG, WALTER, Handlande, Vänersborg	2/7	01
HALLBERG, ANDERS, Riksbankskassör, Kalmar	31/1	82
HALLBERG, BERTEL, Jur. kand., Rådman, Linköping	14/10	86
HALLBERG, KURT, Drätselkontorist, Vänersborg	18/6	93
HALLONQVIST, KNUT, Handlande, Vänersborg	24/5	95
HALLQVIST, ERIK, Stationsföreståndare, Lilleskog	27/9	93
HAMMARSTRÖM, UNO, Löjtnant, Stockholm, <i>ständig ledamot</i>	22/5	99

	Född	
HANSSON, MAGNUS, Grosshandlare, Stockholm	19/6	72
HANSSON, VICTOR, Kyrkovaktmästare, Vänersborg	26/10	78
HAUFFMAN, AXEL, Sjukvårdare, Vänersborg	6/1	95
HEGARDT, GUSTAF, Med. lic., Lasarettssunderläkare, Västervik	9/5	03
HELLMAN, EINAR, Glasmästare, Vänersborg	20/7	06
HELLMAN, ERIK, Glasmästare, Vänersborg	4/9	98
HJORTH, GUNNAR, Jur. kand., e. Länsbokhållare, Vänersborg..	30/3	02
HULTÉN, AMANDUS, Snickaremästare, Vänersborg	9/10	72
HULTÉN, RICHARD, Snickaremästare, Vänersborg	6/1	84
HÖGVALL, OSKAR, Fabrikör, Uddevalla	11/9	61
JANSSON, ADOLV, Skomakaremästare, Rådman, Vänersborg..	30/6	81
JANSON, ISIDOR, Kassör, Vänersborg. <i>Gillet's kassaförvaltare</i>	13/10	82
JANSON, OLOV, Kontorist, Vänersborg	29/11	09
JENNISCHE, BENGT, Med. stud., Vänersborg	6/5	13
JEBORN, PERCIVAL, Sjökapten, Malmö	25/4	02
JERNQVIST, SVEN, Bankrevisor, Karlstad	12/7	98
JOHANSSON, ALFRED, f. d. Lokomotivförare, Vänersborg	16/5	67
JOHANSSON, AXEL, Telegrafkommissarie, Kalmar	21/9	71
JOHANSSON, AXEL, Förman, Vänersborg	15/8	84
JOHANSSON, AXEL, Handelsföreståndare, Vänersborg	31/5	03
JOHANSSON, CARL, Bokhållare, Vänersborg	22/1	88
JOHANSSON, EMIL, Handelsresande, Vänersborg	21/8	87
JOHANSSON, GUSTAF, Lokputsare, Vänersborg	25/6	80
JOHANSSON, HARRY, Gasverksbokhållare, Vänersborg	13/11	96
JOHANSSON, HARRY, Frisörmästare, Vänersborg	15/11	99
JOHANSSON, HENRY, Handelsbiträde, Vänersborg.....	27/2	03
JOHANSSON, HUGO, Konditor, Norrköping	11/9	92
JOHANSSON, HUGO, Riksbanksvaktmästare, Vänersborg.....	14/9	00
JOHANSSON, KARL, Reparatör, Vänersborg	29/8	86
JOHANSSON, KARL, Snickare, Vänersborg	14/6	97
JOHANSSON, OTTO, Hovmästare, Vänersborg	6/8	88
JOHANSSON, ROBERT, Boktryckare, Vänersborg	23/7	77
JOHNSSON, HERMAN, Stationsinspektör, Göta.....	3/7	71
JONSSON, EMIL, Handlande, Vänersborg	22/8	77
JONSSON, ROBERT, Sjökapten, Vänersborg	23/4	77
JÖNSSON, FRANS, f. d. Hamnfogde, Vänersborg, <i>ledamot av</i> <i>Gillet's styrelse</i>	11/1	61
JÖNSSON, GUSTAF, Hamnfogde, Vänersborg	6/11	98
KAHNBERG, GOTTFRID, Siaktaremästare, Vänersborg	3/10	68
KARLSSON, AUGUST, f. d. Typograf, Vänersborg	26/8	60
KARLSSON, KARL, Sanatorievaktmästare, Vänersborg	27/6	78
KARLSSON, VALTER, Handelsbiträde, Vänersborg	18/5	05
KIHLBERG, KARL JOHAN, Ingeniör, Härnösand	19/4	79
KNUTSSON, GUNNAR, Reparatör, Vänersborg	8/7	05

	Född	
KRAFFT, FELIX, Smedmästare, Vänersborg	15/8	02
KRALL, ARVID, Disponent, Ulricehamn	1/10	82
LARN, GILLIS, Apotekare, Vänersborg	12/5	84
LARSON, AXEL, Handlande, Vänersborg	4/3	90
LARSSON, ERNFRID, Brevbärare, Vänersborg	13/7	81
LARSSON, GUSTAF, Landskanslist, Vänersborg	23/10	92
LARSSON, HJALMAR, Trävaruhandlare, Vänersborg	13/11	98
LARSSON, HJALMAR, Ingeniör, Vänersborg	9/2	03
LARSSON, JOHAN, Handelsbiträde, Vänersborg	16/12	98
LARSSON, RAGNAR, Kontorist, Vänersborg	/	
LAWSON, JOHN, Fabrikör, Trollhättan	11/5	75
LILJE, KLAS, Med. lic., Provinsialläkare, Åsheda	18/12	67
LIND, ERIK, Boktryckare, Vänersborg	28/2	81
LINDEDAL, BIRGER, Köpman, Ronneby	/	
LINDEDAL, LUDWIG, Kamrerare, Saltsjö-Storängen	/	
LINDEDAL, SIGURD, Bankkamrerare, Göteborg	31/9	82
LINDGREN, JOHAN, Byggmästare, Vänersborg	16/5	80
LINDGREN, JOHN, Byggmästare, Vänersborg, <i>ledamot av</i> <i>Gillet's styrelse</i>	8/10	69
LINDGREN, KNUT, Byggmästare, Vänersborg	14/5	77
LINDQVIST, GUSTAF, Lasarettsvaktmästare, Vänersborg	3/9	74
LINDSTRÖM, ALLAN, Ingeniör, Vänersborg	14/7	08
LINNARSSON, AXEL, Handlande, Vänersborg	10/1	91
LUNDBERG, ERNST, Kontorschef, Vänersborg	21/5	84
LUNDBLAD, OLOF, Med. lic., Lasarettsläkare, Vänersborg	28/7	67
LUNDBLAD, OLOF, Med. stud., Vänersborg	18/3	07
LUNDBORG, ERIC, Handlande, Vänersborg	6/1	88
LUNDGREN, NILS, 1:ste Postassistent, Stockholm	15/10	89
LUNDGREN, TOR, 1:ste Postassistent, Borås	10/1	83
LUNDIN, GUSTAF, Civilingeniör, Karlskrona	4/8	92
LUNDIN, IVAR, Frisörmästare, Vänersborg	14/6	94
LUNDIN, JOHN, Reparatör, Jönköping	21/7	99
LUNDIN, KNUT, Apotekare, Ängelholm	19/1	98
LUNDIN, WERNER, Civilingeniör, Stockholm	10/5	90
LUNDAVIK, FRITZ, Civilingeniör, Vänersborg	30/8	80
MILLING, AXEL, Banktjänsteman, Lilla Edet	20/1	96
MILLING, TORSTEN, e. o. Landskontorist, Vänersborg	1/9	97
NILSSON, DAVID, Fil. dr., Lektor, Skara	3/8	85
NILSSON, GÖSTA, Bokhållare, Trollhättan	14/8	91
NILSSON, JOHAN, f. d. Reparatör, Vänersborg	5/1	66
NILSSON, ROBERT, Verkmästare, Vänersborg	24/7	69
von NOLTING, OLOF, Disponent, Vänersborg	2/6	77
NORDAHL, AXEL, f. d. Bolagsföreståndare, Vänersborg	8/6	60
NORDAHL, ERIK, Handelsresande, Vänersborg	7/4	92

	Född	
NORDÉN, ELOV, Stadsbokhållare, Vänersborg. <i>Gilletts sekreterare</i>	22/2	01
NORDÉN, JOHAN, f. d. Förman, Vänersborg	30/6	59
NORDFELT, ALFRED, Fil. dr., f. d. Rektor, Uppsala	27/5	64
NORDFELDT, PER, Konditor, Vänersborg	21/10	92
NYBERG, OSKAR, Handlande, Göta	4/10	75
NYBLOM, ERIK, Redaktör, Stockholm	29/9	73
NYGREN, PONTUS, Landskontorist, Vänersborg	10/4	00
NYSTRÖM, GEORG, f. d. Järnhandlare, Vänersborg	2/10	74
NYSTRÖM, JOHN, Köpman, Göteborg	12/12	70
NYSTRÖM, RICHARD, Handlande, Vänersborg	8/4	72
OLLÉN, ERIK, Sparbanksdirektör, Vänersborg	15/1	85
OLLÉN, OLOF, Ingeniör, Vänersborg	2/2	82
OLSSON, ADOLF, Lagerbokhållare, Vänersborg	6/12	72
OLSSON, EDVIN, Handlande, Lidköping	26/5	83
OLSSON, OSCAR JULIUS, f. d. Bryggeriägare, Vänersborg	12/4	81
OLSSON, VERNER, Banktjänsteman, Vänersborg	2/9	86
OSCAR, ALGOT, Handelsresande, Örebro	15/3	91
OSCAR, BERTIL, Handelsresande, Mariestad	30/8	85
PEHRSON, CARL, f. d. Trävaruhandlare, Vänersborg, <i>supple-</i> <i>ant i Gillets styrelse</i>	31/12	75
PETRÉ, ERNST, Redaktör, Vänersborg	3/3	97
PETERSON, ANDERS, Slaktaremästare, Vänersborg	24/5	70
PETERSON, BROR, Agent, Vänersborg	2/2	74
PETERSON, GUNNAR, Bokhandlare, Bengtsfors	4/12	81
PETERSON, HARRY, Handelsföreståndare, Vänersborg	3/1	01
PRESTO, OLE, Kapten, Halmstad	16/10	75
RAHM, HJALMAR, Banktjänsteman, Vänersborg	22/10	00
REYNOLDS, ALDOR, Handlande, Vänersborg	9/5	88
ROSLIND, HARRY, Bokhållare, Vänersborg	2/12	06
RYRBERG, CLAES, Fil. kand., Läroverksadjunkt, Stockholm	29/6	71
RYRBERG, KARL AUGUST, Överstelöjtnant, Stockholm, <i>ständig ledamot</i>	1/8	74
RÖTTLE, HJALMAR C:SON, Direktör, Tranås, <i>ständig ledamot</i>	18/6	77
SAHLBERG, ROBERT, Överstelöjtnant, Vänersborg	25/12	76
SALÉN, AXEL, Ingeniör, Sandviken	6/4	83
SANDBERG, AXEL, Målaremästare, Vänersborg	5/8	86
SANDBERG, WILHELM, Brevbärare, Vänersborg	12/12	81
af SANDEBERG, FREDRIK, Jur. kand., Kapten, Kammarherre, Fristad	6/1	84
af SANDEBERG, WILLIAM, Major, Göteborg	25/11	74
SCHMIDT, OTTO, Sotaremästare, Lidköping	23/6	64
SCHRÖDER, GUSTAF, Sjökapten, Vänersborg	24/10	68
SCHRÖDER, KARL GUSTAF, Med. lic., Provinsialläkare, Jör- landa	24/1	97

	Född	
SELLSTRÖM, IVAR LORENTZ, Hotellägare, Lödöse	4/12	72
SJÖSTRÖM, AXEL, Handlande, Vänersborg	20/3	70
SJÖSTRÖM, GUSTAF, Bokhandelsmedhjälpare, Vänersborg....	20/11	00
SJÖSTRÖM, OLOF, Stationsinspektör, Salstad	8/8	89
SKÄRBERG, OSKAR, Kontorist, Trollhättan	1/12	96
STENSTRÖM, LARS, e. o. Landskanslist, Vänersborg	8/12	05
STERNER, BRUNO, Frisörmästare, Vänersborg	2/5	87
STIBERG, ROBERT, Fil. kand., Direktör, Göteborg	7/6	67
SUNDELIUS, GOTTFRID, Handlande, Vänersborg	15/2	90
SUNDELIUS, KJELL, Stadsvaktnästare, Vänersborg	8/7	08
SUNDELIUS, OSKAR, Polis Konstapel, Vänersborg	14/9	01
SVEDBERG, CARL AUGUST, Direktör, Göteborg	16/1	73
SVEDBERG, ERNST, Avdelningschef, Göteborg	27/2	67
SVENSSON, AXEL, Handelsbiträde, Vänersborg	5/8	83
SVENSSON, CARL, Snickaremästare, Vänersborg	30/7	79
SVENSSON, FRITZ, Snickaremästare, Vänersborg	2/4	82
SVENSSON, FRITZ, Kassör, Vargön	2/11	84
SVENSSON, KNUT, Bruktjänsteman, Vargön	7/7	89
SVENSSON, OLLE-GUSTAF, f. d. Handlande, Vänersborg....	31/10	57
SVENSSON, RAGNAR, Elektrotekniker, Vänersborg	18/3	96
SVENSSON, WERNER, Bankrevisor, Vänersborg	27/7	87
von SYDOW, DANIEL, Fänrik, Vänersborg	24/2	09
von SYDOW, FREDRIK, Jur. kand., Advokat, Göteborg	26/3	96
von SYDOW, GERHARD, Jur. kand., Landsfogde, Mariestad..	7/2	99
TEODORSON-LARSSON, MELKER, Kontrollör, Vänersborg....	27/5	09
THERNQUIST, ANTON, Handelsträdgårdsmäst., Vänersborg, <i>ledamot av Gillets styrelse</i>	20/8	74
THERNQUIST, OLE, Trädgårdselev, Vänersborg	9/1	11
THERNQUIST, TUVE, Verkmästare, Borås	16/7	99
THIMGREN, HUGO, Apotekare, Vänersborg	22/6	01
THOMSON, YNGVE, Banktjänsteman, Vänersborg	12/8	98
THORNBORG, GUSTAF, Bolagsföreståndare, Vänersborg	21/8	91
TIDSTRAND, JOHAN, Kakelugnsmakare, Vänersborg	16/2	85
TORSTENSON, AXEL, f. d. Musikstyckjunkare, Göteborg	3/4	75
TORSTENSON, KARL, Järnvägstjänsteman, Vara	8/2	82
TULLBERG, INGE, Studerande, Malmö, <i>ständig ledamot</i>	12/9	05
TUNQVIST, TORSTEN, Gymnastikdirektör, Haparanda	31/12	07
TÖRNROS, AXEL, Ingeniör, Vänersborg	27/4	50
TÖSSBERG, ERIK, Slöjdlärare, Vänersborg	2/3	80
WALLIN, GUNNAR, Ingeniör, Ängelholm, <i>ständig ledamot</i>	13/8	89
WALLSTRÖM, ALBERT, f. d. Brevbärare, Vänersborg	25/10	59
WALLSTRÖM, ERNST, Posttjänsteman, Göteborg	19/2	92
WASSENUS, OSKAR, Handlande, Vänersborg	20/1	70
WELANDER, GUSTAF, Banktjänsteman, Vänersborg	5/8	91

	Född
WENNERGREN, ANDERS, Boktryckare, Vänersborg	19/12 75
WEST, JOHN, Fil. mag., Läroverksadjunkt, Söderköping	24/7 92
WESTERBLAD, GOTTHARD, Fabrikör, Malmö	11/5 77
WETTERLUNDH, SUNE, Jur. kand., e. Länsnotarie, Vänersborg	11/2 04
WIBOM, TOR, Kapten, Stockholm	16/9 85
WIDE, RICHARD, Kammarrättsråd, Stocksund, <i>ständig ledamot</i>	3/3 66
VIKNER, WILHELM, Fil. kand., f. d. Läroverksadjunkt, Göteborg	7/8 65
WIKSTRÖM, FOLKE, Dövtumklärare, Vänersborg	28/11 89
WIKSTRÖM, HELGE, Kapten, Jönköping	11/8 94
WOLGAST, KURT, Kassör, Hälsingborg	8/7 93
ÅBERG, AXEL, Bolagsföreståndare, Göteborg	18/10 73
ÅBERG, JOHN, Förman, Vänersborg	7/5 72
ÅKERSTRÖM, GUNNAR, Boktryckare, Skövde	23/12 92

Antal medlemmar: 294.

Styrelsen är tacksam för uppgift å personer, som böra kallas till medlemmar av gillet. Dylika uppgifter samt meddelanden om adressförändringar torde benäget insändas till gillet's kassaförvaltare.